THE

TURVARGA CHINTAMANI

BY

HEMADRI

Vol. II

DANAKHANDA

Part II

PU HED BY
BHAKARI & Co. BENARES CANTT

REVISED AND ENLARGED BY

SADASHIVA ACHARYA DEEKSHI

यन्त्रा

BENARES
NTED AT THE MEDICAL HALL PRESS

1903

श्रीहेमाद्रिविरचित

चतुर्वर्गचिन्तामणे-

तस्यैव

सप्तप्रकरणात्मको द्वितीयो भाग

पण्डितसदाशिवाचार्यदीक्षितेन

संशोधित ।

प्रभाकरीकम्पन्यधिपतिभिर-मेडिकलहाल्-नाम्नि
यन्त्रालये मुद्रयित्वा प्राकाश्य नीत ।

सं० १९५९ ।

[मूल्यम् ३॥)

भूमिका ।

स्वस्ति श्रीमज्जगतीमण्डलमण्डलायमानयशोराशिचन्द्रिकाविकाशि
खिलविद्वज्जनमानसराजहंसपण्डितावतंसधर्माधिकरणहेमाद्रिविरचि
'य चतुर्वर्गचिन्तामणेर्यो दानखण्डो विभागस्तस्य प्रथमो
गो भवादृशानां सदाचारप्रभावानाविलयशोवतंसभूषितानां विद्वन्मुकु
णीनां संमुखे लब्धास्पदो विकासयत्येव सर्वेषां हृदयाब्जकुण्डल
ति । विदितमेव भवद्भिः सर्वतो जघन्ययुगमहिम्ना नितरां तन्निमात्त
याताया श्रौतविद्यायामत एव लुप्तप्राये यागादिकर्मणि अनेकक्रतुफल
ना तत्तत्षोडशमहादानादीनामुच्चावचानां कर्मणां सम्यगनुष्ठानतो
विधमहापातकोपपातकादिपापनाशद्वारा स्वर्गाद्युत्तमलोकफलप्रतिपाद
एको दानधर्मः समुज्जृम्भत इति ।

तस्यैव दानखण्डस्य द्वितीयोऽयं विभागः सप्तमाष्टमनवमदशमै
शद्वादशत्रयोदशादिसप्तप्रकरणात्मकोऽतिदानगुडे वाद्यनेकविधद्रा
धानपरिपूर्णावयवो भवतामसीमकृपया प्राप्स्यति चेत् समक्षपद
दुर्लभविषयबोधनेन महर्षीणामतीन्द्रियप्रागल्भ्यप्रकटनेन च स्थले स्थले
शालिनीं प्रतिभां मेधिणीं सहायतामाचरिष्यत्येव ।

अथ चास्य शोधनादिविषयोऽपि पूर्वभागक्रममेवानुसरति । यत
भागभूमिकावलोकनन्तु स्व दृष्टिपथेन स्वीकुर्वतां जनानां पुनस्तत्तुल्ले
पृथैव स्यादिति विविच्य न किञ्चिदत्रलिखितम् ।

यत्र यत्राशुद्धिर्मुद्रायन्त्रालयजा दृष्टिविकारोपन्ना वा भ्रान्तेः पुरुष
त्वाद्भवद्भिः सानुग्रहं विबोधितापरावृत्तौ दूरीभविष्यतीति सप्रश्र
भ्यर्थ्यते ।

शुक्लप्रतिपदि रवौ

सं १९५९ ।

विदुषामनुचरः

सदाशिवाचार्यदीक्षितः ।

॥ श्री ॥

हेमाद्रेर्दानखण्डस्थद्वितीयभागस्य
विषयानुक्रमणिका ।

एतावत् तु विधानं च तमाचक्ष्व जगत्पते ॥
किं रूपं केन मन्त्रेण दातव्या तदिहोच्यताम् ।

मत्स्य उवाच ।

गुडधेनुविधानस्य यद्रूपमिह यत्फलम् ।
तदिदानीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापविनाशनम् ॥
कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्रागग्रीवं विन्यसेद्भुवि ।
गोमयेनोपलिप्तायां दर्भानास्तीर्य सर्वतः ॥
लघ्वेणकाजिनं तद्वद्वत्सस्य परिकल्पयेत् ।
प्राङ्मुखीं कल्पयेद्धेनुमुदक्पादां सवत्सकाम् ॥

एणकाजिनं कृष्णाजिनम् । प्राङ्मुखीं प्राक्शिरसमित्यर्थः । तदुत्तरेण वत्सोऽपि तथैव परिकल्पनीयः ।

उत्तमा गुडधेनुः स्यात् सदा* भारचतुष्टयम् ।
वत्सं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा स्मृता ॥
अर्धभारेण वत्सः स्याद्गृहवित्तानुसारतः ।

भारः परिभाषायां व्याख्यातः । गृहवित्तानुसारत इति इयमुत्तममध्यमादिकल्पना निजवित्तानुसारतः कर्तव्येत्यर्थः ।

धेनुवत्सौ घृतास्यौ तौ सितसूक्ष्माम्बरावृतौ ।
शुक्तिकर्णाविक्षुपादौ शुचिमुक्ताफलेक्षणौ ॥
सितसूत्रशिरालौ तौ सितकम्बलकम्बलौ ।
ताम्रककुदकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ ॥

ककुदं स्कन्धदेश ।

विद्रुमभ्रूयुगोपेतौ नवनीतस्तनान्वितौ ।
क्षौमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ ॥

---

* भारमनुत्तममिति पाठः पुस्तकान्तरे ।

सुवर्णशृङ्गाभरणौ राजतखुरसंयुतौ ।
नानाफलमयैर्दन्तैर्घ्राणगन्धकरण्डकौ ॥

अत्र च सारतः परिमाणतश्च फलविशेषः इति यथाशक्ति सुवर्णशृङ्गादित्वम् अधेयम् ।

इत्येवं रचयित्वा तु धूपदीपैरथार्चयेत् ।

अथामन्त्रणमन्त्रः ।

ॐ या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेष्ववस्थिता ।
धेनुरूपेण सा देवी मम*पापं व्यपोहतु ॥
देहस्था या च रुद्राणी शङ्करस्य सदा प्रिया ।
धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ॥
विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः ।
चन्द्रार्कशक्रशक्तिर्या धेनुरूपाऽस्तु सा श्रिये ॥
चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्यालक्ष्मीर्धनदस्य च ।
लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदाऽस्तु मे ॥
स्वधा च पितृमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां तथा ।
सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ॥
एवमामन्त्र्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।

अत्रैष दानवाक्यप्रयोगः ।

ॐ अद्यामुकस्मिन् कालेऽमुकसगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणायेमां गुडधेनुं यथोक्तसर्वोपकरणवतीं यथोक्तवत्सहितां विष्णुदैवताममुकसगोत्रोऽहममुकशर्मामुककामस्तुभ्यमहं सम्प्रददे न ममेति । ममामुकसगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय एतद्गुडधेनुदानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणां इदं तुभ्यमहं सम्प्रददे न ममेति ।

---

* शान्तिं प्रयच्छत्विति क्वचित् पाठः ।

दक्षिणा त्वस्या निष्कशत पार्श्वेत्यादिना परिभाषायामुक्ता।

ब्राह्मणस्तु पुच्छदेशे प्रतिगृह्य स्वस्ति कुर्यात्।

विधानमेतद्धेनूना सर्वासामिह पठ्यते।

सर्वासा प्रत्यक्षधेनुव्यतिरिक्तानामित्यवगन्तव्यम।

तथा।

एतदेव विधान स्यात् त एवोपस्करा स्मृता।

मन्त्रावाहनसयुक्ता सदा पर्वणि पर्वणि॥

यथाश्रद्ध प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा।

अशेषयज्ञफलदा सर्वपापहरा शुभा॥

अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपातेऽथ वा पुन।

गुडधेन्वादयो देया उपरागादिपर्वसु॥

अत्र घृतादिधनद्रव्यपरिमाणमपि गडधेनतल्यमेव।

विधानमेतद्धेनूना सर्वासामपि पठ्यते।

इति सामान्यनातिदेशात।

कुम्भा स्युद्रवधेनूनामितरासा तु राशय।

इति त भारचतष्टयादिपरिमितस्य द्रवद्रव्यस्य कम्भाधारतयावस्थापना कथनम। यत त पद्मपराणादावेकनव घटेन घृतादिधनकथन द्रोणमात्रेण च धनकथन नद्धनप्रकारात प्रकारान्तराभिप्रायेणेति कल्पतरु। दानविवेकेन त सहस्रपरिमाण कम्भ इति निर्णीत कचित त द्वादशपलाधिकानि पञ्चपलशत कम्भमाह तच्च पलन्य स प्रसतिरित्यादिना परिभाषाया दर्शितम। तत्तच्च धिकार व्यवस्थति।

वह्निपुराणे तु–

प्रथमा गुडधेनु स्यात्।

इत्यादिकमभिधाय।

तला भारचतष्टयादीति न प्र प पाठ।

सप्तमी ऌवणधेनुस्तु दधिधेनुरथाष्टमी ।
नवनीतेन तैलन ग न्धै प्रोक्ता तथा परा ॥

रत्नश्चान्य महपय इति क्वचित पाठ ।

कुम्भा स्युद्र वधेनूना द्रोणेनव हि राशय ।
सर्वा समफला प्रोक्ता मध्यमोत्तमकन्यसा ॥
स्वशक्तितो नृपश्रेष्ठ दरिद्रस्य चतुर्गुणा ।
क न्यसा सश्वराणा तु दरिद्राणा सदोत्तमा ॥
एतदेव विधान स्यात् सर्वेशश्च यशस्कर ।
गुडधे वादया देया उपरागादिपर्वसु ॥
कात्तिक्या तु तथा माघ्या युगादिषु च पर्वसु ।
समुपोष्य नरो दद्यात् सप्तम्या तु दिने रवे ॥
दिनत्रय तदाहारो याति विष्णो पर पदम ।
इह लोकेऽपि सौभाग्यमायुरारोग्यमेव च ॥
वैष्णव लोकमाप्नोति मरणे स्मरण हरे ।
दशावुदसहस्राणि दश चाष्टौ च धर्मवित् ॥
न शोकदु खमाप्नोति दौगत्य जायते न च ।

इति गडधन्वादिदानविधि ।

अथ तिलधेनुदानम् ।

विष्णुधर्मे । वशिष्ठ उवाच ।

तिलधेनु प्रवक्ष्यामि केशवप्रीणनाय च ।
द त्वा भवति यस्याश्च नरे द्र विधिरुत्तम ॥
या दत्त्वा ब्रह्महा गोघ्न पितृघ्नो गुरुतलपग ।

---

* तदाहारा गडाहार ।

अगारदाही गरद सर्वपापयुतोऽपि वा ॥
महापातकयुक्तश्च सयुक्तश्चापपातकै ।
मुच्यते ह्यखिलै पापैर्विष्णुलोक च गच्छति ॥
अनुलिप्त महीपृष्ठ वस्त्राजिनकुशावृते ।
धेनु तिलमयीं कृत्वा सर्वरत्नैरलङ्कृताम् ॥
धेनु द्रोणेन कुर्वीत आढकेन तु वत्सकम ।
स्वर्णशृङ्गीं रूप्यखुरा गन्धघ्राणवतीं तथा ॥
कुर्याच्च शर्कराजिह्वा गुडास्यामथ कम्बलाम् ।
इक्षुपादा* ताम्रपृष्ठा शुचिमुक्ताफलक्षणाम् ॥
प्रशस्तपत्रश्रवणा फलद तवतीं शुभाम् ।
स्रग्दामपुच्छा कुर्वीत नवनीतस्तनान्विताम ॥
सितसूत्रशिरालां† च सितसर्षपरोमिकाम् ।
फलैर्मनोहरैर्भक्ष्यैर्मणिमुक्ताफलान्विताम् ॥
सितवस्त्रयुगच्छन्ना घण्टाभरणभूषिताम् ।
ईदृकसस्थानसम्पन्ना कृत्वा श्रद्धासमन्वित ॥
कांस्योपदोहना दत्त्वा केशव प्रीयतामिति ।
या लक्ष्मी सर्वदेवाना या च देवेष्ववस्थिता ॥
धेनुरूपेण सा देवी मम पाप व्यपोहतु ।
देहस्था या च रुद्राणी शङ्करस्य सदा प्रिया ॥
धेनुरुपेण सा देवी मम पाप व्यपोहतु ।
विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मी स्वाहा या च विभावसो ॥
चन्द्रार्कशक्रशक्तिया धेनुरूपास्तु सा श्रिये ।

---

* वृषदण्डामिति न प्र पु पाठ ।

† शिरा नाडी अस्त्यस्या ।

चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्य च ॥
या लक्ष्मीर्लोकपालाना सा धेनुर्वरदास्तु मे ।
स्वधा त्वं पितृमुख्याना स्वाहा यज्ञभुजा तथा ॥
सर्वपापहरा धेनुरस्माच्छान्ति प्रयच्छ मे ।

वह्निपुराणे त्वय मन्त्र ।

तिलाश्च पितृदेवत्या निर्मिताश्चेह गोसवे ।
ब्रह्मणा तन्मयी धेनुर्दत्ता प्रीणातु केशवम्—इति ॥
तत प्रदक्षिण कृत्वा पूजयित्वा प्रणम्य च ।
सदक्षिणा मया तुभ्य दत्तत्युक्त्वा विसर्जयेत् ॥
अनेन विधिना दत्त्वा तिलधेनु नराधिप ।
सर्वपापविनिर्मुक्त पर ब्रह्माधिगच्छति ॥
यश्च गृह्णाति विधिवद्दीयमाना प्रमोदयेत् ।
दीयमाना प्रपश्यन्ति ये च सहृष्टमानसा ॥
तेऽप्यशेषाघनिर्मुक्ता प्रयान्ति परमा गतिम् ।
प्रशान्ताय सुशीलाय वेदव्रतधराय च ॥
धेनु तिलमयीं दत्त्वा न शोचति कृताकृते ।
त्रिरात्र यस्तिलाहारस्तिलधेनुप्रदो भवेत् ॥
एकाहमथ तामस्मि तद्व्रतेनान्तरात्मना ।
दानाद्विशुद्धपापस्य तस्य पुण्यकृतो नृप ॥
चान्द्रायणादप्यधिक कथित तिलभक्षणम् ।

वराहपुराणे । होतोवाच ।

तिलधेनुं जलधेनु रसधेनु च पार्थिव ।
देहि शीघ्र येन भवान् क्षुत्तृषावर्जितो दिवि ॥

रमते यावदादित्यस्तप्यते दिवि चन्द्रमाः ।
एवमुक्तस्ततो राजा विधानं पृष्टवानिदम् ॥
कम्बलं* सूक्ष्मसूत्रं तु पादा इक्षुमयास्तथा ।
ताम्रपृष्ठं भवेत् तस्य ईक्षणे मणिमौक्तिकैः ॥
चारुपत्रमयौ कर्णौ दन्ता फलमयास्तथा ।
नवनीतस्तनौं कुर्यात् पुष्पमालामयीं कुरु ॥
पुच्छं तु मणिमुक्ताभिः फलैस्तां च समर्चयेत् ।
सुभगभ्रूयुगच्छन्नां† चारुवस्त्रविभूषिताम् ॥
इत्येकसंस्थानसम्पन्नां कृत्वा श्रद्धासमन्वितः ।
कांस्योपदोहनां दद्याद्गवी मे प्रीयतामिति ॥
मन्त्राभिमन्त्रितां कृत्वा तद्भक्ताय निवेदयेत् ।
यावन्तस्तिलवस्त्राणां धातुमूलफलस्य च ॥
विद्यन्ते रजोविन्दवस्तावत् स्वर्गं वसेन्नरः ।
पितॄन् विगतपापांश्च कृत्वाधस्ताद्गतानपि ॥
प्राप्य देव्याः शुभान् लोकान् स्थापयेदविचारणात् ।
तस्मिंस्तु रमते वत्स यावदाचन्द्रतारकौ ॥
तथा कालादिहायातो जायते पृथिवीपतिः ।
इहैव तेजःसम्पन्नो बहुपुत्रः सुखान्वितः ॥
पुनर्देव्या रतो नित्यं पूजयेद्विधिनाचलम् ।
प्राप्य योगशतैर्यत् तत् प्राप्नोति परमं पदम् ॥

इति दवोपरः प्रोक्तस्तिलधेनुदानविधिः ।

* कम्बला गलरोमरूपसास्ना

† शुभवस्त्रयुगच्छन्नामिति न. प्र. पु. पाठः ।

[त्रुटि * ।]

यथा भवेत् तिलधेनोस्तच्छृणुष्व नराधिप ।
चतुर्भि सेतिकाभिस्तु प्रस्थ एक प्रकीर्त्तित ॥
त षोडश भवेद्धनुश्चतुर्भिर्वत्सको भवेत् ।
इक्षुदण्डमया पादा द ता पुष्पमया शुभा ॥
नासा ग न्धमयी तस्या जिह्वा गुडमयी तथा ।
पुच्छे स्रक कल्पनीया स्यादघण्गाभरणभूषिता ॥
ईदृशीं कल्पयित्वा तु स्वर्णशृङ्गीं प्रकल्पयत् ।
कांस्यदोहा रूप्यखुरा पूर्वधनुविधानत ॥
तिलधेनु ततो दत्त्वा द्वादश्या नियत शुचि ।
आत्मान तारयेद्दुर्गान्नरकात् कामभाग्भवेत् ॥

सतिका कुडव स च द्वादशप्रसृतिपरिमित ।

महाभारते ।

सुदक्षिणा काञ्चनचारुशृङ्गीं कांस्योपदोहा द्रविणोत्तरीयाम ।
धेनु तिलाना ददतो द्विजाय लोका वसूना सुलभा भवन्ति ॥

तथा ।

धेन्वा प्रमाणेन समप्रमाणा धेनु तिलानामपि च प्रदाय ।

* अष्टाशीत्युत्तरत्रिशततम(३)पृष्ठस्यद्वितीयपङ्क्ता
एवमुक्तस्ततो राजा वधान पृष्टवानिदम
इति पद्यस्याधस्त्रुटिरित्यवगन्तव्यम ।
महाशयवरा भ्रान्तिवशाच्चा का न मोहित ।
यत प्रादामकाण्ड वस्त्रुटिमलनज्ञ श्रमम ॥
इति सशोधक ।

पानीयवापीं च यमस्य लोके न यातना काञ्चिदुपैति मर्त्य

तथा ।

गोमत्या विद्यया धेनु तिलानामभिमन्त्र्य य ।
रसरत्नमयीं दद्यान्नापि शोचेत् कृताकृते ॥

गोमतीविद्याऽपि तत्रैव । तद्यथा ।

गावो मामुपतिष्ठन्तु हेमशृङ्गाच पयोमुच ।
सुरभ्य सौरभेय्यश्च सरित सागर यथा ॥
गाव पश्याम्यह नित्य गाव पश्यन्तु मा सदा ।
गावोऽस्माक वय तासा यतो गावस्ततो वयम् ॥
एव रात्रौ दिवा वाऽपि समेषु विषमेषु च ।
महाभयेषु च नर कीर्त्तयन्मुच्यते भयात्—इति ॥

आदित्यपुराणे ।

दरिद्र खलु यो दद्यात् तिलधेनु विधानत ।
गोमयेनोपलिप्याऽथ तत्र धेनु समालिखेत् ॥
तिलैराकीर्य सर्वाङ्ग तिलधेनु प्रकल्प्य च ।
खुरेषु चैव शृङ्गेषु देय कनकमेव च ॥
सचैला दक्षिणा चैव ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
तिलधेनु प्रयच्छेत् तु स्वर्गलोक च गच्छति ॥
पापै * सर्वै प्रमुच्येत कर्मणा मनसा कृतै ।
तिलसख्याश्च यावत्यस्तावत्कोटिशतानि च ॥
मोदते तत्र वर्षाणा वसुलोके न सशय ।

---

* ऋणैरिति न प्र प पाठ ।

अथ मानुष्यमायाति कदाचित् कालपर्ययात् ॥
धनधान्यसमृद्ध वै जायते महता कुले ।

इति तिलधनुदानविधि ।

पुलस्त्य उवाच ।

विधान तिलधेनोयत् तच्छृणुष्व नराधिप ।
षोडशाढकमयी धेनुश्चतुर्भिर्वत्सको भवेत् ॥
इक्षुदण्डमया पादा दन्ता पुष्पमया शुभा ।
नासा गन्धमयी तस्या जिह्वा गुडमयी तथा ॥
पुच्छे स्रक कल्पनीया स्याद्घण्टाभरणभूषिता ।
ईदृशीं कल्पयित्वा तु स्वणशृङ्गीं प्रकल्पयेत् ॥
रौप्यखुरा कास्यदोहा पूर्वधेनुविधानत ।
एव विधाना ता कृत्वा ब्राह्मणाय तु दापयेत् ॥
कृष्णाजिनस्थिता धनु वासाभिभूषिता शुभे ।
सूत्रेण सूत्रिता कृत्वा पञ्चरत्नसमन्विताम् ॥
सर्वौषधिसमायुक्ता मन्त्रपूता तु दापयेत् ।
अन्न मे जायता सद्य पान सर्वरसास्तथा ॥
कामान् सपादयास्माक तिलधेनो द्विजार्पिता ।
गृह्णामि देवि त्वा भक्त्या कुटुम्बार्थे विशेषत ॥
भरस्व कामैमा सर्वैस्तिलधनो नमोऽस्तु ते ।
एव विधानतो दत्ता तिलधेनुर्नृपोत्तम ॥
सर्वकामसमावाप्ति कुरुते नाऽत्र सशय ।
जलधेनुस्तथैवेह कुम्भे धेनु प्रकल्पिता ॥
दत्ता तु विधिना कामान् सद्य सर्वान् प्रयच्छति ।

धेनुश्च तन्वतो* दत्ता पौणमास्या नराधिप ॥
पितॄँस्तारयते दुर्गान्नरकात् कामदा भवेत् ।
घृतधेनुस्तथा दत्ता विधानेन विचक्षणै ॥
सर्वकामसमावाप्तिं कुरुते कान्तिदा भवेत् ।
रसधेनु तथा दत्वा कार्त्तिके मासि पार्थिव ॥
सर्वान् कामानवाप्नोति नित्य सुगतिभाग्भवेत् ।

इति पद्मपराणोक्त पञ्चधनदानविधि ।

अगस्त्य उवाच† ।

तिलधेनु प्रवक्ष्यामि दुर्गा येन प्रसीदति ।
अपि दुष्कृतकर्मापि या दत्त्वा निरृणो भवेत् ॥
प्रत्यक्षा येन‡ देवी स्याद्राज्यपुत्रसुखावहा ।
भवति न चिरेणैव ता शृणुष्व नृपोत्तम ॥
देवदेवीमनुज्ञाप्य सुस्नातो विजितेन्द्रिय ।
पूजयेत् पुष्पगन्धाद्यैर्दीपधूपविचित्रकै ॥
हुत्वा हुताशने देवीं तथा द्रोणमयीं कुरु ।

हुत्वा हुताशने दर्वीमिति पर्वोक्तहोमप्रकारेण दर्वी प्रीणयित्वा ।

आढकेन भवेदवत्स सर्वरत्नविभूषिताम ।
हेमशृङ्गीं रूप्यखुरा गन्धघ्राणा सुशोभनाम् ॥
मुख गुडमय कार्यं जिह्वामन्नमयीं तथा ।

तत्त्वमिति याथाथ्यम

† अगस्त्य उवाचेत्यत्र पुलस्त्य उवाचेति न प्र पुस्तके उपलभ्यते ।

प्रत्यक्षरूपेति न प्र पु पाठ ।

सनत्कुमार उवाच ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलधेनुविधि क्रमात् ।
पूर्वोक्तमण्डल कुर्याच्छिवपूजा च पश्चिमे ॥
तस्याग्रे मध्यतो भूमौ पद्ममालिख्य शोभनम् ।
वस्त्रैराच्छादित पद्म तन्मध्ये विन्यसद्बुध ॥

पूर्वोक्तमण्डल लिङ्ग तुलापुरुषदानविहितमण्डलम । तस्य मण्डलस्य पश्चिमे प्राङ्मुख शिव पश्य । शिवस्य पुरतो मण्डलस्य मध्यभाग शालिचूर्णादिना पद्म विलिख्य वस्त्रराच्छाद्य तत्र तिलपद्म न्यसदित्यन्वय ।

तिलपुष्प तु कृत्वा तु हैम पुष्प विनिक्षिपेत् ।
त्रिशन्निष्केण कर्त्तव्य तदर्धार्धेन वा पुन ॥
पञ्चनिष्केण कर्त्तव्य तदर्धार्धेन वा पुन ।

तिलपुष्प द्रोणादिपरिमिततिलराशिमय पद्मिनीपुष्प कृत्वा तत्र वस्त्रा आच्छाद्य हेमपद्म न्यसत ।

तस्याग्रे कारयेद्विद्वान् पद्म तिलमय शुभम् ।
अब्ज द्रोणेन कर्त्तव्यमथ भारेण कारयेत् ॥
वस्त्रैराच्छाद्य तन्मध्ये स्वर्णपद्म विनिक्षिपेत् ।

इति कामिकोक्त ।

तमाराध्य विधानेन गन्धपुष्पादिभि क्रमात् ।
पद्मस्योत्तरदिग्भागे विप्रानेकादश न्यसेत् ॥
तानभ्यर्च्य विधानेन गन्धपुष्पादिभि क्रमात् ।
आच्छाद्य उत्तम शृङ्ग विप्रेभ्यो दापयेत् क्रमात् ॥
उष्णीष च प्रदातव्य कुण्डलैश्च विभूषयेत् ।
हेमाङ्गुलीयक दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो विधानत ॥
एकादशैव वस्त्राणि तेषामग्रे प्रकीर्य च ।

तैषु वस्त्रेषु निक्षिप्य तिलखारीं पृथक पृथक ॥
कास्यपात्र शतपल विभिद्यैकादशाशकम ।
इक्षदण्डाश्च दातव्यास्तत्र तत्र पृथक पृथक ॥
गोश्टङ्गे च हिरण्ये च द्विनिष्केण तु कारयेत् ।
राजतेन तु कुर्वीत खुर निष्कद्वयेन तु ॥
एव पृथक् पृथगदत्त्वा तत् तिलषु विनिक्षिपेत् ।

षोडशद्रोणा खारी । कास्यपात्र दाहक शतस्यैकादशाशक प्रत्यक प्रत्येर्क समित्यथ । तत तिलष विनिक्षिपेदिति एव हमशङ्गादीनि प्रत्यक तिलखाया f स्वणशङ्गाद्यपतास्तिलमध्य धनव कल्पनीया इति रुद्रैकादशकमन्त्राश्चप्रभ्या द्वा

तथा ।

पद्मस्य पूर्वदिग्भागे रवीन् द्वादश पूजितान् ।
एतेनैव तु मार्गेण ताश्च श्रद्धासमन्वित ॥
द्वादशादित्यमन्त्रण दापयेद्दवमेव च ।
पूर्वदक्षिणदिग्भागे द्विजान् षोडश सस्थितान् ॥
मूत्तिविघ्नशमन्तैश्च दापयेत् पूर्ववत् पुन ।

अत्र पद्मान्तरदि भाग एकादश विप्रा रुद्ररूपा पज्या । तभ्य प्रागक्तमक्रात स्थित तिलखायादि दयम ।

मन्त्रस्तु-

ये दवासोदिव्येकादशस्थ ।

इत्यादि । तथा पद्मस्य पवदि भाग द्वादश विप्रानादित्यरूपानर्चयेत । r ऽपि कास्यपात्र शतपल द्वादशधा विभज्य पववत सुवर्णशङ्गादियुता प्रत्यकं खारीं दद्यात ।

मन्त्रश्च-

यज्ञो देवानाम् ।

इत्यादित्यमिङ्गक । तथा पद्मस्य दक्षिण भाग षोडश विप्रान् मत्तिविग्रशरु यानर्चयत ।

मूर्त्तयो भवादिका अष्टौ । तद्यथा ।

भव शार्वश्च रुद्रश्च पशुपत्युग्रसञ्ज्ञकौ ।
महादेवश्च भीमश्च ईशानश्चाष्टम स्मृत ॥

विग्रशनामानि त गणशदान वक्ष्यन्त

तेभ्याऽपि शतपलं कास्यपात्र षोडशधा विभज्य पववत प्रत्यक सुवणश्टङ्गाद्यपता तिलखारी दद्यात ।

मन्त्रस्तु-

भवाय देवाय० ।

इत्यादिप्रणवादिनमाऽन्तन नाम्ना कत्तव्य ।

यजमानेन कत्तव्य सर्वमेतद्यथाक्रमम् ।
केवल रुद्रदान वा आदित्येभ्योऽथ वा पुन ॥
मूर्त्यादीना च वा देय यथाविभवविस्तरम ।
पद्म विन्यस्य रजसा शेष वा कारयेन्नप ॥
दक्षिणा च प्रदातव्या पञ्चनिष्केण भूषणम् ।

एतच्च पद्मद्वारादि विग्रदानान्तमेव रुद्राद्यन्यतमाक्षयक वा दान मध्य पद्ममकमव वा कायम सवत्र च मध्यपद्म गरव दयम

एव कृत्वा विधानेन हेमाज गुरवे ददेत् ।

इति वातलात्त ।

सर्वष्वपि पद्मषु भषण पञ्चनिष्कहम्ना कायम । शिवाचा स्नपन हामादि च प्रा वत । दक्षिणाऽऽचायत्वि दः ।

तदुक्त कामिके ।

पूर्ववन्मण्डप कृत्वा कुर्याद्वै मण्डलान्वितम् ।

तद्वत् पूजा च होमं च स्नपनार्घं तथैव च ॥
पञ्चाङ्गभूषण* पञ्चनिष्केणात्र प्रकल्पयेत् ।
दक्षिणा पूर्ववद्द्यादनुक्त पूर्ववद्भवेत्-इति ॥

इति लिङ्गपुराणोक्तस्तिलधेनुदानविधि ।

सप्तव्रीहिमया सप्त धेनव परिकीर्त्तिता ।
यथा तिलमयी धेनुस्तथैवैतास्तु कारयेत् ॥
यच्च व्रीहिमयी धेनुर्गोधूमा सतिला परा ।
माषमुद्गमयी चैव सप्रियङ्गुश्च सप्तमी ॥
उपस्कर तु सर्वासु तिलधेनुवदीरितम् ।
एतासामेव धेनूनामङ्गानि तिलधेनुवत् ॥
सप्तव्रीहिमया सप्त यो ददातीह मानव ।
स याति परम स्थान वायुभूत खमूर्त्तिमान् ॥
ब्रह्महा च सुरापश्च तस्करो गुरुतल्पग ।
धेनुदानेन पूतोऽसौ याति विष्णो पर पदम् ॥

इति विश्वामित्रप्रोक्त सप्तव्रीहिधेनुदानविधि ।

अथ घृतधेनुदानविधि ।

वशिष्ठ उवाच ।

तिलाभावे तथा दद्याद्घृतधेनु यतव्रत ।
येन भूप विधानेन तदिहैकमना शृणु ॥
वासुदेव जगन्नाथ घृतक्षीराभिषेचनात् ।
सपूज्य पूर्ववत् पुष्पैर्धूपपुष्पादिभिर्नर ॥
अहोरात्रोषितो नाम्ना अभिष्टूय घृताचिषम् ।
घृताचिषे जगन्नाथाय देवाय नम ।

इति मनु ।

---

* पञ्चाङ्गभूषणमिति कण्ठलकटकयवयकादि ।

गव्यस्य सर्पिषः कुम्भं पुष्पमालाविभूषितम् ।
कांस्यापिधानसंयुक्तं सितवस्त्रयुगेन च ॥
हिरण्यगर्भसहितं मणिविद्रुममौक्तिकैः ।

अत्र पलसहस्रपरिमाणः कुम्भः । द्वादशपलाधिकानि पञ्चपलशतानीति केचित्। तदेतत् परिभाषायामपवर्णितम् । कांस्यापिधानसहितं कांस्यपात्रपिहितम् । हिरण्यगर्भसहितं मध्यवर्त्तिना हिरण्येन सहितमित्यर्थः । मणिविद्रुममौक्तिकैः सहितमिति शेषः ।

इक्षुयष्टिमयान् पादान् खुरान् रौप्यमयाँस्तथा ।
सौवर्णे चाक्षिणी कुर्याच्छृङ्गे चागुरुकाष्ठजे ॥

अत्र सुवर्णादेरनुदितसंख्यतया यथाशक्ति विधानम् ।

सप्तधान्यमये पार्श्वे पत्रोर्णेन च कम्बलम् ।
कुर्यात् तुरुष्ककर्पूरैर्घ्राणं फलमयाँस्तु तान् ॥
तद्वच्छर्करया जिह्वां गुडक्षीरमयं मुखम् ।

पत्रोर्णं धौतकौशेयम् । तुरुष्कः सिह्लकः ।

क्षौमसूत्रेण लाङ्गूलं रोमाणि सितसर्षपैः ।
ताम्रपात्रमयं पृष्ठं कुर्याच्छुक्तासमन्वितम् ॥
ईदृक्स्वरूपां सङ्कल्प्य घृतधेनुं नराधिप ।
तद्वत् कल्पनया विद्वान् घृतवत्सं प्रकल्पयेत् ॥

तद्वत् धेनुवत् खुरशृङ्गादियुक्तमित्यर्थः स च धेनोश्चतुर्थभागेन कर्त्तव्यः ।

तं च विप्र महाभाग मनसैव घृताचिषम् ।
कल्पयित्वा ततस्तस्मै प्रयतः प्रतिपादयेत् ॥
एतां ममोपकाराय गृह्णीष्व त्वं द्विजोत्तम ।
प्रीयतां मम देवेशो घृताचिः पुरुषोत्तमः ॥
इत्युदाहृत्य विप्राय दद्याद्धेनुं नराधिप ।

स्कन्दपुराणे । अयं मन्त्र ।

घत गाव प्रसूयन्ते घत भूम्या प्रतिष्ठितम् ।
घतमग्निश्च देवाश्च घत मे सम्प्रदीयताम् ॥

विश्वामित्र ।

घतमग्निघत सोमस्तन्मया सर्वदेवता ।
घतधेनुप्रदानेन सर्वास्तुष्यन्ति देवता ॥

इति ।

घतरत्न सुवर्णाना सम्यक कल्पनया कृतम् ।
दत्त्वैकरात्र स्थित्वा तु घताहारो नराधिप ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यस्तथा दानफल शृणु ।
घतक्षीरवहा नद्या यत्र पायसकर्दमा ॥
तेषु सर्वेषु लोकेषु सुपुण्येषूपजायते ।
पितुरूर्ध्वं नयेत् सप्त पुरुषास्तस्य येऽप्यध ॥
तास्तेषु नृप लाकेषु स नयत्यस्तकल्मष ।
सकामानामिय व्युष्टि * कथिता नृपसत्तम ॥
विष्णुलाक नरा यान्ति निष्कामा घतधेनुदा ।
घतमग्निघत सोमस्त न्मया सर्वदेवता ॥
घत प्रयच्छता दत्ता भवन्त्यखिलदेवता ।

सुवर्णमत्र दक्षिणा । अनक्तदक्षिणाष तस्य यथाशक्ति विहितत्वात् ।
इति विष्णुधर्मोक्ता घतधेनुदानविधि ।

अगस्त्य उवाच ।

तिलाभावे प्रदातव्या सर्पिर्धेनुर्विजानता ।
स्नापयित्वा भवानीं च घतक्षीरैर्यथाविधि ॥

---

* व्युष्टिरिति समृद्धि फल वा ।

पूजयेत् पुष्पमालाभिर्नैवेद्यैः सुमनोहरैः ।
आहरेत् सर्वद्रव्याणि उपकल्पेत तत्र ताम् ॥
गव्यस्य सर्पिषः कुम्भे पुष्पमालाविभूषिते ।
कांस्यपात्र्या तथा वस्त्रैश्छादयीत विधाय ताम् ॥
हिरण्यगर्भसहितां मणिविद्रुममौक्तिकैः ।
पादानिक्षुमयान् कुर्यात् कुर्याद्रौप्यमयान् शफान् ॥
हैमे चक्षुस्तथा शृङ्गे कृष्णागुरुमये शुभे ।
सप्तधान्यैश्च तत्पार्श्वे पत्त्रोर्णेन च कम्बलम् ॥
घ्राणं त्वगुरुकर्पूरैः स्तनान् फलमयान् शुभान् ।
मुखं च गुडक्षीरेण सितां जिह्वां प्रकल्पयेत् ॥

सिता शर्करा

पुच्छं क्षौममयं कार्यं रोमाणि सितसर्षपैः ।
ताम्रपृष्ठं विचित्रं तु ईदृग्रूपां मनोरमाम् ॥
विधिना घृतवत्सं च कुर्याल्लक्षणलक्षितम् ।
एतां कृत्वा तथा नत्वा पूजयित्वा विधानतः ॥
तद्भक्ताय प्रदातव्या मङ्गला शास्त्रपारगे ।
इमां ममोपकाराय गृह्णीष्व मदनुग्रहात् ॥
प्रीयतां नन्दिनी देवी मङ्गला चर्चिका उमा ।
इत्युक्त्वा चार्चयेद्धेनुं कृत्वा नन्दां मनोऽनुगाम् ॥
अनेन विधिना देया सर्पिषो धेनुरुत्तमा ।
हिरण्यरत्नधेनुश्च प्रदेया विधिनाऽमुना ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
यत्र क्षीरवहा नद्यो यत्र सर्पिर्वहा ह्रदाः ॥
पायसाः कर्दमा यत्र तस्मिन् लोके महीयते ।

तेषा स्वामित्वमाप्नोति मुदा परमया युत ॥
दश पूर्वापरांस्ताय आ मान त्वेकविंशकम् ।
भूय पृथ्वीशता याति इह लोके स मानव ॥
सकामानामिय व्युष्टिर्धेनोस्तावदुदाहृता ।
देव्या लोकमवाप्नोति निष्कामो घृतधेनुद ॥

इति देवीपुराणोक्तो घृतधेनुदानविधि ।

गवाभावे तथा दद्याद्घृतधेनुं प्रयत्नत ।
येन कार्या विधानेन तदिहैकमना शृणु ॥
आदित्य तु जगन्नाथ घृतक्षीराभिषेचनै ।
सपूज्य पूर्ववत् पुष्पैर्गन्धपुष्पादिभिर्नर ॥
अहोरात्रोषितो भूत्वा अभिप्लुत्य घृतार्चिषम् ।
गव्यस्य सर्पिष कुम्भ पुष्पमालाविभूषितम् ॥
कांस्योपधानसयुक्त सितवस्त्रयुगेन च ।
हिरण्यगर्भसहित मणिविद्रुममौक्तिकै ॥
इक्षुयष्टिमया पादा खुरा रौप्यमयास्तथा ।
सौवर्णे चाक्षिणी कुर्याच्छृङ्गे चागुरुकाष्ठजे ॥
सप्तधान्यमये पार्श्वे पत्रोर्णेन च कम्बलम् ।
कुर्यात् तुरुष्ककर्पूर घ्राण फलमयास्तनान् ॥
तद्वच्छर्करया जिह्वा गुडक्षीरमय मुखम् ।
क्षौमसूत्रेण लाङ्गूल रोमाणि सितसर्षपै ॥
ताम्रपात्रमय पृष्ठ कुर्याच्छ्रद्धासमन्वित ।
ईदृकस्वरूपा सङ्कल्प्य घृतधेनु नराधिप ॥
तद्वत् कल्पनया धेनोर्घृतवत्स प्रकल्पयेत् ।
त च विप्र महाभाग मनसैव घृतार्चिषम् ॥

कल्पयित्वा ततस्तस्मै प्रयतः प्रतिपादयेत् ॥
इमां ममोपकाराय गृह्णीष्व त्वं द्विजोत्तम ।
प्रीयतां मम देवेशो घृतार्चिर्मिहिरोत्तम ॥
इत्युदाहृत्य विप्राय दद्यात्तु नरोत्तम ।
दुग्धैकरात्रं स्थित्वा च घृताहारो नराधिप ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यस्तस्य दानफलं शृणु ।
घृतक्षीरवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमाः ॥
तेषु लोकेषु नित्यं स सुपुण्येषु प्रमोदते ।
पितुरूर्द्ध्वं नयेत् सप्त पुरुषांस्तस्य येऽधः ॥

इत्यादित्यपुराणोक्तो घृतधेनुदानविधिः ।

भविष्योत्तरे ।

घृतधेनुविधानेन नवनीतमयी शुभा ।
दातव्या नृपते धेनुर्न्यूनाधिक्यविवर्जिता ॥
मन्त्रः स एव निर्दिष्टो घृतधेनौ च यः स्मृतः ।
शृणु पार्थ महाबाहो प्रदानफलमुत्तमम् ॥
घृतक्षीरवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमाः ।
घृतधेनुप्रदो याति तत्र कामैः प्रपूजितः ॥
पितुरूर्द्ध्वं नयेत् सप्त पुरुषांस्तस्य येऽप्यधः ।
तान् श्रेष्ठेष्विह लोकेषु स नयत्यस्तकल्मषान् ॥
सकामानामियं व्युष्टिः कथिता नृपसत्तम ।
निष्कल्मषं पदं यान्ति निष्कामास्तत्प्रदायिनः * ॥

आह कात्यायनः ।

अलाभे यो गवां दद्याद्घृतधेनुं यथाविधि ।

---

* इति नवनीतधनदानविधिरिति न प्र पुस्तकेऽधिको वर्त्तते ।

बुगाणि तारितो धेन्वा देवनद्या प्रमोदते ॥
घतालाभे तु यो दद्यात् तिलधेनु समाहित ।
सर्वकामवहा नद्यस्त सेवन्ते दिवि स्थितम् ॥
तिलालाभे तु यो दद्याज्जलधेनु समाहित ।
सर्वान् कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥
घतधेनु नरो दद्यात् तिलधेनु यथाक्रमम् ।
जलधेनु यथा यो वै शश्वन्न च्यवते दिव ॥
जितेन्द्रियाय शान्ताय वैष्णवाय यथाविधि ।
धेनु दत्त्वा घतमयीं विष्णुसालोक्यमश्नुते ॥
पितर चैव धर्मात्मा पितामहमथापि वा ।
घतधेन्वा परित्राति* सप्त सप्त च सप्त च ॥

इति घतधनुदानविधि ।

अथ जलधेनुदानम् ।

वशिष्ठ उवाच ।

जलधेनु प्रवक्ष्यामि प्रीयते दत्तया यया ।
देवदेवो हृषीकेश सर्वग सर्वभावन ॥
जलकुम्भ नरव्याघ्र सुवर्णरजतान्वितम् ।
रत्नगर्भमशेषैस्तु ग्राम्यैर्धान्यै समन्वितम् ॥
सितवस्त्रयुगच्छन्न दूर्वापल्लवशोभितम् ।
कुष्ठमांसीमुरोशीरबालकामलकैर्युतम् ॥
प्रियङ्गुपत्रसहित सितवस्त्रोपवीतिनम् ।
सच्छत्र स उपानत्क दर्भविप्ररसस्थितम् ॥
चतुर्भि सवृत भूप तिलपात्रैश्चतुर्दिशम् ।

परित्रायाति न प्र पु पाठ ।

स्थापित दधिपात्रेण घृतक्षौद्रवता मुखे ॥
उपोषित समभ्यर्च्य वासुदेव जलश्वरम्* ।
पुष्पधूपोपहारैस्तु यथाविभवमाहृत ॥
सङ्कल्प्य जलधेनु च कुम्भ तमभिपूज्य च ।
पूजयेद्वत्सक तद्वत् कुम्भं जलमय बुध ॥
एवं सपूज्य गोविन्द जलधेनु सवत्सकाम् ।
सितवस्त्रधर शान्तो वीतरागो विमत्सर ॥
दद्याद्द्विजाय राजेन्द्र प्रीत्यर्थं जलशायिन ।
जलशायी जगद्योनि प्रीयता मम केशव ॥
इति चोच्चाय भूनाथ विप्राय प्रतिपाद्यताम् ।
अपक्वान्नाशिना स्थेयमहोरात्रमत परम् ॥

जलकम्भमित्यादि कम्भोऽत्र कलश । सुवर्णरजतयोरनियतपरिमाणतया यथाशक्ति विधानम पञ्चरत्नानि धान्यानि च परिभाषायामक्तानि ।

अत्र यद्यपि सामान्यनापदशस्तथाऽपि तत्सामान्यादितरधु तथात्वमिति न्याया दितरधेनुवदविरुद्धधर्मानुष्ठान वदितव्यम तत च सवर्णस्य शृङ्गाकृतित्व रजतस्य खराकृतित्व तिलपात्राणा ताम्रपात्रमयत्व दधिपात्रस्य कास्यपात्रमयत्व चानसन्धयम । तथा धान्यानि पार्श्वद्वये कण्ठादीनि घ्राणद्वय प्रियङ्गुपात्र श्रवण यज्ञोपवीत शिर स्थान स्थापयेत । वत्सोऽपि चतर्थाशेन धनुधर्म काय ।

क्वचित तु-

पूजयेद्वत्सक तद्वत् कृत घृतमय बुध ।

इति पाठादघृतजलयोर्विकल्पोऽवगम्यत । दानवाक्य त पूर्ववत । दक्षिणा चात्र यथाशक्ति सुवर्णमिति ।

अनेन विधिना दत्त्वा जलधेनु नराधिप ।
सर्वान् कामानवाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषा ॥

---

* जनश्वरमिति क्वचित पाठ ।

शरीरारोग्यमाबाधाप्रशमं सार्वकामिकं ।
नृणां भवति दत्ताया जलधेन्वा न संशयः ॥

इति विष्णुधर्मोक्ता जलधेनुदानविधिः ।

भानुरुवाच ।

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीयते दत्तया यया ।
देवदेवो मयूखेशः सर्वगः सर्वभावनः ॥

जल कुम्भं समानीयेत्यादि विष्णुधर्मतुल्यायम् ।

विशेषस्तु—

ततः संपूज्य चादित्यं जलधेनुं सवत्सकाम् ॥
दद्याद्विप्राय देवाग्रे प्रीत्यर्थं मिहिरस्य* तु ।
आदित्यस्य जगद्धाम्नि प्रीयतां मिहिरः सदा ॥
इति चोच्चार्य तां गां तु विप्राय प्रतिपादयेत् ।
अनेन विधिना यस्तु जलधेनुं महामुने ॥
सर्वाह्लादानमाप्नोति याश्च ध्यायति मानवः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः पितरं सपितामहम् ।
प्रपितामहं यथा पूर्वपुरुषाणां चतुष्टयम् ॥
आत्मानं तनयं पौत्रं तदधस्ताच्चतुष्टयम् ।
तारयेत् स मुनीन्द्रेह जलधेनुप्रदो नरः ॥
यश्च गृह्णाति विधिवत् तस्याप्येवंविधं कुलं ।
चतुर्दश तथा चैव दददश्चानुमोदतः ॥
दीयमानां प्रपश्यन्ति जलधेनुं च ये नराः ।
तेऽप्यशेषौघनिर्मुक्ताः प्रयान्ति परमां गतिम् ॥

इति आदित्यपुराणोक्तो जलधेनुदानविधिः ।

---

* सूर्यस्य ।

अगस्त्य उवाच ।

तोयधेनुं शृणु वत्स यथा देवी प्रसीदति ।
कुम्भं तोयसुसम्पूर्णं रत्नवस्त्रयुगान्वितम् ॥
समस्तबीजसंयुक्तं दूर्वापल्लवशोभितम् ।

समस्तबीजानि सर्वधान्यानि ।

दूर्वाक्षतदधिशङ्खकुष्ठामलकचन्दनैः ।
माल्यच्छत्रसमायुक्तं तिलपात्रैश्च संयुतम् ॥
दधिक्षीरघृतं पात्रं विधानेनोपकल्पयेत् ।
वत्सकं कल्पयेत् तस्यास्तद्वत् तोयमयं बुधः ॥
देवीमभ्यर्च्य विधिवत् सोपवासोऽथ भक्तवान् ।
देवीभक्ते प्रदद्याच्च सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥
जयारिसूदनी देवी देवानां भयनाशिनी ।
वेदमातर्वरे दुर्गे सर्वगे सुभगे नमः ॥
अनेन वरमन्त्रेण नन्दानाम्नाऽभिमन्त्रयेत् ।
देवी मे प्रीयतां नित्यं यथोदितफलं शिवा ॥

इति देवीपुराणोक्तो जलधेनुदानविधिः ।

स्कन्दपुराणे ।

जलधेनुं च यो दद्यात् तस्य दानफलं शृणु ।
प्रपां सत्रं तडागं वा कूपं वाऽपि सुपुष्कलम् ॥
कृत्वा कुम्भान् सुवर्णांश्च गन्धमाल्यैरलङ्कृतान् ।

*प्रपा पानीयशाला । सत्रं शाला सभाजनसमाश्रया सर्वेषाम् आश्रय-प्रदान् ।

पुष्पैश्च विविधाकारैरभ्यर्च्य द्विजसत्तमान् ।
भक्ष्यभोज्यैः सुतृप्तानां तिलपात्राणि दापयेत् ॥

दक्षिणा पुष्कला दद्यात्तेभ्यस्त्वाशंसयेत् तत ।

एभ्य द्विजभ्य ।

आप शिवास्तु सौम्याश्च तर्पयन्तु पितॄन् मम ।
कामदा कामदानाय भवन्त्विति च वै वदेत् ॥
एष दत्त्वा तु ता धेनु पुन कृत्वा च वै तदा ।
आवाहयेत् प्रपा देवीं ब्रह्मलोकसमर्पिणीम् ॥
तिलपात्राणि दत्त्वा च तथा वस्त्रयुग शुभम् ।
सुवर्णस्य च सान्निध्य फलानि विविधानि च ॥
ततो दद्याच्छुचि स्नातो ब्राह्मणेभ्यो यथाविधि ।
एव विधानतो दत्त्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥

विश्वामित्र ।

शरीरारोग्यमाबाधाप्रशम सार्वकालिक ।
नृणा भवति दत्ताना जलधेन्वा न सशय ॥

इति जलधनुदानविधि ।

अथ क्षीरधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

क्षीरधेनु प्रवक्ष्यामि ता निबोध नराधिप ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे गोमयेन नरोत्तम ॥
गोचर्ममात्रमानेन कुशानास्तीर्य सर्वत ।
तत्रोपरि महाराज न्यसेत् कृष्णाजिन बुध ॥
तत्रोपरि कुण्डलीका गोमयेन कृतामपि ।
क्षीरकुम्भस्तत स्थाप्यश्चतुर्थाशेन वत्सकम् ॥
सुवर्णमुखशृङ्गाणि चन्दनागुरुकाणि च ।
प्रशस्तपत्रश्रवणा तिलपात्रोपरि न्यसेत् ॥

मुख गुडमय तस्या जिह्वा शर्करया तथा ।
फलप्रशस्तद न्ता च मुक्ताफलमयेक्षणाम् ॥
इक्षुपादा दर्भरोमा सितकम्बलकम्बलाम् ।
ताम्रपृष्ठा कांस्यदोहा पट्टसूत्रमय तथा ॥
पुच्छ च नृपशार्दूल नवनीतमयस्तनीम् ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरा पञ्चरत्नमया भुवि ॥
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्ष्वपि स्थापयेत् ।
सप्तव्रीहिसमायुक्ता दिक्षु सर्वासु प्रक्षिपेत् ॥
एव लक्षणसयुक्ता क्षीरधेनु प्रक ल्पयेत् ।
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन ग न्धपुष्पै समर्चयेत् ॥
धूप दीपादिक कृ त्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
आ च्छाद्यालङ्कृत कृ त्वा मुद्रिकाकर्णमात्रकै ॥
पादुकोपानहौ छत्र द त्वा दान समर्पयेत् ।
अनेनैव तु म न्त्रेण क्षीरधेनु प्रक ल्पयेत् ॥
या लक्ष्मी सर्वभूतानामित्यादि नरपुङ्गव ।
आप्यायस्वेति म न्त्रेण क्षी धेनु प्रसादयेत् ॥
गृह्णामि त्वा देवि भक्त्या ग्राहको म न्त्रमुच्चरेत् ।
एव धेनु प्रदायाऽथ क्षीराहारोषित चरेत् ॥
त्रिरात्र तु पयोभक्षो ब्राह्मणो राजसत्तम ।
दीयमाना प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमा गतिम् ॥
सता हेमसहस्रेण शतेनाथ स्वशक्तित ।
शतार्धमथ वाऽप्यर्ध तथैवार्ध यथेच्छया ॥
दत्त्वा धेनु महाराज शृणु तस्यापि तत्फलम् ।
दिव्य वर्षसहस्र तु रुद्रलोके महीयते ॥

पितृपितामहैः सार्धं ब्रह्मणो भवनं व्रजेत् ।
दिव्यं विमानमारूढो दिव्यगन्धानुलेपनः ॥
क्रीडित्वा सुचिरं कालं विष्णुलोकं स गच्छति ।
द्वादशादित्यसंकाशैर्विमानवरमण्डितैः ॥
गीतवादित्रनिर्घोषैरप्सरोगणसेवितैः ।
तत्रोपविष्टोऽसौ राजा विष्णुसायुज्यतां व्रजेत् ॥
य इदं शृणुयाद्राजन् पठेद्वा भक्तिभावितः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥

इति स्कन्दपुराणोक्तः क्षीरधेनुदानविधिः ।

अथ दधिधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

दधिधेनोर्महाराज विधानं शृणु साम्प्रतम् ।
अनुलिप्ते महीभागे गोमयेन नराधिप ॥
गोचर्ममात्रं तु पुनः पुष्पप्रकरसंयुतम् ।
कुशैरास्तीर्य वसुधां कृष्णाजिनकृतास्तराम् ॥
दधिकुम्भं च संस्थाप्य सप्तधान्यस्य चोपरि ।
चतुर्थांशेन वत्सं तु सौवर्णमुखसंयुतम् ॥
प्रशस्तपत्रश्रवणां मुक्ताफलमयेक्षणाम् ।
चन्दनागुरुशृङ्गीं च मुखं वै गन्धमालिकम् ॥
जिह्वां शर्करया राजन् घ्राणं श्रीखण्डकं तथा ।
फलमूलमया दन्ताः सितसूत्रस्य कम्बला ॥
ताम्रपृष्ठा दर्भरोमा पुच्छं सूत्रमयं तथा ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां नवनीतमयस्तनीम् ॥
इक्षुपादां सुसंस्कृत्य सर्वाभरणभूषिताम् ।

आ॒च्छाद्य वस्त्रयुग्मेन पुष्पगन्धैस्तु पूजिताम् ॥
ब्राह्मणाय कुलीनाय साधुवृत्ताय धीमते ।
समाधियमयुक्ताय तादृशाय प्रदापयेत् ॥
पुच्छदेश पविष्टाय मुद्रिकाकणमात्रकै ।
पादुकोपानहौ छत्र दत्त्वा मन्त्रमनुस्मरत् ॥
दधिक्रावणति मन्त्रेण दधिधनु प्रदापयेत ।
एव दधिमयीं धेनु दत्त्वा राजर्षिसत्तम ॥
एकाहारो दिन तिष्ठेद्द्वा च नृपन दन ।
यजमाना वसेद्राजन् त्रिदिन च द्विजोत्तम ॥
दीयमाना प्रपश्यन्ति तेऽपि यान्ति परा गतिम ।
दश पूर्वान दश पराना मान चैकविंशकम ॥
विष्णुलाकमवाप्नोति यावदाभूतसप्लवम ।
दाता च दापकश्चैव तऽपि यान्ति परा गतिम् ॥
यत्र मधुवहा नद्या यत्र पायसकर्दमा ।
ऋषया मुनय सिद्धास्तत्र गच्छन्ति धेनुदा ॥
य इद शृणुयाद्भक्त्या श्रावयद्वापि मानव ।
साऽश्वमेधफल प्राप्य विष्णुलाक स गच्छति ॥

इति स्कन्दपुराणाक्ता दधिधनदानाविधः ।

अथ मधुधेनुदानम् ।

मधुधेनु प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
धेनु मधुमयीं कृत्वा सपूर्णघटपूरिताम ।
तद्वच्चतुर्थभागेन वत्सक परिकल्पयेत् ॥
सौवर्ण तु मुख कृत्वा शृङ्गाण्यगुरुचन्दनै ।

पृष्ठं ताम्रमय तस्य पुच्छ सूत्रमय तथा ॥
पादारि वस्तुमय काया सितकम्बलकम्बलाम् ।
मुख गुडमय कृ'वा जिह्वा शर्करयान्विता ॥
मौक्तिक नयने तस्या द'ता फलमयास्तथा ।
दर्भरोमधरा देवी रूप्यखुरविभूषिता ॥
अश्व थपत्रश्रवणा* नवनीतमयस्तनीम् ।
सर्वलक्षणसयुक्ता सप्तधा यानि दापयेत् ॥
च'वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्ष च वि'यसत् ।
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन घण्टाभरणभूषिताम् ॥
कास्योपदोहनीं दत्त्वा ग'धपुष्पैस्तु पूजिताम ।
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ॥
सक्रा'तावुपरागे च सर्वकालमतन्द्रित ।
द्रव्यब्राह्मणसपत्तिदृष्टमात्रेण दापयेत् ॥
ब्राह्मणाय दरिद्राय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ।
अ य।वृत्तसमुत्पन्ने वेदवेदाङ्गपारगे ॥
तादृशाय प्रदातव्या मधुधनुर्नरोत्तम ।
पुच्छदेशोपविश्याय ग धधूपादिपूजिताम् ॥
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन मुद्रिका कणमात्रिकाम् ।
स्वशक्त्या दक्षिणा दत्त्वा वित्तशाठ्यविवर्जित ॥
उदकपूर्व तु कर्तव्य पश्चाद्दान समर्पयेत् ।
रसज्ञा सर्वदेवाना सर्वभूतहितेरता ॥
प्रीय ता पितृदेवाश्च मधुरे । नमोऽस्तु ते ।
एवमुच्चार्य ता धेनु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥

---

* अश्वत्थपत्रश्रवणामिति न प्र पु पाठ ।

अह गृह्णामि त्वा देवि कुम्भार्थं विशेषत ।
काम कामदुघे कामान् मधुधेना नमोऽस्तु ते ॥
मधुवातेति म त्रेण प्रदाप्यायतचेतसा ।
द त्वा धेनु महाराज छत्रकोपानहौ तथा ॥
एव य कुरुते भक्त्या मधुधेनु नराधिप ।
द त्वा दान पायसेन मधुना च दिन नयेत् ॥
ब्राह्मणोऽपि त्रिरात्र तु मधुपायससयुत ।
एव कृते तु यत् पुण्य त निबोध नराधिप ॥
यत्र मधुवहा नद्या यत्र पायसकर्दमा ।
ऋषयो मुनय सिद्धास्तत्र गच्छ ति धेनुदा ॥
तत्र भोगान वरान भुङ्क्ते ब्रह्मलोके स तिष्ठति ।
क्रीडित्वा सुचिर काल पुनमर्त्यमुपागत ॥
स भुक्त्वा विपुलान भोगान विष्णुलोक च गच्छति ।
दश पूर्वान् दश परान मान वैकविशक्रम ॥
नयत वि णुसायु य मधुधेनुप्रसादत ।
य इद शृणुयाद्भक्त्या श्रावयद्वापि मानव ॥
सर्वपापविनिमुक्तो विष्णुलोक स गच्छति ।

इति स्कन्दपराणोक्तो मधधनुदानवि धि ।

अथ रसधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

रसधेनु महाराज कथयामि समासत ।
अनुलिप्त महीपृष्ठ कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
रसस्य तु घट राजन सपूर्णमैक्षवस्य च ।
तद्वत् सङ्कल्पयेत् प्राज्ञश्चतुर्थांशेन वत्सकम ॥

इक्षुखण्डमया पादा राजतखुरसंयुता ।
सुवर्णशृङ्गाभरणा वस्त्रपुच्छा घृतस्तनी ॥
पुष्पकम्बलसंयुक्ता शर्करामुखजिह्विका ।
दन्ता फलमयास्तस्याः पृष्ठं ताम्रमयं शुभम् ॥
पुष्परोमां तु राजेन्द्र मुक्ताफलकृतेक्षणाम् ।
सप्तव्रीहिसमं युक्तां चतुर्दिक्षु सदीपिकाम् ॥
सर्वोपस्करसंयुक्तां सर्वगन्धविभूषिताम् ।
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयेत् ॥
ब्राह्मणे वेदविदुषे श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
पुराणज्ञे विशेषेण साधुवृत्ताय धीमते ॥
तादृशाय प्रदातव्या रसधेनुः कुटुम्बिने ।
दाता स्वर्गमवाप्नोति सर्वपापविवर्जितः ॥
दाता वा ग्राहको वापि एकाहं रसभोजनः ।
सोमपानं भवेत् तस्य सर्वमेव फलं भवेत् ॥
दीयमानां तु पश्यन्ति तेऽपि यान्ति परां गतिम् ।
धेनुं च पूजयित्वाऽग्रे गन्धधूपस्रगादिभिः ॥
पूर्वोक्ता ये च मन्त्राश्च तानेव प्रयतः स्मरेत् ।
एवमुच्चारयित्वा तु दीयते वै द्विजोत्तमे ॥
दश पूर्वान् परांश्चैव आत्मानं चैकविंशकम् ।
नयेत परमं स्थानं यस्मान्नावर्त्तते पुनः ॥
एषा ते कथिता राजन् रसधेनुरनुत्तमा ।
ददस्व च महाराज पुण्यश्लोकानवाप्नुहि ॥
य इदं पठते नित्यं शृणुयाद्वापि भक्तितः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यतां व्रजेत् ॥

इति स्कन्दपुराणोक्तो रसधेनुदानविधिः ।

अथ शर्कराधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

तद्वच्च शकराधेनु राजन् कुर्यात् यथार्थत ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृ णाजिनकुशान्तरे ॥
धेनु शकरया राजन सदा भारचतुष्टयम् ।
उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थांशन व सक ॥
तदध मध्यमा प्राक्ता चतुर्थांशन क यसा ।
तद्वद्व स प्रकुर्वीत चतुर्थांशन मानव ॥
अथ वा धनुत कुयादष्टांशन तु व सकम ।
स्वशक्त्या कारयद्धनु यथा मान न पीडयेत् ॥
सर्ववीजानि सस्था य चतुर्दिक्षु समन्तत ।
सौवणमुखश्रृङ्गाणि मौक्तिकैर्नयनानि च ॥
गुडेन च मुख काय जिह्वा पिष्टमयी तथा ।
कम्बल पट्टसूत्रेण घण्टाभरणभूषिता* ॥
इक्षुपादा रौप्यखुरा नवनीतमयस्तनी ।
प्रशस्तपत्रश्रवणा सितचामरभूषिता ॥
पञ्चरत्नसमायुक्ता दभरोमसम विता ।
कास्योपदोहना सम्यग्ग धपु पै समन्विता ॥
ईदृग्विधानसयुक्ता वस्त्रैराच्छादितोपरि ।
ग धपुष्पैरलङ्कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
श्रोत्रियाय दरिद्राय साधुवृत्ताय धीमते ।
वेदवेदाङ्गविदुष विशषेणाग्निहोत्रिणे ॥
अनुसूयवे प्रदातव्या न मत्सरयुताय वै ।

* कण्ठाभरणसयुतति पाठ पुस्तकान्तर ।

अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते च षण्मुख ॥
येषु पुण्येषु कालेषु यदृच्छा वापि दापयेत् ।
स पात्र तु द्विज दृष्ट्वा स्वागत आनिय गृहे ॥
तादृशाय प्रदातव्या पुच्छदेशे निवेदयेत् ।
पूर्वामुखस्थितो दाता अथ वा तु ह्युदङ्मुख ॥
धनु पूर्वमुखीं कृत्वा व समुत्तरतो न्यसत् ।
दानकाले तु ये म त्रास्तान् पठित्वा समर्चयेत् ॥
आ छाद्य चैव त विप्र मुद्रिकाकणवेष्टकै ।
स्वशक्त्या दक्षिणा दद्याद्ग धपुष्प सच दनम् ॥
धेनु समर्पयेत् तस्य मुख च न विलोकयेत् ।
एकाह शकराहारो ब्राह्मणस्त्रिदिन वसेत् ॥
सर्वपापहरा धेनु सर्वकामप्रदायिनी ।
सर्वकामसमृद्धस्तु जायते नाऽत्र सशय ॥
दीयमाना प्रपश्यन्ति तेऽपि यान्ति परा गतिम् ।
य इद शृणुयाद्भक्त्या पठते वापि मानव ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोक स गच्छति ।

इति स्कन्दपुराणोक्त शर्करा धेनुदानविधि ।

अथ कार्पासधेनुदानविधि ।

वराह उवाच ।

अत पर प्रवक्ष्यामि धेनु कार्पासकीं शुभाम् ।
विश्वस्य गुह्यगुप्त्यर्थं ब्रह्मणा वाशुक कृतम्* ॥
कार्पासमूल तत्रापि तेनासावुत्तम स्मृतम ।
सा च कार्पासभारेण धेनु श्रेष्ठा प्रकीर्त्तिता ॥

---

*ब्रह्मणा च स्वय कृतमिति क्वचित् पाठ ।

मध्यमा च तदर्धेन तस्याप्यर्धेन कन्यसा ।
पूर्ववद्वस्त्रधान्य च हिरण्य च तत्रैव च ॥
वत्सक तु चतुर्थाशाद्दानमन्त्रो विधीयते ।
कुर्वीत पूर्ववद्वत्स वस्त्रधान्याद्युपस्करम् ॥

पूर्ववदिति वराहपुराणोक्ततिलधेनुवदित्यर्थ ।

हेमकुन्दे न्दुदेहेश क्षीरार्णवसमुद्भवे ।
सोमप्रिय सुधे वाप्ये सै रमेयि नमोऽस्तु ते ॥
वृत्तेयमिन्दुनाथाय शशाङ्कायामृताय च ।
अग्निनेत्रप्रजाताय सोमराजाय वै नम ॥

दानमन्त्र ।

यस्त्वेव परया भक्त्या ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
स याति सोमलोक तु सोमेन सह मोदते ॥
न दरिद्रो न वरो कुष्ठी कुले तस्य प्रजायते ।
पुत्रदारसमोपेतो जीवेच्च शरदा शतम ॥

इति वराहपुराणोक्त कापास धेनुदानविधि ।

अथ लवणधेनुदानम् ।

युधिष्ठिर उवाच ।

कृष्ण कृष्ण महाबाहो सर्वशास्त्रविशारद ।
कथयस्व हि दानानामुत्तम यत् प्रकीर्त्तितम् ॥
येन दत्तेन दत्तानि सर्वाण्यपि भवन्त्युत ।
स कामसमृद्धश्च सर्वपापक्षयो भवेत् ॥
प्रायश्चित्तविशुद्धिश्च तन्मे कथय सुव्रत ।

श्रीकृष्ण उवाच ।

शृणु राजन प्रवक्ष्यामि लवणस्येह कल्पिताम ।

गोमयेनोपलिप्ते तु दर्भसस्तरसस्थितम ॥
आविक चर्म विन्यस्य पूर्वाशाभिमुख स्थितम ।
वस्त्रेणाच्छादिता कृत्वा धेनु कुर्वीत मध्यगाम् ॥
आढकेनैव कुर्वीत बहुवित्ताऽल्पवानपि ।
स्वणशृङ्गीं रौप्यखुरामिक्षुपादा फलस्तनीम ॥
काया शर्करया जिह्वा गन्धघ्राणवती तथा ।
समुद्रादरजा शुक्ति कर्णौ च परिवेष्टयेत्* ॥
शृङ्गे चन्दनकाष्ठाभ्या मौक्तिके चाक्षिणी शुभे ।
कपोलौ सक्तुपिण्डाभ्या यवानास्य प्रदापयत् ॥
कम्बल पट्टसूत्रेण ग्रीवाया छत्रिका तथा ।
पृष्ठे वै ताम्रपात्र तु अपाने गुडपिण्डकम ॥
लाङ्गूले कम्बल दद्याद्रसान क्षीरप्रदेशत ।
योनिप्रदेशे च मधु सर्वास्तु फलान्विताम ॥
एव सम्यक परिस्थाप्य लवणस्य कृता च गाम् ।
स्थापयेत् वत्सक चापि चतुर्भागेन मानव ॥
एव धेनु समभ्यर्च्य माल्यवस्त्रविभूषणै ।
स्नात्वा देवार्चन कुर्याद्ब्राह्मणानभिपूज्य च ॥
कृत्वा प्रदक्षिण गा तु पुत्रभार्यासमन्वित ।
ब्राह्मणाय सुशीलाय वृत्तयुक्ताय वै नृप ॥
दद्यात् पर्वसु सर्वेषु मन्त्रेणानेन मानव ।
लवणे वै रसा सर्वे लवणे सर्वदेवता ॥
सर्वदेवीमयि देवि लवणाख्ये नमोऽस्तु ते ।
एवमुच्चार्य मन्त्रान्त विप्राय प्रतिपादयेत् ॥

* परिकल्पयेदिति पुस्तकान्तर ।

सम्यक प्रदक्षिण कृत्वा दक्षिणासहित नृप ।
प्रदक्षिणा मही तेन कृता भवति भारत ॥
सर्वदानानि दत्तानि सर्वत्तकफलानि च ।
सर्वे रसा सर्वमन्त्रा सर्वमेतच्चराचरम ॥
सौभाग्य च परा वृद्धि शरीरारोग्यसम्पद ।
नृणा भवति दत्त्वा तु रसधेनु न सशय ॥
स्वर्गे च नियत वासो यावदाभूतसप्लवम् ।
पञ्चोणकम्बलगला लवणोदकेन कृत्वा फलस्तनवतीमजिचर्म पृष्ठे ।
दत्वा द्विजाय विधिवद्रसधेनुमेता लाक गवा सकलसौख्ययुत प्रयाति ॥

इति भविष्यत्पुराणोक्ता लवणधेनुदानविधि ।

अथ कर्पूरादिधेनुदानम् ।

कर्पूरधेनु वक्ष्यामि सर्वगन्धमयीं शुभाम् ।
या द वा सर्वगन्धास्तु प्रदत्ता स्युर्महीपते ॥
चन्द्रग्रहे वाऽथ भानो कात्तिक्या विषुवत्यथ ।
द्वादश्यामयने पुण्ये दद्यात् कर्पूरगा विभो ॥
ब्राह्मणाय दरिद्राय शीलवृत्तपराय च* ।
भूमावास्तीय नेत्र तु शङ्खशुक्लाम्बर शुभम् ॥
काया चतुष्पला धेनु पलमात्रस्तु वत्सक ।
अथ वा पलिका धेनुर्व स कायस्तु कार्षिक ॥
सुवर्णशृङ्गा रौप्यखुरा पुच्छ कुङ्कुमसभवम ।
मृगनाभिमया द ता ग्रन्थिपर्णमय मुखम ॥
अक्षिणी सिह्रकमये कर्णौ चागुरुकाष्ठजौ ।
देवदारुमय पुच्छ गुद गुग्गुलसभवम् ॥

---

* श्रुतवृत्तरताय चेति क्वचित पाठ ।

कुष्ठं कपोलकं प्रोक्तमुशीरं चर्म चैव तु ।
उदरे चन्दनं दद्यात् खुराग्रे नखमेव च ॥
एवं संकल्प्य कर्पूरां धेनुं वस्त्रेण पूजिताम् ।
विप्रं संपूज्य कर्पूरां वस्त्रयुग्मेन चैव हि ॥
कर्पूरधेनुं विप्रेश गृहाणेमां सुपूजिताम् ।
पुष्पगन्धस्थिता सा मे कमला प्रीयतामिति ॥
अनेनैव तु मन्त्रेण दानं विप्राय दापयेत् ।
दत्त्वा धेनुमिमां राजन् गन्धर्वाणां समो भवेत् ॥
कल्पत्रयं वसेत् स्वर्गे राजराजो भवेदिह ।
सर्वान् कामानवाप्नोति गौरीलोके महीयते ॥

तथा ।

सर्वकामप्रदा धेनुः शंकरायां प्रकीर्तिता ।
सर्वपापहरा चैव तस्माद्दद्यात् समाहितः ॥
गुडधेनुवदत्रापि मन्त्रावाहनपूजनम् ।
दत्त्वा फलमयीं धेनुं कामानां फलभाग् भवेत् ॥
तथा कस्तूरिकां धेनुं श्रद्धावित्तसमन्वितः ।
पात्रे दद्यात्तपश्रेष्ठे मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥

इति विष्णुधर्मोक्तकर्पूरादिधेनुविधिः ।

अथ सुवर्णधेनुदानम् ।

श्रीभगवानुवाच ।

कथयामि रहस्यं ते दानधर्मोपबृंहितम् ।
सुवर्णधेनुसंबन्धि सर्वपापोपशान्तिदम् ॥
यद्ब्रह्मणापि राजेन्द्र विहितं विष्णुना पुरा ।
तत् ते विस्तरतो राजन् कथयाम्यनुपूर्वशः ॥

सुवर्णस्य सुवर्णस्य शुद्धस्य परिकल्पिताम ।

एकः सवर्णशब्दो हिरण्यवचन पर परिमाणवचन ।

रौप्यैव सकसयुक्ता मुक्ताफलविभूषिताम् ।
प्रवालश्रृङ्गोपयुता पद्मरागाक्षिशालिनीम् ॥
घतपात्रस्तनवर्ती कर्पूरागुरुनासिकाम ।
शर्करारसनापेता भृङ्गराज*मुखसमिताम ॥
शङ्खश्रृङ्गा तरा शुक्तिललाटस्थानकल्पिताम ।
फलद ता वस्त्रयुग्मपार्श्वा क्षौमसुकम्बलाम ॥
इक्षुपादा नारिकेलश्रवणा गुडजानुकाम ।
पञ्चगव्यापानवर्ती कांस्यपृष्ठसमन्विताम ॥
सुपट्टसूत्रलाङ्गूला सप्तधा यसमन्विताम ।
फलपुष्पसमोपेता छत्रोपानत्समन्विताम ॥
सुवर्णधेनु विप्राय प्रतिपाद्यदृशा नर ।
हिरण्यरेता पुरुष पुराण कृष्णपिङ्गल ॥
तप्तहमच्छवि स्रष्टा विश्वात्मा प्रीयतामिति ।
अनेनव तु मन्त्रेण धनादान प्रकीर्त्तितम ॥
अश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोत्यसशयम ।
कुलाना तु सहस्र तु स्वर्ग नयति तद्बुध ॥
किमन्यैर्बहुभिर्दानै पयात्त हमधनुना ।
सुवर्णधेनु दत्वा हि कृतकृत्यो भवेन्नर ॥
हिरण्यगर्भो भगवान प्रीयतामिति कीर्त्तयेत् ।
उपवासविशुद्धात्मा दद्यात् सोमरविग्रहे ॥
रक्ष पिशाचास्तद्गृह न पश्यन्ति नराधिप ।

मष्टाचति न प्र प पाठ ।

कार्त्तिक्या प्रयतो दद्याद्द्वादश्या कार्त्तिकस्य तु ॥
द"वा त"पदमाप्नोति यत्र गत्वा न शोचति ।

इति विष्णुधर्मोक्त सुवर्णधेनुदानविधि ।

अगस्त्य उवाच ।

मनुना य विधि कृ"वा प्राप्ता लोका अनुत्तमा ।
ब्रवीमि तदह हेमधेनुदानविधि नृ र ॥
शुभा हेममयीं गा च कारयेद्राजतान् खुर न् ।

शुभा शुद्धसुवर्णैस्त घटिताम । अत्र सुवर्णपरिमाणवत्साश्चवत्सनिमाणा
विरनुक्तावुपसहार पूर्वोक्तसुवर्णधेनोरेव न्तव्य

ता वस्त्रप्रावृता कृत्वा प्राप्नुया"लोकमुत्तमम् ।
विचित्रचित्रपु पैश्च ग"धधूपविलेपनै ॥
तथा क्षमापयेद्देवीं ता गा तत्र समर्पयेत् ।
देवि "वदीयादादेशात् तव भक्तेषु दीयते ॥
पुनस्ता विप्रराजाय दापयच्छिवभाविने ।

शिवभाविन शिवध्यायिन ।

अक्षय्यफलकामेन प्रायश्चित्तविशुद्धय ।
मनुना चीर्णमेतद्धे समर्पेयुनरा अथ ॥
सप्त पूर्वापरान् वशान् रुद्रकि"विषसस्थितान् ।
उद्धृत्य वा नयेद्ध"स देवीलोकमनुत्तमम् ॥

इति दधीपुराणोक्ता हेमधेनुदानविधि ।

वह्निपुराणे ।

सुवर्णधेनुश्चाप्यत्र सुवर्णाश्च चतुर्दश ।
सुनिर्णिक्तसुवर्णैश्च सप्तभिर्मध्यमा स्मृता ॥
चतुर्भि कन्यसा प्रोक्ता चतुर्थांशेन वत्सक ।

गुडधेनुविधानेन दत्ता सर्वफलप्रदा ॥

विश्वामित्र ।

हिरण्यरेता पुरुष पुराण कृ णपिङ्गल ।
रत्नहमच्छवि स्रष्टा विश्वा मा प्रीयतामिति ॥
हिरण्यगर्भो भगवान् प्रीयतामिति कीत्तयेत् ।
सुवणधेनु द त्वा च कृतकृत्या भवेन्नर ॥

इति सुवणधनुदानाविधि

अथाह वृद्धगौतम ।

धेनु स्वणमयीं कुयात् पूर्वेण विधिना तत ।
सुवणशृङ्गीं रत्नाढ्या तथा रौप्यखुरामपि ॥
तथा च तणक कुयादष्टभागेन पूर्ववत् ।
ब्राह्मण श्रुतसम्पन्न वैष्णव च कुटुम्बिनम ॥
अ ाचारव त धर्मिष्ठ द्विजशुश्रूषणोद्यतम् ।
गृहमाहूय विधिवत् पूजयत् पूर्ववच्च तम् ॥
यथा विभवतो भक्त्या होम पूर्ववदेव हि ।
म त्रैस्तु वैष्णवै सम्यक पालाशसमिधस्तथा ॥
होमान्ते ता प्रदद्याच्च म त्रणानेन मेहवान् ।
चक्र सुदशन यस्य राजतेजस्तथैव हि ॥
प्रमेह हरतु क्षिप्र विष्णुगरुडवाहन ।

दानमन्त्र ।

दान प्रमेहरोगघ्नमेतत् कार्यं मनीषिभि ॥
कृतनानेन शाम्य ति प्रमेहा दारुणा अपि ।

अत्र पद्यवदिति राजतवृषभदानवदिति त्रयम

इति प्रमहघ्नसवणधनदानाविधि ।

अथाह बौधायन ।

सौवर्णी गा प्रकुर्वीत पलेनार्धेन वा पुन ।
वित्तशाठ्य न कुर्वीत कुर्वन्नव फल भवेत् ॥
रत्नशृङ्गीं रौप्यखुरा नानावस्त्रैरलङ्कताम ।
ग्रहाणामुपरि स्थाप्य नव धान्यानि वि यसेत् ॥
होमस्तु पूर्ववत् कार्यो गोवि दप्रीतये हित ।
एव वि णुप्रतद्विष्णुर्वि णोनुकमिति क्रमात् ॥
समिदाज्यचरु हुवा पूर्णाहुत्य त एव हि ।
ततस्ता तु शुचो रोगी ब्राह्मण वेदपा गम ॥
श्रुतवृत्तापसम्पन्न कुलीन धर्मवादिनम ।
वृद्ध ज्ञानोपसम्पन्नमनुद्वेगकर नृणाम ॥
भक्त्या स्वय समानीय पूजयेत् प्रीतिपूर्वकम् ।
अङ्गुलीयकपात्राद्यैरुपानच्छत्रकैरपि ॥
म त्रेणानेन ता पात्रे दद्याद्रोगी यता मवान ।
गोवि द मनसा ध्यायन गवा मध्ये स्थित शि ुम् ॥
बहापीडकसयुक्त वणुवादनत रम ।
गोपीजनै परिवृत वन्यपुष्पावतसकम ॥

गोवि द गोपीजनव लभेश कसासुरघ्न त्रिदशे द्रव द्य ।
गोदानतृप्त कुरु मे दयालो ह्यर्शोविनाश क्षयितारिवग ॥

दानमन्त्र ।

दानेनानेन नियतमर्शसा जायते क्षय ।
तस्मात् कुयात् प्रयत्नेन सुखाथ ह्येतदर्शस ॥

इत्यर्शाघ्नस्वर्णधनदानविधि ।

युपुराणे ।

चतुर्विधा च या वन्ध्या भवन्त्यसवियोजनात् ।
वक्ष्ये तस्याः प्रतीकारं तत्स्वरूपं निबोध मे ॥
हिरण्येन यथा शक्त्या सवत्सां कारयद्दृढाम ।
धेनुं पलेन वत्सं च पादेन गुरुरब्रवीत् ॥
धेनुं रौप्यखुरां रत्नं तस्याः पुच्छे नियोजयेत् ।
घण्टां गले च बध्नीयात् सवत्सां प्राङ्मुखः शुचिः ॥
चन्दनागुरुकर्पूरैर्गन्धमाल्यैः सुशोभनैः ।
उपचारैः षोडशभिर्नैवेद्यं पायसं भवेत् ॥
मोदकं च तथापूपं गुडं लवणमेव च ।
जीरकं तु सुविस्तीर्णे शूर्पे वेणुमये दृढे ॥
धेनोरकं प्रदातव्यं ब्राह्मणस्त्रीषु चैव हि ।
षडष्टौ दश वा दद्यात् तदनन्तरमेव च ॥
ब्राह्मणं सर्वशास्त्रार्थकुशलं धर्मवेदिनम् ।
विद्याविनयसम्पन्नं शान्तं चैव जितेन्द्रियम् ॥
अलोलुपं सर्वजनप्रियं कल्मषवर्जितम् ।
आहूय भक्त्या सम्पूज्य वस्त्राद्यगन्धपुष्पकैः ॥
तेनैव कारयेत् पूजामाहुतो धेनुवत्सयोः ।
होमं च कारयेत् तत्र समिदाज्यचरूत्कर्म ॥
सोमोधेनुमिति मन्त्रं समुच्चार्य ततः पुनः ।
प्राङ्मुखायोपविष्टाय प्रदद्यात् तामुदङ्मुखः ॥
मन्त्रणाननं विधिवत् पुच्छे हस्तं विधाय च ।
धेनुर्याङ्गिरसः सा तु वशिष्ठ सुरभी च या ॥
दुहिता या तथा भानोरग्नेश्च वरुणस्य च ।

याश्च गाव प्रवर्त्तन्ते वनेषूपवनेषु च ॥
प्रीणन्तु ता मम सदा पुत्रपौत्रप्रदा सुखम् ।
प्रयच्छन्ति दिवारात्रमविच्छेद्य च सन्तते ।

दानमन्त्र ।

एव दत्त्वा तु तद्दान प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।

इति वन्ध्यात्वहृत् सुवर्णधेनुदानविधि

तथा ।

प्रस्विन्नपाणिपाद स्याद्या हरेत रसादिकम् ।
वक्ष्यामि तत्प्रतीकार दानहोमादिकर्मणा ॥
पलार्धेन तदर्धेन तदर्धेनाऽथ वा पुन ।
कुर्याद्धेनु सुवर्णेन वत्सस्तत्पादत भवेत् ॥
एव कृत्वा तु ता धेनु वस्त्रेणावेष्ट्य शोभनाम् ।
गुडस्योपरि सस्था य पूजयेद्गन्धधूपकै ॥
गुडस्य च परीमाण चत्वारिंशत्पल भवेत् ।
यद्वा तदर्धमेव स्याद्यथाविभवमेव वा ॥
हव्यकव्यादि च घृतदधिक्षीरचतुष्टयम् ।
पादेष्वेकैकेश स्थाप्य पूर्वदक्षिणत क्रमात् ॥
शृङ्गाणि च पुनस्तस्या कुङ्कुमेनानुलेपयेत् ।
एव विधाय ता धेनुमाचार्य स्वर्णरूपिणीम् ॥
होम समारभेत् कुण्डे स्थण्डिले वाऽथ पूजिते ।
अग्निप्रणयन कृत्वा ह्याचार्य सर्ववेदवित् ॥
धर्मज्ञो यज्ञवेदस्तु कुशल क्रोधवर्जित ।
अनुग्रहकरो नृणा पुराणार्थविदङ्गवित् ॥
समिदाज्यतिलैश्चापि मन्त्रैरेभि क्रमेण तु ।

आय गौरिति म त्रण समिद्धाम प्रशस्यते ॥
शौभेद्ये यदि मन्त्रण आज्यहोमो बुधै सह ।
तिलहोमो व्याहृतिभिरष्टोत्तरसहस्रकम ॥
एव होम च निर्व य नियातस्याभिषेचनम् ।
अग्ने पूर्वोत्तरे देश स्थापयत् कुम्भमव्रणम ॥
श्वतन वाससा चैव मृत्तिका गुग्गुल तथा ।
गोरोचना सभवे च पञ्चभङ्गसमिद्धते ॥
म त्रैरथापाहिष्ठति तिसृभि*स्त तु रोगिणम् ।
हिरण्यवण इति च पावमानेन चैव हि ॥
शन्न वातानुवाकेन शा ति प्रथममेव ि ।
कु वाभिषेचन कुयाच्छुक्राम्बरधरस्य तु ॥
आहुतीना च सपातै पाणिपादौ च लेपयेत् ।
ततस्ता पूजयेद्धनु रोगी ग धाक्षतादिभि ॥
गाव एव सुरभय इति म त्रेण भक्तित ।
आचायायाऽथ ता दद्यात् प्राङमुखाय ह्युदङ्मुख ॥
म त्रेणानेन विधिवत् पूजिताया न सशय ।
आदित्यस्य सुता यास्तु देवाना याश्च धेनव ॥
पितणामपि यक्षाणा ग धर्वणा च सर्वश ।
यक्षाणा गुह्यकाना तु वशिष्ठसुरभिस्तथा ॥
एतास्तुष्टा मम क्षिप्र धेनारस्या प्रदानत ।
रसचौर्येण यज्जात वैरूप्य पाणिपादयो ॥
त सर्व नाशय त्वाशु धेनव सर्वतोषिता ।

दानमन्त्र ।

तिसृभिरित्याप ।

अनेन विधिना स्वर्णधेनुदानं करोति यः ।
पूर्वकर्मविपाकोत्थं दुःखं सर्वं प्रणश्यति ॥
दक्षिणा ब्राह्मणे दद्याद्यथाशक्त्याऽथ भक्तितः ।
ब्राह्मणान् भोजयेच्चापि बन्धूनपि च भोजयेत् ॥
स्वयं स्नात्वा च भुञ्जीत मृष्टाहारैस्तु संयतः ।
दानेनानेन नियतं पादप्रस्वेदजां रुजम् ॥
जयन्ति रोगिणां कायं पादप्रस्वेदिनां ततः ।

इति पादप्रस्वेदघ्नस्वर्णधेनुदानविधिः ।

अथ स्वरूपतो गोदानं महाभारते ।

दानानामिह सर्वेषां गवां दानं विशिष्यते ।
गावः श्रेष्ठाः पवित्राश्च पावना जगदुत्तमाः ॥
ऋते दधिघृताभ्यां च नेह यज्ञः प्रवर्त्तते ।
तेन यज्ञमशेषं हि गोमूलं सम्प्रचक्षते ॥
गावोऽधिकास्तपस्विभ्यः सदा सर्वेभ्य एव च ।
तस्मान्महेश्वरो देवस्ताभिः सह स्थितः ॥
पयसा हविषा दध्ना शकृताप्यथ चर्मणा ।
अस्थिभिश्चोपकुर्वन्ति बालैः शृङ्गैश्च भारत ॥
गोभिस्तुल्यं न पश्यामि धनं किञ्चिदिहाच्युतम् ।
कीर्त्तनं श्रवणं दानं दर्शनं चापि पार्थिव ॥
गवां प्रशस्यते वीर सर्वपापहरं परम् ।
गावो लक्ष्म्याः सदा मूलं गोषु पाप्मा न विद्यते ॥
स्वाहाकारवषट्कारौ गोषु नित्यं प्रतिष्ठितौ ।
गावो यज्ञप्रणेत्र्यो वै तथा यज्ञस्य गोमुखम् ॥
अमृतं ह्यक्षयं दिव्यं रक्षन्ति च वहन्ति च ।

अमृतायतनं चैता सर्वलोकनमस्कृता ॥
न गोदानात् परं दानं किञ्चिदस्तीति मे मति ।
सा गौन्यायार्जिता दत्ता कृत्स्नं तारयते कुलम् ॥
अमृतं वै गवां क्षीरमित्यवाच प्रजापति ।
तस्माद्ददाति यो धेनुममृतत्वं स गच्छति ॥

लिङ्गपुराणे ।

अग्न्यगाराणि विप्राणां देवतायतनानि च ।
पूज्यन्ते शकृता यासां किं देयमधिकं ततः ॥

देवल ।

विमानवरमारूढो दिव्याभरणभूषित ।
यो गन्तु वाञ्छति स्वर्गं स गोदानं प्रयच्छतु ॥
दानमप्यधिकं धेनोर्विद्यते वा समं भुवि ।
नियतं त्रिदशैर्वास कल्पितोऽस्यास्तु विग्रहे ॥

भविष्यत्पुराणे । ब्रह्मोवाच ।

आदित्यदुहिता गौर्हि पृथ्वीयं परिकीर्त्तिता ।
श्रेयोऽर्थं सर्वलोकानामुत्पन्ना क्रतुसिद्धये ॥
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेकं द्विधा कृतम् ।
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ॥
गोभ्यो यज्ञा प्रवर्त्तन्ते गोभ्यो देवा समुत्थिता ।
गोभ्यो वेदा समुद्गीर्णा * सषडङ्गपदक्रमा ॥
शृङ्गमूले गवां नित्यं ब्रह्मविष्णू समाश्रितौ ।
शृङ्गाग्रे सर्वतीर्थानि स्थावराणि चराणि च ॥

---

* समुत्कीर्णा इति न प्र पु पाठ ।

शिरोमध्ये महादेव सर्वभूतमय स्थित ।
ललाटाग्र स्थिता देवी नासावशे च षण्मुख ॥
कम्बलेश्वतरौ नागौ नासापुग्सुपालितौ ।
कर्णयोरश्विनौ देवौ चक्षुषो शशिभास्करौ ॥
दन्तेषु वायव सर्वे जिह्वाया वरुण स्थित ।
सरस्वती च हूकारे यमयक्षौ च गण्डयो ॥
सन्ध्याद्वय तथोष्ठाभ्या ग्रीवामिन्द्र समाश्रित ।
रक्षासि कक्षन्देशे तु साध्याश्चोरसि सस्थिता ॥
चतुष्पात् सकलो धर्म स्वय जङ्घासु सस्थित ।
खुरमध्ये तु गन्धर्वा त्तुराग्रेषु च पन्नगा ॥
खुराणा पश्चिमाग्रेषु गणा ह्यप्सरसा स्थिता ।
रुद्राश्चैकदश पृष्ठे वसव सर्वसन्धिषु ॥
श्रोणीतटस्था पितर सोमो लाङ्गूलमाश्रित ।
आदित्यरश्मयो बाला पिण्डीभूता व्यवस्थिता ॥
साक्षाद्गङ्गा च गोमूत्र गोमये यमुना स्थिता ।
क्षीरे सरस्वती देवी नर्मदा दधिसस्थिता ॥
हुताशन स्वय सर्पिब्राह्मणाना गुरु पर ।
अष्टाविशतिदेवाना कोट्यो रोमसु सस्थिता ॥
उदरे पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ।
चत्वार सागरा पूर्णा गवा ये तु पयोधरा ॥
एतद्धि कथित सर्व यथा गोषु प्रतिष्ठितम ।
जगद्धै देवशार्दूल सदेवासुरमानवम् ॥

स्कन्दपुराणे ।

(तृणानि खादन्ति वसन्त्यरण्ये पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि ।

दुह्यन्ति वाह्यन्ति पुनन्ति पाप गवा रसैर्जीवति जीवलोक ॥
तुष्टास्तु गाव शमयन्ति पाप दत्तास्तु गावस्त्रिदिव नयन्ति ।
सरक्षिताश्चापनयन्ति वित्त गोभिर्न तुल्य धनमस्ति किञ्चित् ॥
शस्प समश्नाति ददाति नित्य पापापह मित्रविवधन च ।
स एव चाऽऽय परिभुज्यते च गोभिर्न तुल्य धनमस्ति किञ्चित् ॥
तृणानि शुष्कानि वने चरित्वा पीत्वाऽपि ते यान्यमृत स्रवन्ति ।
यद्गोमयाद्याश्च पुनन्ति लोकान् गोभिर्न तुल्य धनमस्ति किञ्चित् ॥

हारीत ।

बहुक्षीराश्च यो गा वै ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
उत्तारयेत् स आत्मान सप्त सप्त कुलानि च ॥

देवल ।

सुशीला लक्षणवतीं युवति वत्ससयुताम ।
बहुदुग्धवतीं स्निग्धा धेनु दद्याद्विचक्षण ॥

वेदव्यास ।

यश्चात्मविक्रय कृत्वा गा क्रीत्वा सप्रयच्छति ।
आत्मविक्रयतुल्यास्ता शाश्वतीर्वृद्धकौशिक ॥

तथा ।

सग्रामेष्वजयित्वा तु यो वै गा सप्रयच्छति ।
यावती स्पर्शयेद्गाव स तावत् फलमश्नुते ॥

तावदिति प्रत्येकतावदगारोमसमितसवत्सर स्वर्गफलमित्यर्थ ।

यो वै द्यूते धन जित्वा क्रीत्वा गा सप्रयच्छति ।
स दिव्यमयुत शक्र वर्षाणा फलमश्नुते ॥

अन्तर्जाता सुक्रयज्ञानलब्धा पणक्रीता निर्जिताश्चौकजाश्च ।

कृच्छ्रोत्सृष्टा पोषणाभ्यागताश्च द्वारैरेतैर्गाविशेषा प्रशस्ता ॥

अन्तजाता गभिण्य इति भारतपदप्रकाशकार । शुक्रयलब्धा यथा। क्रयप्राप्ता । पणक्रीता भृतिलब्धा निर्जिता यद्धादिना । आकजा जाता । कृच्छ्रात्सृष्टा पोषणाभ्यागता इति व्याध्यादिकृच्छ्राक्रान्ता सत्य मिना यास्त्यक्ता स्वय च पोषण कृत्वा लब्धा

रुष्टा दुष्टा* दुर्बला व्याधिता च न दातव्या या च मूल्यैरदत्तै क्लेशैर्विप्र या फलै सयुनक्ति तस्यावीर्याश्चाफलाश्चापि लोका

मूल्यैरदत्त स्वीकृतेति शेष ।

तथा ।

न कृशा पापवत्सा वा वन्ध्या रोगान्विता तथा ।
न व्यङ्गा नापरिश्रान्ता दद्याद्गा ब्राह्मणाय वै ॥
यो दद्यादुपयुक्ता गो जीर्णा धेनु च निष्फलाम ।
तम सम्प्रविशद्दाता द्विज क्लेशेन योजयेत् ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पीतोदका जग्धतृणा दुग्धदोषा† निरिन्द्रियाम ।
उन्मत्तामङ्गहीना च मृतवत्सा महाशनाम ॥
केशबालपुरीषास्थिक्रव्यादा सन्धिनीं‡ खलाम ।
पुन्धेनु यमलसू नित्य व्रणयितस्तनीम ॥
न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च सदोष वृषभ तथा ।

पीतोदका जग्धतृणामिति वृद्धत्वोपलक्षणपराम द ग्धदोषा स्वकीयस्त नपायिनीम । महाशना बहुभक्षाम । पुन्धेनु बाल्यावस्थैव या गर्भिणी ।

---

* उत्सृष्टा च त न प्र प पाठ ।

† दुग्धदोहामिति न प्र पु पाठ ।

‡ सन्धा वृषभयोगस्तज्जगर्भाऽस्त्यस्या इति सन्धिनी ।

विश्वामित्र ।

नैकशृङ्गा च निश्छङ्गा* स्फुटिताक्षीं चलत्खुराम ।
न दद्यात् त्रिस्तनीं चैव गा शुभामेव दापयत् ॥

महाभारते ।

अम्बरीषो गवा दत्त्वा ब्राह्मणेभ्य प्रतापवान ।
अबन्ानि दशैक च सराष्ट्राऽभ्यपतद्दिवम् ॥
दत्त्वा शतसहस्र तु गवा राजा प्रसेनजित् ।
सवत्सा ना महातेजा गतो लोकाननुत्तमान ॥

तथा ।

प्रासादा यत्र सौवर्णा शय्या रत्नोज्ज्वलास्तथा ।
वराश्चाप्सरसो यत्र तत्र गच्छन्ति गोप्रदा ॥
गोप्रदो नरक नति यथा भित्त्वाऽम्बुज जलम ।
विमाननाकवर्णन दिवि राजन विराजते ॥
त चारुवेषा सुश्रोण्य शतशो वरयोषित ।
रमयन्ति विमानस्थ दिव्याभरणभूषिता ॥
वेणूना वल्लकीना च नूपुराणा च निस्वन ।
हासैश्च हरिणाक्षीणा सुप्त सन् प्रतिबुध्यते ॥
यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वास्तावन्ति वर्षाणि महीयते स्व ।
स्वर्गाच्च्युतश्चापि ततस्त्रिलोके कुले समुत्पत्स्यति गोमता स ॥

विष्णु ।

ाप्रदानेन स्वर्गमाप्नोति दशधेनुप्रदो गोलोक शतप्रदश्च ब्रह्मलोकम् ।

जाबाल ।

होमार्थमग्निहोत्रस्य या गा दद्यादयाचिताम् ।

---

* चलच्छृङ्गामिति न प्र प पाठ ।

त्रिर्वित्तपूर्णा पृथिवी तेन दत्ता न संशयः ॥

याज्ञवल्क्यः ।

यथाकथञ्चिद्दत्त्वा गां धेनुं वाऽधेनु*मेव वा ।
अरोगामपरिक्लिष्टां दाता स्वर्गे महीयते ॥

अङ्गिराः ।

गौरेकस्यैव दातव्या श्रोत्रियस्य विशेषतः ।
सा हि तारयते पूर्वान् सप्त सप्त च सप्त च ॥

नन्दिपुराणे ।

अपात्रे सा तु गौर्दत्ता दातारं नरकं नयेत् ।
कुलैकविंशत्या युक्तं ग्रहीतारं च तारयेत् ॥
विधिना च यदा दत्ता पात्रे धेनुः सदक्षिणा ।
तदा तारयते जन्तून् कुलानामयुतैः शतैः ॥
पात्राण्याध्यात्मिका मुख्या सुशुद्धाश्चाग्निहोत्रिणः ।
देवताश्च तथा मुख्या गोदानं ह्येतदुत्तमम् ॥

महाभारते ।

वृत्तिग्लाने सीदति चातिमात्रं कव्यार्थे च होमहेतोः प्रसूत्याम् ।
गुर्वर्थे वा बालसंवृद्धये वा धेनुं दद्याद्देशकाले विशिष्टे ॥

प्रसूत्या सोमयागः ।

तथा ।

न वधार्थं प्रदातव्या न कीनाशे न नास्तिके ।
गोजीवे न च दातव्या तथा गौः पुरुषर्षभ ॥

कीनाशो हलवाहकः ।

---

*अधेनुमित्यप्रसूतां गाम् ।

आत्रेय ।

सीदते बहुभृत्याय श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
अतिथिप्रियाय दान्ताय देया धेनुगुडान्विता ॥
अकुलीनाय मूर्खाय लुब्धाय पिशुनाय च ।
हव्यकव्यव्यपताय गौर्न देया कथञ्चन ॥

अथ दानविधि । विश्वामित्र ।

प्राङमुखीं गामवस्थाप्य स्रवत्सां तां सुपूजिताम ।
पुच्छदेशे तु दाता वै स्नातो बद्धशिखो भवत ॥
उदङमुखस्तु विप्र स्यात् पात्रलक्षणलक्षित ।
ताम्रपात्र करे कृत्वा कनकेन समन्वितम ॥
निक्षिप्य पुच्छ तस्मिंस्तु घृतदिग्ध प्रगृह्य च ।
सतिल विप्रपाणि तु प्रागग्र तु निधापयत् ॥
सतिल सकुश चापि गृही वा दानमाचरेत् ।
अननव तु म त्रण पात्रहस्तो जल क्षिपेत ॥
यज्ञसाधनभूता या विश्वस्याघप्रणाशिना ।
विश्वरूप परो दव प्रीयतामनया गवा ॥
अनुव्रज्य तु ता गनु ब्राह्मणेन समन्विताम ।
गोमतीं तु ततो विद्या जपत प्रयत शुचि ॥
उद्दिश्याऽथ वासुदेव प्रीयतामिति चानघ ।
पात्र मनसि सञ्चि त्य तायमप्सु विनिक्षिपेत ॥
जलशायी ब्रह्मपिता पद्मनाभ सनातन ।
अनन्तभोगशयन प्रीयता परम पिता ॥

गोमतीमाह यम ।

गाव सुरभया नित्य गावा गुग्गुलगन्धिका ।

गाव प्रतिष्ठा भूताना गाव स्वस्त्ययन महत ॥
अन्नमेव पर गावो देवाना हविरुत्तमम ।
पावन सर्वभूताना रक्षन्ति च वहन्ति च ॥
हविषा मन्त्रपूतेन तपयन्त्यमरान् दिवि ।
ऋषीणामग्निहोत्रणा गावो होमप्रतिष्ठिका ॥
सर्वेषामेव भूताना गाव शरणमुत्तमम् ।
गाव पवित्र परम गावो मङ्गलमुत्तमम ॥
गाव सर्वस्य लोकस्य गावो धन्या सवाहना ।
नमो गोभ्य श्रीमतीभ्य सौरभेयीभ्य एव च ॥
नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नम ।
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेक द्विधा कृतम ॥
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ।

अन्यापि गामती महाभारतोक्ता तिलधेनुदान दर्शिता । ततश्चानयाविकल्पानुष्ठानमिति ।

सर्वगोदानसाधारण मन्त्रमाह वशिष्ठ ।

घतक्षीरप्रदा गावो घतयोन्यो घतोद्भवा ।
घतनद्यो घतावर्त्तास्ता मे सन्तु सदा गृहे ॥
घत मे हृदये नित्य घत नाभ्या प्रतिष्ठितम ।
घत मे सर्वतश्चैव घत मे मनसि स्थितम् ॥
गावो ममाग्रतो नित्य गाव पृष्ठत एव च ।
गावो मे सर्वतश्चैव गवा मध्ये वसाम्यहम् ॥
इत्याचम्य जपन् साय प्रातश्च पुरुष सदा ।
यदह्ना कुरुते पाप तस्मात् स परिमुच्यते ॥

दक्षिणा चात्र सवर्णम ।

यदाह वशिष्ठ ।

सुवर्णं दक्षिणामाहुर्गोप्रदाने महाफलं* ।
सुवर्णं परम ह्यायुर्दक्षिणार्थे न सशय ॥
गोप्रदान तारयते सप्त पूर्वान् परास्तथा ।
सुवर्णं दक्षिणा दत्त्वा तावद्द्विगुणमुच्यते ॥
सुवर्णं परम दान सुवर्णं दक्षिणा परा ।
सुवर्णं पावन प्राहु परिमाणं पर तथा ॥

अत्र सुवर्णशब्दस्य हिरण्यपर्यायत्व यथाशक्त्यानुष्ठानम । अपर त्वाहु सकृदच्च तसुवर्णशब्दावगतपरिमाणार्थपरित्यागानुपपत्त सुवर्णशब्दस्य प्राहुरित्यादिक्रियाक्र भततया द्वितीयान्तत्वेन लिङ्गविशेषनिधारणाच्च परिमाणपरतेव न्याय्येति । एव च त्वनियतानुष्ठानप्रसङ्गभङ्ग । तथा परिमाणपर तथेत्येतदपि समञ्जस स्यात ।

अत्र कश्चिच्चोदयन्ति-

एतदेव विधान स्यात् त एवोपस्करा स्मृता ।
विधानमेतद्धेनूना सर्वासामपि पठ्यते ॥

इति वचनात प्रत्यक्षधनोरपि सकलगुडधेनुधर्मप्राप्त्या शक्तिकर्णत्पादादित्वमा णीयमिति । तदसत-

दशमी स्यात् स्वरूपत ।

इति स्वरूपशब्द एव सवत्सा गोरूपधारिणीमपकरणादिविहीना धनमवगम शक्त्यादिमयी कर्णादिप्रतिकृतिकृति निवारयति । सवशब्दश्च प्रकृतापत्ता पि रूपधेनुवर्जमवतिष्ठत । तस्मात तत स्वरूपधेन्वा गुडधेनोरितिकर्तव्यता कर्त्तव्यति । यमाणसुवर्णशङ्क्काविधिस्तु भिन्न एवेति सर्वमनवद्यम ।

इति गोदानविधि ।

---

* महाद्यते इति न प्र पु पाठ ।

अथ स्कन्दपुराणे ।

योः नरो गां प्रयच्छेत् तु सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।
हेमशृङ्गीं रूप्यखुरां दुकूलक्षौमसंयुताम् ॥
शय्यास्तरणसंपन्नां बहुपुष्पफलैर्युताम् ।
ब्राह्मणान् तर्पयित्वा तु गन्धमाल्यैरलङ्कृताम् ॥
दत्त्वाभ्युषितां तां तु सर्वैस्तद्वदद्वयेन तु ।
मृदुकम्बलेन बध्नीयाद् व्रत श्लक्ष्णेन रज्जुना ॥
कुशान् सुवर्णबीजानि तिलान् सिद्धार्थकांस्तथा ।
प्रदद्यात् तान् ततोऽद्भिश्च मन्त्रणानेन सुव्रत ॥
सर्वदेवमयीं दोग्ध्रीं सर्वलोकमयीं तथा ।
सर्वलोकनिमित्तां तां सर्वदेवनमस्कृताम् ॥
प्रयच्छामि महात्मन्(?) ब्रह्मक्षयाय शुभामिति ।
एवं स दत्त्वा यो गां तु यत्र यत्र प्रजायते ॥
तत्र तत्र गतः सन् तान् जन्तूंस्तारयते भयात् ।
सर्वलोकान्तरे गत्वा रमते च यथा नरः ॥
स तथा मानवो जातो गोसहस्री महाबलः ।
रूपवान् धनवांश्चैव बहुपुत्रश्च जायते ॥

कात्यायनः ।

शीलोपपन्नां वसनोत्तरीयां कांस्योपदोहां कनकाग्रशृङ्गीम् ।
विप्राय दत्त्वा भगवत्प्रियाय प्रयान्ति लोकानमृतान् सुपुण्यान् ॥

संवर्त्तः ।

यो ददाति शफैः रौप्यैर्हेमशृङ्गीमरोगिणीम् ।
सवत्सां वस्त्रसंयुक्तां सुशीलां गां पयस्विनीम् ॥
यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया दिवं गतः ।

तावतो वत्सरानास्ते स नरो ब्रह्मणोऽन्तिके ॥

देवलः ।

चामीकरमये शृङ्गे कृते रौप्यमयाः खुराः ।
कांस्यजं दोहनं पृष्ठं ताम्रं वस्त्रयुगान्विता ॥
पुष्पमालावृता धूपघण्टाचामरमण्डिता ।
दीयते पुच्छदेशेन श्रद्धया दक्षिणान्विता ॥
दत्त्वैव दत्तभोगाढ्या दिव्यस्त्रीवृन्दसंवृतः ।
गोवत्सरोमतुल्यानि वर्षाणि दिवि मोदते ॥

इति हेमशृङ्गीदानविधिः ।

नन्दिपुराणे ।

यो गां सुपरिपूर्णाङ्गीं हेमशृङ्गीमकोपनाम् ।
सुशीलां राजतैः पादैश्चित्रवस्त्रसुसंवृताम् ॥
सलोहपात्रां* कुतपे निविष्टचरणां तथा ।

कुतपः नेपालकम्बलः ।

स दक्षिणां प्रदद्याद्वा सोऽक्षयं स्वर्गमाप्नुयात् ।
गवि रोमाणि यावन्ति प्रसूतिकुलसंस्थितिः ॥
तावत्त्यब्दानि वसति स्वर्गे दाता न संशयः ।
एतच्छतगुणं पुण्यं कपिलादानतः स्मृतम् ॥

इत्यन्यहेमशृङ्गीदानविधिः ।

मत्स्यपुराणे ।

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुराः पञ्चपलान्विताः ।
पञ्चाशत्पलिकं कांस्यं ताम्रं वापि तथैव च ॥

---

* सहस्रपात्रामिति न॰ प्र॰ प॰ पाठः ।

दाता स्यात् स्वर्गमाप्नोति यावदाभूतसम्प्लवम् ।

पञ्चपलानि राप्यस्यति विज्ञेयम । ताम्र पृष्ठम । कांस्य दोहनम । आच्छादनाय वासायग सुवर्णदक्षिणेत्यपि बोद्धव्यम ।

इति कनकशृङ्गीदानविधि ।

ब्रह्मपुराणे ।

गा दद्याद्वेदपूर्णाय विप्राय गृहमेधिने ।
सुवर्णालङ्कृतशृङ्गीं वस्त्रघण्टासमन्विताम् ॥
प्रत्यग्रा त्रिसमृद्धा तु ललाटतटतर्पणाम ।
राजतच्छन्नचरणां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम ॥
कांस्योपदोहा तृप्ता च लवणादितृणोदकैः ।
गवां पुच्छं गृहीत्वा च ससुवर्णेन पाणिना ॥
गृहस्थो वेदविद्विप्रो दापयेत् तत्प्रतिग्रहम ।
भोगसौख्यप्रदा चैषा गोमाता पापनाशिनी ॥
कृष्णा स्वर्गप्रदा ज्ञेया गौरी च कुलवर्धनी ।
रक्ता रूपप्रदा ज्ञेया पीता दारिद्र्यघातिनी ॥
पुत्रप्रदा कृष्णसारी नीला धर्मविवर्धनी ।
कपिला सर्वपापघ्नी नानावर्णा च मोक्षदा ॥

प्रत्यग्रा नववयस्का । त्रिसमृद्धा शीलक्षीरप्रसवगुणयुक्ता । लवणादितृणाद कैस्तृप्तेति सर्वदा लवणादिभिस्तृप्तेत्यर्थ ।

इति सवर्णशृङ्गीदानविधि ।

आदित्यपुराणे ।

कृष्णां गां ददते यस्तु पट्टच्छन्नां स्वलङ्कृताम ।
घण्टामालाकुलां कृत्वा पुष्पैश्चैव परिस्कृताम् ॥
विधिवच्च द्विजातिभ्यो यमलोकं न पश्यति ।

आयु रोग्यमैश्वर्यं दाता कामाश्च मानसान् ॥
श्वेता गा ददते यस्तु दिव्या रत्नरलङ्कृताम ।
घण्टामालाकुला कृ वा पुष्पैश्चैवाप्यलङ्कृताम ॥
मुखे धूप प्रदातव्या घृतेन स्य च पूरयेत् ।
सुवणशृङ्गाभरणा तथा रौप्यखुरा शुभा ॥
पट्टच्छन्ना शुभा चैव दातव्या ध्यानयोगिने ।
यस्तु दद्याच्च गा श्वेता तस्य पुण्यफल शृणु ॥
जन्मप्रभृति यत् पाप मातृक पैतृक च यत् ।
कुलोद्भतस्याहस्तस्य तत्क्षणान्व नश्यति ॥
गा ददानीह इत्येव वाचा पूयेत सर्वश ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामह ॥
नरकस्था प्रमुच्यन्ते सामलोक व्रजन्ति ते ।
गौरीं चैव प्रयच्छेत् तु यस्तु गा वै नर शुचि ॥
अहोरात्रोषितश्चैव कृतशौचो नर सदा ।
सुवणशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम ॥
घण्टामालाकुला चैव गन्धपुष्पैरलङ्कृताम ।
कुतप वास्तरेत् प्राज्ञा मुखे धूप प्रदापयेत् ॥
भक्षभोज्यान्नपानेन ब्राह्मणान भोजयेच्छुभान् ।
गा ददानीह इत्यव वाचा पूयेत सवश ॥
मातृक पैतृक चैव यच्चान्यदृष्कृत भवेत् ।
पाप च तस्य तत् सर्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम ॥
वषकोटिसहस्र तु पुमान् स दिवि मोदते ।
दासीदासैरलङ्कारैस्तूयते सर्वजन्तुभि ॥
अरागश्चैव जायेत तेजस्वी च भवन्नर ।

नीलवर्णा च गां दद्याद्दोग्ध्रीं शीलगुणान्विताम् ॥
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
पट्टच्छन्नां शुभां सौम्यां घण्टादामरलङ्कृताम् ॥
ए चरङ्गेण सूत्रेण गणवष्टनशाभिताम् ।
रुद्रस्य प्रमुख देया विष्णोश्च ब्रह्मणश्च ह ॥
ा ददानीह इ यव वाच पूयत सर्वेश ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामह ॥
नरकस्थ प्रमुच्यन्ते नीला गा ददते तु य ।
वषके न्सिहस्राणि लाके तिष्ठति व रुणे ॥
दधिक्षीरवहा नद्या न्तत सर्वत सदा ।
घ शै ा प्रदद्य ने नवनातस्य पर्वता ॥
कृ भागा वहु यना दुमक्ष्य च न पश्यति ।

ति ना ग दानवि ध

महाभारते ।

म नव सा कपिल धनु दत्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसम्पन्ना ब्रह्मलाके महीयते ॥

समानवत्सा मा गा त्साम ।

राहिणीं तुल्यव सा च धेनु दद्यात् पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसवीतामिन्द्रलाके महीयते ॥
समानवत्सा शबला धेनु दत्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसवीता सामलाके महीयते ॥

शवला कवरा

समानव सा कृष्णा तु धेनु दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रस वीतामग्निलाके महीयते ॥

वातरेणुसुवर्णा तु सवत्सा कामदोहिनीम् ।
प्रदाय वस्त्रसवीता वायुलोके महीयते ॥
समानवत्सा धूम्रा तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम ।
सुव्रता वस्त्रसंयुक्ता यमलोके महीयते ॥
मध्या हेमसवर्णां तु सवत्सा कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसवीता वारुण* लोकमश्नुते ॥

अन्या गा । कामदाहनाम अनायासदाह्याम

हिरण्यवर्णा पिङ्गाक्षीं सवत्सा कामदोहनाम ।
प्रदाय वस्त्रसवीता कौवेर लोकमाप्नुयात् ॥
पलालधूमवर्णां तु सवत्सा कामदोहनाम ।
प्रदाय वस्त्रसवीता पितृलोके महीयते ॥
सवत्सा पीवरीं दत्त्वा शितकण्ठीमलङ्कृताम ।
वैश्वदेवमसबाध स्थान श्रेष्ठ प्रपद्यते ॥

शितकण्ठीं कृष्णगलाम

समानवत्सा गौरीं तु धेनु दत्त्वा पयस्विनीम ।
सुव्रता वस्त्रसवीता वसूना लोकमश्नुते ॥

सव्रत सखदोह्या

पाण्डुकम्बलवर्णा तु सवत्सा कामदोहनाम ।
प्रदाय वस्त्रसवीता साध्याना लोकमश्नुते ॥
वत्सोपपन्ना नीलाङ्गीं सर्वरत्नसमन्विताम ।
गन्धर्वाप्सरसा लोकान् दत्त्वा प्राप्नोति मानव ॥
गोप्रदानरता याति भित्त्वा जलदसञ्चयान् ।
विमानेनार्कवर्णेन दिवि राजन् विराजते ॥

---

*कौवेरमिति क्वचित्त पाठ ।

त चारुवेषा सुश्रोण्य सहस्र वरयोषित ।
रमयन्ति नरश्रेष्ठ गोप्रदानरत नरम् ॥

इति समानवत्सगोदानविधि

आदित्यपुराणे ।

कपिला ये प्रयच्छन्ति चेलच्छन्ना स्वलङ्कताम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
श्वेतवस्त्रपरिच्छन्ना घण्टास्वनरवैर्युताम् ।

घण्टास्वनरव घण्टाशब्दकोलाहल

सहस्र यो गवा दत्त्वा कपिला चापि सुव्रत ।
सममेव पुरा प्राह ब्रह्मा ब्रह्मविदा वर ॥
यावन्ति रोमकूपाणि कपिलाङ्गे भवन्ति हि ।
तावत्कोटिसहस्राणि वर्षाणा दिवि मोदते ॥
रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहना धेनु वस्त्रच्छन्नामलङ्कृताम् ॥
दत्त्वा द्विजेन्द्राय नर स्वर्गलोके महीयते ।
दशधेनुप्रदानेन तुल्यैका कपिला मता ॥

याज्ञवल्क्य ।

हेमशृङ्गी शफै रौप्यै सुशीला वस्त्रसयुता ।
सकांस्यपात्रा दातव्या क्षीरिणी गौ सदक्षिणा ॥
दाताऽस्या स्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रोमसमितान् ।
कपिला चेत् तारयति भूयश्चासप्तम कुलम् ॥

व्यास ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा वस्त्रकांस्योपदोहनाम् ।
सवत्सा कपिला दत्त्वा वशान् सप्त समुद्धरेत् ॥

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया भवन्ति हि ।
सुरभीलोकमासाद्य रमते तावती समा ॥

लोकोत्तरे ।

घण्टाचामरसंयुक्ता किङ्किणीजालमण्डिता ।
दिव्यवस्त्रसमायुक्ता हेमरूपणभूषिता ॥
पयस्विनी सुशीला च तरुणी वत्सकान्विता ।
कपिलैवं प्रदातव्या शिवस्याग्रे विधानत ॥

दानमन्त्रस्तु मत्स्यपुराणे ।

कपिले सर्वभूताना पूजनीय ऽसि रोहिणि ।
तीर्थदेवमयी यस्मादत शान्ति प्रयच्छ मे ॥

इति कपिलादानविधि ।

कूर्मपुराणे ।

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुरा पञ्चपलान्विता ।
पञ्चाशत्पलिक ताम्र कांस्य चैतावदेव तु ॥
वस्त्र तु त्रिगुण धेन्वा दक्षिणा च चतुर्गुणा ।
एतैरलङ्कृता धेनु घण्टाभरणभूषिताम ॥
कपिला विप्रमुख्याय दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ।
त्रिगुणोपस्करोपेता महती कपिला स्मृता ॥
दत्त्वा सा विप्रमुख्याय स्वर्गमोक्षफलप्रदा ।
सप्तजन्मकृतात् पापान्मुच्यते दशसंयुतात् ॥
यान् यान् प्रार्थयते कामांस्तांस्तान् प्राप्नोति मानव ।
अन्ते स्वर्गापवर्गौ च फलमाप्नोत्यसंशय ॥

इति कपिलादानविधि ।

अथ देवतोद्देशेन गोदानम् । लिङ्गपुराणे ।

देवदक्षिणदिग्भागे धेनुं कृत्वा उदङ्मुखीं ॥
प्राङ्मुखं वत्सकं कृत्वा ब्राह्मणं च उदङ्मुखम् ।
प्राङ्मुखो यजमानस्तु पूजयेद्ब्राह्मणं ततः ।
कोदादिति च मन्त्रेण गृह्णीयाद्ब्राह्मणः स्वयम् ॥

तथाऽत्र मह वर

एवं विधानतो दत्त्वा याति दाता शिवालयम् ।
तत्र भुक्त्वाक्षयान् भोगानन्ते प्राप्नोति शाश्वतम् ॥

देवीपुराणे ।

नीलां वा बभ्रुं वा श्वेतां पाटलां कपिलामपि ।
सुदुग्धां वत्सलां चैव सुखदोह्यां सुगां नृप ॥
आदाय विधिवद्देवीं पूजयेच्छुभपङ्कजैः ।
धूपं तु पञ्चनिर्यासं तुरुष्कागुरुचन्दनम् ॥
दत्त्वा तु मन्त्रपूर्वं तु नैवेद्यमुपकल्पयेत् ।
पायसं घृतसंयुक्तं क्षामयेच्च मया तु ताम् ॥
द्विजाय शिवभक्ताय सवत्सां गां निवेदयेत् ।
सहेमवस्त्रकांस्यं च महापुण्यमवाप्नुयात् ॥
यावत् तद्रोमसंख्यानं तावद्दिव्ये पुरे वसेत् ।
इहैव गतपापोऽसौ जायते नृपसत्तम ॥

विष्णुधर्मे । मान्धातोवाच ।

ब्रह्मन् प्रीणनार्थाय केशवस्य शिवस्य च ।
यानि दानानि देयानि तान्याचक्ष्व द्विजोत्तम ॥
येन चैव विधानेन दानं पुंसः सुखावहम् ।
ऐहिकामुष्मिकाप्तिं च करोति न विहन्यते ॥

वसिष्ठ उवाच ।

गोदानमादौ वक्ष्यामि प्रत्यक्षक्रमयोगतः ।
येन चैव विधानेन धेनुं नाधिकविस्तरम् ॥
पुण्यं दिनमथासाद्य स्नात्वाऽऽतप्य पितॄँस्तथा ।
कृतोपवासः सम्प्राश्य पञ्चगव्यं नरेश्वर ॥
घृतक्षीराभिषेकं च कृत्वा विष्णोः शिवस्य च ।
तमभ्यर्च्य यथान्यायं पुष्पादिभिरनुक्रमात् ॥
उदङ्मुखीं प्राङ्मुखीं वा गृष्टिं कृत्वा पयस्विनीम् ।

गृष्टिं सकृत्प्रसूतगवीम् ।

सपुच्छां वस्त्रसंवीतां सितयज्ञोपवीतिनीम् ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां सुवर्णोपरिसंस्थिताम् ॥
शक्तितो दक्षिणायुक्तां ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
गावो ममाग्रतः सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठतः ॥
गावो मे हृदये सन्तु गवां मध्ये वसाम्यहम् ।
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा धेनुं द्विजवरं च तम् ॥
इमां नः प्रतिगृह्णीष्व धेनुर्दत्ता मया तव ।
स मे पापापनोदाय गोविन्दः प्रीयतामिति ॥

वह्निपुराणे तु अयमधिको मन्त्रः ।

या धेनुः काश्यपस्यासीदत्रेर्वा गौतमस्य च ।
साभिकामफला देवि इह लोके परत्र च ॥
एवमुच्चार्य तं विप्रं गोविन्दं नृप कल्पयेत् ।
अनुव्रजेत् तु गच्छन्तं पदान्यष्टौ नराधिप ॥
अनेन विधिना धेनुं यो विप्राय प्रयच्छति ।
सर्वकामसमृद्धात्मा विष्णुलोकं स गच्छति ॥

सप्तावरान् सप्तपरानात्मानं चैव मानवः ।
सप्तजन्मकृतात् पापान्मोचयत्यवनीपते ॥
पदे पदेऽश्वमेधस्य गोसवस्य च मानवः ।
फलमाप्नोति राजेन्द्र ब्रह्मायैवं जगौ हरिः ॥
सर्वकामदुघा सम्यक् सर्वकालेषु पार्थिव ।
भवत्यथो पापहरा यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
सर्वेषामेव पापानां कृतानामविजानता ।
प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तमनुतापोपबृंहितम् ॥
सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।
हाटकक्षितिगौरीणां* सप्तजन्मानुगं फलम् ॥
ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चान्यैश्च मानवैः ।
लोकाः कामदुघाः प्राप्ता दत्त्वैतद्विधिना नृप ॥
गोभ्योऽधिकं जगति नापरमस्ति किञ्चि
दानं पवित्रमिति शास्त्रविदो वदन्ति ।
तां सम्प्रदेहि सुरसद्म समीहमानै
र्देया सदैव विधिना द्विजपुङ्गवेभ्यः ।

इति देवताभ्यो गोदानविधिः ।

अथ देवताभ्यो गोदानम् । स्कन्दपुराणे ।

शिवाय विष्णवे चापि यस्तु दद्यात् पयस्विनीम् ।
धेनुं स्नानोपहारार्थं स परं ब्रह्म गच्छति ॥

भविष्यत्पुराणे ।

क्षीरीं सूर्याय यो दद्यात् तरुणीं च पयस्विनीम् ।

---

* गारीति गा ।

तेन दत्तं भवेत् सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥

मारी सूयसुना धनुारत्यय ।

ज्ञानाग्निकायमुद्दिश्य सुरूपां सुपयस्विनीम् ।
कुलीनां कपिलां दत्वा दत्तं भवति गोशतम् ॥
य एवं गामलङ्कृत्य दद्यात् सूर्याय मानवः ।
सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥

तथा ।

यो दद्यादुभयमुखीं सौरभेयीं दिवाकरे ।
सप्तद्वीपां महीं दत्त्वा यत् फलं तदवाप्नुयात् ॥
पादद्वयं शिरोर्धं च यदा स्यादेव निर्गतम् ।
तदा सा पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥

अथ वृषभैकादशीदानम् । शिवधर्मे ।

दश गावः स वृषभा वृषभैकादशी स्मृता ।
शिवाय विनिवेद्यैव विशुद्धेना तरात्मना ।
रुद्रैकादशतुल्यात्मा बलभोगादिभिर्गुणैः ।
शिवादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते वशी ॥

भविष्यत्पुराणे ।

दश गावः स वृषभा वृषभैकादशी च ताम् ।
सूर्याय विनिवद्येह यत् फलं लभते शृणु ॥
द्वादशादित्यतुल्यात्मा अणिमादिगुणैर्युतः ।
सौरादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते दिवि ॥

अथ वृषभाधिकगोशतदानम् । शिवधर्मोत्तरे ।

वृषभं गोशतं दद्याच्छिवायातीव शोभनम् ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
अनेकयानसङ्ख्यानैरसुरासुरपूजितैः ॥
शतरुद्रबलोपेतो वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमशाभिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकान्तिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञः सूर्यपरमः शुद्धस्वात्मनि संस्थितः ।
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति दवतागादानविधिः ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसंवीतां तथा कांस्यापदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
दद्यात्तु तर्पिते दत्त्वा वाससा संवृते द्विजः ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

---

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित् पाठः ।
† सूर्यवद्दीप्तिमाप्नुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैव कपिला विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रो रात्रीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्यः प्रदेयाः ।
वत्सैः पीताः सुप्रजाः सोपचारास्त्र्यहं दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्वः कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रतः ॥

श्वः कल्यमुपवेद्य प्रातःकाले उपस्थानं कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत् ॥
गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैकां सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदाने ॥
समतामेति वै गोभिः समसङ्ख्यः समव्रतः ।
एकाल्पगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टा त्यक्ता वृषवत्सा यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे गर्भोऽमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।
ऋक्सम्प्रवाहाः पुण्यभावाः प्राजापत्याः सर्वमित्यर्थवन्द्य ॥
गावो ममैनः प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्याः स्वर्गयानाय सन्तु ।
आह्वता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्वाशिषो मे ॥
शेषोत्सर्गं कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि सम्प्रवृत्ताः ।
यूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवत्यः दिशध्वं मे गतिमिष्टां प्रपन्नाः ॥
या वै यूयं सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मनःएवोपपन्नाः संरक्षध्वं सौम्यरूपोग्ररूपाः ॥

एव तस्याग्रे पूर्वमर्धं वदेद्वै गवा दाता विधिवत् पूर्वदृष्ट्या ।
प्रतिब्रूया*च्छेषमर्धं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ ॥

पूर्वमर्ध या व पूर्वमित्यादिकम ।

गा ददानीति वक्तव्यमर्घ्यमुस्रा†वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चादनात् ॥
नाम सकीर्त्तयेत् तस्या यथासख्य यथोत्तरम ।
फल षट्त्रिशदष्टौ च सहस्राणि च विशति ॥
एवमेतान् गणान् बुद्धा गवादीना यथाक्रमम् ।
गे प्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

अर्घ्यम् अर्घाहम । उस्रावसु गाधनम । प्रदत प्रदद्त । ऊधस्य क्षीर तद्युक्ता ऊधस्या अष्टम क्रम गवि दत्ताया गच्छन्त्यामष्टम पदे ।

गोद शाली निर्भयश्चार्घदाता नस्योतदो वसुदाता च कामी ।
उषस्योढा भार नयँश्च विद्वान् विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका ॥
गा वै दत्त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैका सवसेतेह ताभि
काम्याष्टम्या वर्त्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्नवैर्वा ॥
वेदव्रती स्यादृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यज्वा लोकानग्र्यान् विन्दते नाविधिज्ञ ॥

वसुदाता द्रव्यदाता कामी काम्यफलवान् । उषस्योढा उषस्याया गायत्र्या वाहयिता इत्यर्थ काम्याष्टमी रोहिणीयुक्ताष्टमी । रस दध्यादिभि प्रस्रव क्षीर वेदव्रती वेदव्रतफलवान् गवा यज्वा गोप्रदाता ।

---

* गवा लोक इति क्वचित पाठ ।

† तिस्रायति प्र न पु पाठ ।

‡ उस्रति गा ।

§ समस्तानामतिक्रम इति न प्र पु पाठ

कामान् सर्वान पार्थिवानेकसंस्थान यो वै दद्यात् कामदुग्धाँ च धेनुम् ।
सम्यक ता स्युहव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्तमायशास्य प्रदानम् ॥
न चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशा ताय न च वक्रबुद्धये ।
गुह्यो ह्यय सर्वलोकस्य धर्मो नैमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रक ्पयेत् ॥

इति त्रिरात्रगादानविधि ।

अथाह वृद्धगौतम ।

धेनु पयस्विनीं दद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमश्रृङ्गीं रौप्यखुरा वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम् ।
सहिरण्या तु ता दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलोलुपाय शा ताय धर्मज्ञाय विशेषत ।
होमश्च पूर्ववत् काय समिदाज्यचरू कट ॥

पवर्वादिति कृष्णवृषभदानवदित्यथ

तस्मै हुतव्रतो दद्यात् पूजितायाङ्गुलीयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म त्रणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकंसारिष्टविनाशन ।
नाशय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनो ्सय ॥

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कत्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनु पयस्विना दाता लोहिता हेमश्रृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टा मन्त्रणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम ।
तनद् यत्नत कुर्यादसृग्दरगदार्दित ॥

इत्यसृग्दरनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यास ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

पूर्ववत सवर्णशृङ्गिकाविधिना

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्ताऽयोऽरुक तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक रा रहित ।

अथ दानमन्त्र ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तु गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

---

* तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किंरूपा किंप्रमाणा सा कथं सा गहिता किल ॥
कथं तस्यां प्रमुच्यन्ते केषां वासस्तु सन्ततम् ।
केषां तथाऽनुकूला सा पतद्भिस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपं च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुर्वे सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुलं भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैः* मकरैर्वज्रकस्तरीसयुतैः ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्याः क्रन्दमानाः सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानिं गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्दृश्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्यां दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिकाः† दानशीलाश्च तां तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति अम्बुभवः शिरस इति ख्याता जभन्तद ।
† कामिका इति न प्र पु पाठ ।

पाटलामथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कांस्य त्रसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीनां ताम्रभाजने ॥
यमं हैमं प्रकुर्याद्वै लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाशं करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्धा उडुपं पट्टबन्धनैः ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्रोणश्च परिभाषायां व्याख्यातानि उडुपः चन्द्रनौका ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं संगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तर्त्तुकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्रः ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

धर्मराजं च विप्रं च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

दानमन्त्रः ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एव कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥

तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।

स ह्लादानम प्राति ये दिव्या ये च म नुषा ॥

रोगी तु रोगनिमुक्त तथैवोपरमेत् स्मृति ।

इतीदमुक्त तव धर्मसूनो पुण्य मया वैतरणीप्रदानम् ।

शृणोति भक्त्या पठतीह सम्यक स याति विष्णो पदमप्रमेयम् ॥

इति वतरणीधनु र्नविाध

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना या गा च दद्यादुभयतोमुखीम ।

यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरता लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्वा विप्रे वेदवादिनि ।

देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुला येकविंशतिम् ॥

समुद्धत्य नरस्तिष्ठन्नरकाद्ब्रह्मणोऽतिके ।

युगानि रामतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नर ॥

याज्ञवल्क्य ।

सव सगमतुल्यानि युगा युभयतोमुखीम ।

दत्त्वा स्वगमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥

पवण विधिना हमशृङ्गी शफ राप्यरित्यादिना प्रत्यक्तधनक्तन ।

विष्णु ।

अथ प्रसूयमाना गैा पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवणा विप्राय
त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति ।

* स्कन्दपुराण इात न प्र पुस्तक नापलभ्यते ।

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधानः समाहितः ॥

महाभारते ।

यावद्वत्सप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गां ददाति यः ॥

देवलः ।

यावद्वत्सस्य मुखा योनौ तथा यद्गर्भनिष्कृतिः ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भूः सचराचरा ॥
अलङ्कृत्याक्रविक्रिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाढ्या कन्यसा मता ॥
दत्त्वेमां पुरुषः स्वर्गे वसत्यमरपूजितः ।
गोवत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक् ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहनां राजन् सवत्सां द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमानां यो दद्याद्धेनुं द्रविणसंयुताम् ।
द्रविणमत्र दक्षिणारूपं तच्च भूरिदक्षिणा इत्यग्रेऽभिधानादनल्पं द्रव्यम् ।
यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्वै पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमानां यो दद्याद्धेनुं द्रविणसंयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमिः सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्सङ्ख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितॄन् पितामहाँश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्भूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा कुल्या दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेत्सेप्सितकामदा ।
गोलोक सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च त च द्रसमानवक्त्रा प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णा ।
महानितम्बस्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्र नलिनाभनेत्रा ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं य कृत्वा रौप्ययुक्ता खुरेऽथ वा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्ण रौप्यमेव वा ॥
कपिलायास्तदा पुच्छ ब्राह्मणस्य करे न्यसत् ।
उदक च करे द त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वित ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानव ।
तारितैर्याति पितृभिर्विष्णवाख्य पदमव्ययम ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्ना भ्रूणहा पाकभेदक ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषक ॥
नि दको ब्राह्मणाना च तेषा कर्माभिदूषक ।
एव पातकयुक्तोऽपि गवा दानेन शुद्ध्यति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकावृताम ।

---

* नम्रा इति क्वचित् पाठ

तद्दिने पायसाहारं पयसा वाऽपि वाहयेत् ॥
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्धेनापि तामिति।
तस्याप्यर्धं शतं वाऽथ पञ्चाशच्च ततोऽर्धकम् ॥
यथाशक्त्या प्रदातव्यं वित्तशाठ्यविवर्जितम।
इमां गृहाणोभयमुखीं भवाँस्त्राता ममास्तु वै ॥
मम वंशविशुद्धस्य सदा स्वस्तिकरी भव।
इरावती धेनुमती च जप्त्वा देवस्योनात् तदनन्तरम् ॥
प्रतिगृह्णामि त्वां धेनुं कुटुम्बार्थे विशेषतः।
स्वस्ति भवतु ते नित्यं रुद्रमातर्नमो नमः ॥
द्यौस्ते प्रतिददामि पृथिवी ते प्रतिगृह्णामि।
क इदं कस्माद्ददेति जपेन्मन्त्रं वसुन्धरे ॥
विसृजेद्ब्राह्मणं देवि गां च तस्य गृहं नयेत्।

(उभयशिरसं दद्यादित्यनुवृत्तौ च्यवनः।

तस्याः प्रदानकालाः। प्रसवकालो नान्यं कालं प्रतीक्षते। व्यतीपातविषुवायनषडशीतिमुखविष्णुपदीग्रहणान्ताः सर्व एव पुण्यकालाः। तदैव यत्र चार्धप्रसूतायां तत्र स्नातो ब्राह्मणं ब्रूयात्। श्रुतशीलसत्यशौचवृत्तजातिक्रियाद्यैर्गुणैरुपेतं च कालेन प्रणिपत्य ब्रूयात्। अहमतीवार्त्तो भीतो* ऽस्मादगाधादपारात् संसारार्णवात् समुत्तारयामि दशावरान् दशपरानात्मानं च। स्वामिन् भवन्तं दानपात्रमासाद्य। स चानुग्रहबुद्ध्या नार्थलिप्सया गृह्णीत। दाता च तामनुमन्त्रयेत्। त्वं महीमवनिं विश्वधेनुं। क इदं कस्माद इति गृहीतायां दक्षिणेन पाणिना वत्समाकर्षयेत्। गर्भे तु सत्वेषामवेदमिति जपेत्। निष्क्रान्तेऽग्निमुपसमाधाय देवान् पितॄन् नदीः पर्वतान् वनस्पतीनुदधीन् नागानोषधीस्तर्पयस्तैस्तैर्मन्त्रैस्तेषां मन्त्र-

* अहमतीवार्त्ताऽतीत इति न प्र पु पाठः।

पदानि भवन्ति। ये देवासो दिव्येकादशस्था । उशन्तस्त्वा निधीमहि । इम मे गङ्गे यमुने सरस्वति। अद्भिभि मुतोमतिभिश्च। नोहिते वनस्पते शतवत्सो विरोह समुद्रज्येष्ठा. सलिलस्य मध्यादहिरिव भोगै पर्येति राहुम्। मधुवाता ऋतायत इति मन्त्रा । तदनु पार्थिवीभि पृथिवीं तर्पयेद्दलैर्द्यावापृथिवी पूर्वचित्त ये मही द्यौ पृथिवी च न ,उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते गौरीर्मिमाय सलिलानि तक्षतीत्यादिभिश्चतुरशीत्याज्याहुतीर्जुहोति। ब्राह्मणान् भोजयेत् स्वस्त्ययन वाचयीत । अथास्य कर्मणो व्युष्टिमुदाहरन्ति । अभक्ष्यभक्ष्यमपेयपायिन ब्रह्मघ्न पितृघ्न सद्य एव पुनाति । उपाध्यायिनीं सुता मित्रभार्या मातर मातृष्वसार मातुलानीं भगिनीं भागिनेयीं शिष्यजाया धात्रीमन्यामप्यगम्या गत्वोभयशिरस सपरिकरा ब्राह्मणाय दद्यात्। परिकरोऽस्या सुवर्ण रूप्य रत्नादि क्षेत्राणि ग्रामादि वा धान्यानि वस्त्राणि लवणाद्याश्चन्दनाद्या गन्धा शत गवा तदर्धमर्ध वा सर्वस्व वा सह तया ब्राह्मणाय दद्यान्महापातकमुक्तये विमुक्तये।

इत्युभयतोमुखीदानविधि ।

अथ गोदानप्रसङ्गेन वृषभदानमप्यभिधीयते ।

तत्र स्कन्दपुराणे ।

उत्पाद्य सस्यानि तृण चरन्ति तदेव भूय सकलं वहन्ति ।
न भारखिन्ना प्रवदन्ति किञ्चिदहो वृषैर्जीवति जीवलोक ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पुरा निर्मितवान् ब्रह्मा वृषभ धर्मरूपिणम् ।
श्वेतवर्ण चतुष्पादं सत्त्वैकगुणधारणात् ॥
धर्म इत्याह धर्म स धर्मेण विधृता. प्रजा ।
प्रजा धरत्यथ भूमौ धर्ममूर्त्तिर्वृषो यत ॥
अतो वृषभदानेन दत्त स्यात् सचराचरम्।

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः* ।
अनेकयानसंख्यानैरसुरासुरपूजितैः ॥
शतरुद्रबलोपेतो वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमशेषाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञः सूर्यपरमः शुद्धस्त्वात्मनि संस्थितः ।
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्† ॥

इति देवतागोदानविधिः ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसंवीतां तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
तृप्तां तु तर्पिते दत्त्वा वाससा संवृते द्विजे ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित् पाठः ।
† सूर्यवद्दीप्तिमाप्नुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैवं कपिलां विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रो रात्रीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्य प्रदेया ।
वत्सै पीता सुप्रजा सोपचारास्त्र्यह दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्व.कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

'श्व कल्यमुपवेद्य' प्रात काल उपस्थान कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वान च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवा मध्यमिमा श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैका सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रद.ने ॥

समतामेति वै गोभि समसख्य समव्रत ।
एकाल्पगमनात् सद्य कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टौ त्यक्तौ वृषवत्सौ यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञो गर्भो अमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।
ऋक् सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवाद ॥
ग.वो ममैन प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्या स्वर्गयानाय सन्तु ।
आहूता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ता सन्तु सर्वाशिषो मे ॥
शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्य श्रेयसि सप्रवृत्ता ।
यूय नित्य पुण्यकर्मोपवत्य दिशध्व मे गतिमिष्टा प्रपन्ना ॥
या वै यूय सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मन एवोपपन्ना संरक्षध्व सौम्यरूपोग्ररूपा ॥

एवं तस्याग्रे पूर्व्वमर्धं वदेद्वै गवां दाता विधिवत् पूर्व्वदृष्ट्या ।
प्रतिब्रूया*च्छेषमर्धं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ. ॥

'पूर्वमर्धं' या वै पूर्यमित्यादिक्रम ।

गां ददानीति वक्तव्यमर्घ्यमुस्रा†वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चोदनात् ॥
नाम संकीर्त्तयेत् तस्या यथासंख्य यथोत्तरम् ।
फल षट्त्रिंशदष्टौ च सहस्राणि च विंशति ॥
एवमेतान् गणान् बुद्धा गवादीना यथाक्रमम् ।
गोप्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

'अर्घ्यम्' अर्घार्हम । 'उस्रावसु गोधनम । 'प्रदत' प्रदद्यत । 'ऊधस्य' क्षीर तद्युक्ता ऊधस्या । 'अष्टमे क्रमे' गवि दत्ताया गच्छन्त्यामष्टमे पदे ।

गोद शाली निर्भयश्चार्घदाता नस्योतदो वसुदाता च कामी ।
उषस्योढा भार नयँश्च विद्वान् विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका ॥
गा वै दत्त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैकां सवसेतेह ताभि
काम्याष्टम्या वर्त्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यज्वा लोकानग्र्यान् विन्दते नाविधिज्ञ ॥

'वसुदाता' द्रव्यदाता । 'कामी' काम्यफलवान् । 'उषस्योढा' उषस्याया गायत्र्या वाहयिता इत्यर्थ । 'काम्याष्टमी' रोहिणीयुक्ताष्टमी । 'रसै' दध्यादिभि 'प्रस्रवै' क्षीरै । 'वेदव्रती' वेदव्रतफलवान् । 'गवा यज्वा' गोप्रदाता ।

---

* गवा लोक इति क्वचित पाठ ।

† प्रतिज्ञायेति प्र न पु पाठ ।

‡ उस्रेति गौ ।

§ समस्तानामतिक्रमे इति न प्र पु पाठ ।

कामान् सर्वान् पार्थिवानेकसंस्थान् यो वै दद्यात् कामदुग्धां च धेनुम् ।
सम्यक् ता स्युर्हव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्तमायशस्यं प्रदानम् ॥
न चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशान्ताय न च वक्रबुद्धये ।
गुह्यो ह्यय सर्वलोकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रकल्पयेत् ॥

इति त्रिरात्रगोदानविधि ।

अथाह वृद्धगौतमः ।

धेनु पयस्विनीं दद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरा वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम् ।
सहिरण्यां तु तां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलोलुपाय शान्ताय धर्मज्ञाय विशेषत ।
होमश्च पूर्ववत् कार्य समिदाज्यचरूत्कट ॥

'पूर्ववदिति' रूप्यवृषभदानवदित्यर्थ ।

तस्मै हुतव्रतो दद्यात् पूजितायाङ्गुलीयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म न्त्रेणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकंसारिष्टविनाशन ।
नाशय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनोत्सव ॥

दानमन्त्र ।

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कर्त्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनुं पयस्विना दाता लोहिता हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टो मन्त्रेणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम् ।
तेनेदं यत्नत कुर्यादसृग्दरगदार्दित. ॥

इत्यसृग्दरनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यासः ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

'पूर्ववत' सुवर्णशृङ्गिकाविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽरुक् तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

'अरुक' रोगरहित ।

अथ दानमन्त्रः ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तु गा ददाम्येता तुभ्यं वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

* तप्ता इति क्वचित पाठः ।

किंरूपा किंप्रमाणा सा कथं सा गर्हिता किल ॥
कथं तस्याः प्रमुच्यन्ते केशा वासस्तु सन्ततम् ।
केशा तथाऽनुकूला सा एतद्विस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपं च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वे सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुलं भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैः* च मकरैर्वज्रकर्करीसंयुतैः ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्याः क्रन्दमानाः सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानिं गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्द्रष्टव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च ता तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति अम्बुभूत शिरस इति ख्यातो जलजन्तुः ।

† कामिका इति न प पु पाठः ।

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टो मन्त्रणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम ।
तनद् यत्नत कुर्यादसृग्दरगदार्दित ॥

इत्यसृग्दरनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यास ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

पूर्ववत सवर्णशृङ्गिकाविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽरुक तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक रोगरहित ।

अथ दानमन्त्र ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तु गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किंरूपा किंप्रमाणा सा कथं सा गर्हिता किल ॥
कथं तस्यां प्रमुच्यन्ते केषां वासस्तु सन्ततम् ।
केषां तथाऽनुकूला सा पतद्भिस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपञ्च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुर्वै सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुलं भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैश्च* मकरैर्वज्रकस्तरीसंयुतैः ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्याः क्रन्दमानाः सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानिं गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्द्रष्टव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च तां तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति श्रम्बसभत शिरस इति ख्याता जन्तवः ।
† कामिका इति न प्र प्र पाठः ।

पाटलामथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कांस्य पात्रसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्ना सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीनां ताम्रभाजने ॥
यमं हैमं प्रकुर्याद्वै लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाशं करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्ध्वा उडुपं पट्टबन्धनैः ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्रोणश्च पा भाषाया व्याख्यातानि उडुपं छट्टनाका ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं सगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तर्त्तुकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्रः ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

दानमन्त्रः ।

धर्मराजं च विप्रं च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

अनुव्रजनमन्त्रः ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एव कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।
स ह्यादानम प्राति ये दिव्या ये च मनुषा ॥
रोगी तु रोगनिमुक्त तथैवोपरमेत् स्मृति ।
इतीदमुक्त तव धर्मसूनो पुण्य मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणाति भक्त्या पठतीह सम्यक स याति विष्णो पदमप्रमेयम् ॥

इति वत गोधनदानविधि

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना या गा च दद्यादुभयतोमुखीम ।
यथोक्तन विधानेन स जातिस्मरता लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्वा विप्र वेदवादिनि ।
देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥
समुद्धत्य नरस्तिष्ठन्नरकाद्ब्रह्मणोऽन्तिके ।
युगानि रामतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नर ॥

याज्ञवल्क्य ।

सवसरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम ।
दत्त्वा स्वगमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥

पवण विधिना हमशृङ्गी शफ राप्यरित्यादिना प्रत्यक्तधनक्तन ।

विष्णु ।

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवणा विप्राय
त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति । ✓

स्कन्दपुराण ह्यात न प्र पुस्तक नोपलभ्यते ।

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधानः समाहितः ॥

महाभारते ।

यावद्वत्सप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गां ददाति यः ॥

देवलः ।

यावद्वत्समुखा योनौ तथा गर्भनिष्कृतिः ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भूः सचराचरा ॥
अलङ्कृत्योक्तविधिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाद्ध्या कन्यसा मता ॥
दत्त्वेमां पुरुषः स्वर्गे वसत्यमरपूजितः ।
गोवत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक् ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहनां राजन् सवत्सां द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमानां यो दद्याद्धेनुं द्रविणसंयुताम् ।
द्रविणमत्र दक्षिणा रूपं तच्च गर्भदक्षिणा इत्यभिधानादनल्पं द्रव्यम् ।
यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्गौः पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमानां यो दद्याद्धेनुं द्रविणसंयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमिः सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्सङ्ख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितन् पितामहाँश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्भूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा कुल्या दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेच्चेप्सितकामदा ।
गोलोक सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च त च द्रसमानवक्त्रा प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णा ।
महानितम्बस्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्र नलिनाभनेत्रा ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं य कृत्वा रौप्ययुक्ता खुरेऽथ वा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्ण रौप्यमेव वा ॥
कपिलायास्तदा पुच्छ ब्राह्मणस्य करे न्यसत् ।
उदक च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वित ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ॥
पृथिवीदानतु येन दानेनैतेन मानव ।
तारितैर्याति पितृभिर्विष्णवाख्य पदमव्ययम ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्ना भ्रूणहा पाकभेदक ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषक ॥
नि दको ब्राह्मणाना च तेषा कर्माभिदूषक ।
एव पातकयुक्तोऽपि गवा दानेन शुद्ध्यति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकावृताम ।

---

*मध्या इति क्वचित् पाठ

तद्दिने पायसाहार पयसा वाऽपि वाहयेत् ॥
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्धेनापि तामिति ।
तस्याप्यर्ध शत वाऽथ पञ्चाशच्च ततोऽधकम ॥
यथाशक्त्या प्रदातव्य वित्तशाठ्यविवर्जितम ।
इमा गृहाणोभयमुखीं भवास्त्राता ममास्तु वै ॥
मम वंशविशुद्धस्य सदा स्वस्तिकरी भव ।
इरावती धेनुमती च जप्त्वा देवस्योनान् तदनन्तरम् ॥
प्रतिगृह्णामि त्वा धेनु कुटुम्बार्थे विशेषत ।
स्वस्ति भवतु ते नित्य रुद्रमातर्नमो नम ॥
द्यौस्ते प्रतिददामि पृथिवी ते प्रतिगृह्णामि ।
क इद कस्माद्दन्ति जपेन्मन्त्र वसुन्धरे ॥
विसृजदब्राह्मण देवि गा च तस्य गृह नयेत् ।

(उभयशिरस दद्यादित्यनुवृत्तौ च्यवन ।

तस्या प्रदानकाला । प्रसवकाला नान्य काल प्रतीक्षते । व्यतीपात विषुवायनषडशीतिमुखविष्णुपदाग्रहणान्ता सर्वे एव पुण्यकाला । तदैव यत्र चार्धप्रसूताया तत्र स्नाता ब्राह्मण ब्रयात् । श्रुतशील यशाचवृत्तजातिक्रियाद्यगणैरुपेत च कालेन प्रणिपत्य ब्रूयात् । अहमतीवार्त्तो भीतो* ऽस्मादगाधादपारात् ससाराणवात् समुत्तारयामि दशावरान दशपराना"मान च । स्वामिन भवन्त दानपात्रमासाद्य । स चानुग्रहबुद्ध्या नार्थे लि मया गृहीत । दाता च तामनुमन्त्रयेत् । त्व महीमवनि विश्वधेनु । क इद कस्मान्न इति गृहीताया दक्षिणेन पाणिना वत्समाकर्षयेत् । गर्भे तु सर्वेषामवेदमि त जपेत् । निष्क्रान्तेऽग्निमुपसमाधाय देवान् पितन नदी पर्वतान् वनस्पतीनुदधीन नागानोषधीस्तपयस्तैस्तैर्मन्त्रैस्तेषा मन्त्र

---

* अहमतीवात्ताऽतीत इति न प्र प पाठ ।

पदानि भवन्ति। ये दवासो दिव्येकादशस्था । उशन्तस्त्वा निधीमहि । इम मे गङ्गे यमुन सरस्वति । अद्भिभि मुतोर्मतिभिश्च । नाहिते वनस्पते शत वसा विरोह समुद्रज्येष्ठा सलिलस्य मध्यादहिरिव भोगै पर्येति राहुम । मधुवाता ऋतायत इति मन्त्रा । तदनु पार्थिवाभि पृथिवीं तपये इलैद्यावापृथिवी पूर्वचित्त य मही द्यौ पृथिवी च न उर्वे पृथ्वी बहुले दूरे अ त गौरीमिमाय सल्लिलानि तक्षतीत्यादिभिश्चतुरशीत्यान्याहुतीर्जुहाति । ब्राह्मणान् भोजयेत् स्वस्त्ययन वाचयीत । अथास्य कर्मणो व्युष्टिमुदाहरन्ति । अभक्ष्यभक्ष्यमपेयपायिन ब्रह्मघ्न पितृघ्न सद्य एव पुनाति । उपाध्यायिनीं सुता मित्रभार्या मातर मातृ स्वसार मातुलानीं भगिनीं भागिनेयीं शिष्यजाया धात्रीमन्यामप्यगम्या गत्वोभयशिरस सपरिकरा ब्राह्मणाय दद्यात् । परिकरोऽस्या सुवर्ण रूप्य रत्नादि क्षेत्राणि ग्रामादि वा धान्यानि वस्त्राणि लवणाद्याश्च दनाद्या ग धा शत गवा तदधमर्धं वा सर्वस्व वा सह तया ब्राह्मणाय दद्यान्महापातकमुक्तये विमुक्तये ।

इत्युभयतामखीदानविधि ।

अथ गोदानप्रसङ्गेन वृषभदानमप्यभिधीयते ।

तत्र स्कन्दपुराणे ।

उत्पाद्य सस्यानि तृण चरन्ति तदेव भूय सकल वहन्ति ।
न भारखिन्ना प्रवदन्ति किञ्चिदहो वृषैर्जीवति जीवलोक ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पुरा निर्मितवान् ब्रह्मा वृषभ धर्मरूपिणम् ।
श्वेतवर्ण चतुष्पाद सत्त्वैकगुणधारणात् ॥
धर्म इत्याह धर्म स धर्मेण विधृता प्रजा ।
प्रजा धरत्यय भूमौ धर्ममूर्त्तिवृषो यत ॥
अतो वृषभदानेन दत्त स्यात् सचराचरम् ।

कृत्वा त पार्श्वतस्तत्र छत्रोपानहकम्बलम् ॥
वृष सपूज्य पुष्पाद्यैर्वित्तशाठ्याद्दते नर ।
श्रद्धया चैव यो दद्यात् त न मुञ्चति धर्मराट ॥
सर्वसस्यै सुखैश्चैव दातार योजयत्यसौ ।

आदित्यपुराण ।

यो वै ददात्यनड्वाह सुशील साधुवाहिनम ।
उभयो पार्श्वयोर्दत्त्वा छत्रोपानहकम्बलम ॥
शीलवेदाङ्गसम्पन्ने हृष्टे शिष्टे द्विजे नर ।
पुण्ये च जन्मनक्षत्रे अयने विषुवेषु च ॥
दत्त्वा तस्य अनड्वाह सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।
दत्त्वा तस्य अनड्वाह तस्मिन् स्थाने महामुने ॥
क्षुत्पिपासार्दितस्यापि अग्रत प्रतिपद्यते ।
दत्त्वा प्रजापतेर्लोकान् विशोक प्रतिपद्यते–इति ॥

कण्ठ प्रलम्बगलकम्बलम ।

तथा ।

अनड्वाह ब्राह्मणायाऽथ धुर्य दत्त्वा युवान बलिन विनीतम ।
हलस्य वोढारमनन्तवीर्य प्राप्नोति लोकान् दशधेनुदस्य ॥

स्कन्दपुराणे ।

निवेद्य सद्गुणोपेतमनड्वाह शिवाश्रये ।
दशधेनुप्रदानस्य फल शोभनमाप्नुयात् ॥

बृहस्पति ।

वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।

देवल ।

वृषयुग्म वृष वाऽपि दत्त्वा गच्छेत् सुरालयम् ।

भुङ्क्ते मन्वन्तर भोगान द्विगुणान युग्मलाङ्गली ॥
अनड्वाहौ तु यो दद्याद्द्विजे सीरेण सयुतौ ।
अलङ्कृत्य यथाशक्त्या सुबाहौ शुभलक्षणौ ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वकामसमन्वित ।
वर्षाणि वसति स्वर्गे रोमसख्याप्रमाणत ॥
यो ददाति बलीबर्दमुक्तेन विधिना शुभम ।
अव्यङ्ग गोप्रदानाच्च भुङ्क्ते दशगुण फलम् ॥

महाभारते ।

युवानमिन्द्रियोपेत शतेन सह यूथपम् ।
गवेन्द्र ब्राह्मणेन्द्राय भूरिशृङ्गमलङ्कृतम् ॥
ऋषभ ये प्रयच्छन्ति श्रोत्रियाय परन्तप ।
ऐश्वर्याण्यभिजाय ते जायमानेष्वत पुन ॥

शतन स्त्रीगवीनामिति शव भरिशृङ्ग सवर्णशृङ्गम ।

यम ।

दान्त धुरन्धुर दत्त्वा छत्रोपानहसयुतम् ।
दशधेनुप्रदानाच्च यत् फल तत् समश्नते ॥

भविष्योत्तरे । युधिष्ठिर उवाच ।

युष्मद्वाक्यामृतमिद शृण्व नोऽह जनार्दन ।
न तृप्तिमधिगच्छामि जात कौतूहल हि मे ॥
गोपति किल गोविन्दस्त्रिषुलोकेषु विश्रुत ।
गोवृषस्य प्रदानेन त्रैलोक्यमभिनन्दति ॥
तन्मे वृषभदानस्य फल वै कथयाच्युत ।

श्रीकृष्ण उवाच ।

वृषदानफल दिव्य शृणुष्व कथयामि ते ।

पवित्रं पावनं चैव सर्वदानोत्तमं तथा ॥
दशधेनुसमोऽनड्वानेकश्चैव धुरन्धरः ।
दशधेनुप्रदानाद्धि वृष एको विशिष्यते ॥
वृषभश्चापि पुष्टाङ्गो ह्यरोगः पाण्डुनन्दन ।
युवा भद्रः सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जितः ॥
धुरन्धरः स्थापयति एक एव कुलं महत् ।
त्राता भवति संसारे नात्र कार्या विचारणा ॥
अलङ्कृत्य वृषं शान्तं पुण्येऽह्नि समुपस्थिते ।
रौप्यलाङ्गूलसंयुक्तं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
मन्त्रेणानेन राजेन्द्र तं शृणुष्व वदामि ते ।
धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ॥
अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन ।
दत्त्वैवं दक्षिणायुक्तं प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥
सप्तजन्मकृतं पापं वाग्मनःकायकर्मणा ।
तत्सर्वं विलयं याति गोदानसुकृतेन वै ॥
यानं वृषभसंयुक्तं दीप्यमानं सुशोभितम् ।
आरुह्य कामगं दिव्यं स्वर्लोकमधिरोहति ॥
यावन्ति तस्य रोमाणि गोवृषस्य महीपते ।
तावद्वर्षसहस्राणि गवां लोके महीयते ॥
गोलोकादवतीर्णस्तु इह लोके द्विजायते* ।
सत्रयाजी महातेजाः सर्वब्राह्मणपूजितः ॥
आजस्विनं भरसहं दृढकन्धरं च यच्छन्ति ये वृषमशेषगुणोपपन्नं

---

* —र्व्विज क्वचित् पाठः ।

दत्तन यद्भवति गोदशकेन पुण्य सत्य भवति भुवि तत्फलभागिनस्ते ॥

इति वृषदानविधि ।

सनत्कुमार उवाच ।

हिरण्यवृषदान च कथयामि समासत ।
वृषरूप हिरण्येन सहस्रेणाऽथ कारयेत् ॥
तदर्धेनाऽथ वा धीमास्तदर्धार्धेन वा पुन ।
अष्टोत्तरशतेनापि वृषभ धर्मरूपिणम ॥

अत्र त पात्रपरिमाणविशेषस्य हिरण्यस्य सहस्रादिसख्यया व्यवच्छेद कृत न
क्षत इति पवप्रक्रान्तनिष्कशब्दनाकाङ्क्षा परणीया । लिङ्गपराणोक्तदानेष निष्करेव
व्यवहारदर्शनाच्च ।

ललाटे कारयेत् पुण्डमर्धचन्द्र कलाकृतिम ।
स्फटिकेन तु कर्त्तव्या खुराश्च रजतेन च ॥

पुण्ड्र तिलक स्फटिकम । खुरा रजतेन विधेया ।

ग्रीवा तु पद्मरागेण ककुद्गोमेदकेन च ।
ग्रीवाया घण्टावलय रत्नचित्र तु कारयेत् ॥
वृषाङ्क कारयेत् तत्र किङ्किणीकृतपन्नगम ।
पूर्वोक्तदेशकाले च वेदिकोपरिमण्डले ॥

वृषाङ्का मह वर ।

तन्मूर्त्तिलक्षणमाह विश्वकर्मा ।

त्रिनेत्रस्तु चतुर्बाहुर्जगन्मण्डलमण्डित ।
शूलखट्वाङ्गवरदाभयपाणिर्महेश्वर –इति ॥

पूर्वोक्तदेशकाल इत्यत्र देशकालकुण्डमण्डपवेदिकादि लिङ्गपराणोक्तं तुला
दानविहित वेदितव्यम

वृष च स्थापयत् तत्र पश्चिमामुखमग्रत ।

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
अनेकयानसंस्थानैरसुरासुरपूजितैः ॥
शतरुद्रबलोपेतो वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमशेषाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञं सूर्यपरमं शुद्धस्वात्मनि संस्थितः ।
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति दशगोदानविधिः ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसंवीतां तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
तृप्ता तु तर्पितं दत्त्वा वाससा संवृते द्विजे ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसंधारणं कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित् पाठः ।
† मयवद्दीप्तिमान्भवेदिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैव कपिलां विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रो रात्रीरद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्यः प्रदेयाः ।
वत्सैः पीताः सुप्रजाः सोपचारास्त्र्यहं दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्वः कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रतः ॥

श्वः कल्यमुपवेद्य प्रातःकाल उपस्थानं कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत् ॥
गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैकां सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदाने ॥
समतामेति वै गोभिः समसङ्ख्यः समव्रतः ।
एकाल्पगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥
उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्य्यदर्शने ।

उत्सृष्टा त्यक्ता वृषवत्सा यया सा तथा

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे गर्भोऽमृतस्य प्रतिष्ठाः क्षितौ ।
अनुक्रमप्रवाहाः पुण्यभावाः प्राजापत्याः सर्वमित्यर्थवादः ॥
गावो ममैनः प्रणुदन्तु सौर्य्यस्तथा सौम्याः स्वर्गयानाय सन्तु ।
आहूता मे ददतश्चाभयन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्वाशिषो मे ॥
शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि सम्प्रवृत्ताः ।
यूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवाह्याः दिशध्वं मे गतिमिष्टां प्रपन्नाः ॥
या वै यूयं सोऽहमद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मनः एवोपपन्नाः संरक्षध्वं सौम्यरूपोग्ररूपाः ॥

एव तस्याग्रे पूर्वमर्धं वदेद्* गवा दाता विधिवत् पूर्वदृष्ट्या ।
प्रतिब्रूयाच्छेषमर्धं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ ॥

पूवमध या व पूर्यमित्यादिक्रम ।

गा ददानीति वक्तव्यमर्घ्यमुक्त्वा†वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चोदनात् ॥
नाम सकीर्त्तयेत् तस्या यथासख्य यथोत्तरम् ।
फल षट्त्रिंशदष्टौ च सहस्राणि च विंशति ॥
एवमेतान् गणान् बुद्धा गवादीना यथाक्रमम् ।
गोप्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

अर्घ्यम् अर्घाहम । उत्तावसु गाधनम । प्रदत प्रदद्यात ऊधस्य क्षीर तद्युक्ता ऊधस्या अष्टम क्रम गवि दत्तायां गच्छन्त्यामष्टम पदे ।

गोद शाली निर्भयश्चार्घदाता तस्योतदो वसुदाता च कामी ।
उधस्योढा भार नर्यश्च विद्वान विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका ॥
गा वै दत्त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैका सवसेतेह ताभि
काम्याष्टम्या वर्त्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यज्वा लोकानग्र्यान् विन्दते नाविधिज्ञ ॥

वसुदाता द्रव्यदाता कामी काम्यफलवान् । उधस्योढा उधस्याया गायत्र्या वाहयिता इत्यथ काम्याष्टमी रोहिणीयुक्ताष्टमी । रस दध्यादिभि प्रस्रव क्षीरे वदव्रती वदव्रतफलवान् गवा यज्वा गोप्रदाता ।

* गवा लोक इति क्वचित पाठ ।
† तिन्नार्यति प्र न पु पाठ ।
‡ उन्नति गा ।
§ समस्तानामतिक्रम इति न प्र पु पाठ

कामान् सर्वान् पार्थिवानेकसंस्थान यो वै दद्यात् कामदुग्धां च धेनुम् ।
सम्यक ता स्युहव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्षमायशस्य प्रदानम् ॥
न चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशा ताय न च वक्रबुद्धये ।
गुह्यो ह्यय सर्वलोकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रकल्पयेत् ॥

इति त्रिरात्रगादानविधि ।

अथाह वृद्धगौतम ।

धेनु पयस्विनीं हृद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम ।
सहिरण्या तु ता दद्याद्‌ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलोलुपाय शान्ताय धर्मज्ञाय विशेषत ।
होमश्च पूर्ववत् काय समिदाज्यचरूत्कट ॥

पूर्ववदिति कृष्णवृषभदानवदित्यथ

तस्मै हुतव्रतो दद्यात् पूजितायाङ्गुलीयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म न्त्रणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकंसारिष्टविनाशन ।
नाशय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनो सव ॥

दानमन्त्र ।

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कर्त्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनु पयस्विना दाता लोहिता हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सत्कृत्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसहृष्टो मन्त्रणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देवाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्दर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्दरम् ।
तनद् यत्नत कुर्यादसृग्दरगदार्दित ॥

इत्यसृग्दरनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यास ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

पञ्चत्न सवत्सग्रहिकाविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽरुक् तदा दद्याच्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अरुक रा रहित ।

अथ दानमन्त्र ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्त्तु गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

---

* तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किंरूपा किंप्रमाणा सा कथं सा गर्हिता किल ॥
कथं तस्याः प्रमुच्यन्ते केशा वासस्तु सन्ततम् ।
केशा तथाऽनुकूला सा एतद्विस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपं च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुर्वै सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुलं भूया वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैश्च* मकरैर्वज्रकस्तरीसयुतै ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्याः क्रन्दमानाः सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति तलानि गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्द्रष्टव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिकाः† दानशीलाश्च तां तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

---

* शिशुमार इति अम्बसभतः शिरस इति ख्याता जलजन्तवः ।
† कामिका इति न प्र पु पाठः ।

पाटलामथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कांस्यपात्रसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीनां ताम्रभाजने ॥
यमं हैमं प्रकुर्याद्वै लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाशं करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्ध्वा उडुपं पट्टबन्धनैः ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयेद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्रोणश्च परिभाषायां व्याख्यातानि । 'उडुप' क्षुद्रनौका

इममुच्चारयेन्मन्त्रं संगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तर्त्तुकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्रः ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

दानमन्त्रः ।

धर्मराजं च विप्रं च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

अनुव्रजनमन्त्रः ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एव कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा सरिज्जलवाहिनी ।
सर्वाह्लादानमाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषा ॥
रोगी तु रोगनिर्मुक्त तथैवोपरमेत् स्मृति ।
इतीदमुक्त तव धर्मसूनो पुण्य मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणोति भक्त्या पठतीह सम्यक् स याति विष्णो. पदमप्रमेयम् ॥

इति वैतरणीधेनुदानविधि ।

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना यो गा च दद्यादुभयतोमुखीम् ।
यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरता लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्वा विप्रे वेदवादिनि ।
देवाय वाऽप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥
समुद्धृत्य नरस्तिष्ठेन्नरकाद्ब्रह्मणोऽन्तिके ।
युगानि रोमतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नर ॥

याज्ञवल्क्यः ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥

'पूर्वेण' 'विधिना' हेमशृङ्गी शफै रौप्यैरित्यादिना प्रत्यक्षधेनूक्तेन ।

विष्णुः ।

अथ प्रसूयमाना गौ पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवर्णा विप्राय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति ।

---

* स्कन्दपुराणे इति न प्र पुस्तके नोपलभ्यते ।

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधान समाहित ॥

महाभारते ।

यावद्वर्धप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गां ददाति य ॥

देवलः ।

यावद्वत्समुखा योनौ तथा यद्गर्भनिष्कृति ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भू सचराचरा ॥
अलङ्कृत्योक्तविधिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाढ्या कन्यसा मता ॥
दत्त्वेमा पुरुष स्वर्गे वसत्यमरपूजित ।
गोवत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक् ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहना राजन् सवत्सा द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनु द्रविणसयुताम् ।
द्रविणमत्र दक्षिणारूप तच्च भूरिदक्षिणा इत्यग्रेऽभिधानादनल्प प्रदेयम ।
यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भे न मुञ्चति ।
तावद्गौ पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनुं द्रविणसयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमि सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्सङ्ख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितॄन् पितामहाँश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्भूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा कुल्या दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेच्चेप्सितकामदा ।
गोलोकः सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च तं चन्द्रसमानवक्त्रा प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णा ।
महानितम्बस्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्रं नलिनाभनेत्रा ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं य कृत्वा रौप्ययुक्तां खुरेऽथ वा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव वा ॥
कपिलायास्तदा पुच्छं ब्राह्मणस्य करे न्यसेत् ।
उदकं च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वित ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशय ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानव ।
तारितैर्याति पितृभिर्विष्णवाख्य पदमव्ययम् ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्नो भ्रूणहा पाकभेदक ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषक ॥
निन्दको ब्राह्मणाना च तेषा कर्माभिदूषक ।
एव पातकयुक्तोऽपि गवा दानेन शुद्ध्यति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकावृताम् ।

---

* मध्या इति क्वचित् पाठ ।

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
अनेकयानसङ्ख्यानैरसुरासुरपूजिते ॥
शतरुद्रबलोपेतो वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमशोकाश्रिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञः सूर्यपरमः शुद्धस्वात्मनि संस्थितः ।
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति देवतागोदानविधिः ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसंवीतां तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
तृप्तां तु तर्पिते दत्त्वा वाससा संवृते द्विजे ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित् पाठः ।
† सूर्यवद्दीप्तिमाप्नुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैवं कपिलां विप्रा प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

तिस्रो रात्रीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्य प्रदेया ।
वत्सै पीता सुप्रजा. सोपचारास्त्र्यहं दत्त्वा गोरसैर्वर्त्तितव्यम् ॥

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्व.कल्यमुपवेद्य च ।
प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

'श्व कल्यमुपवेद्य' प्रात काल उपस्थान कर्त्तव्यमिति ज्ञापयित्वा ।

आह्वान च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।
प्रविश्य च गवा मध्यमिमा श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।
प्रपद्यैका सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रद.मे ॥

समतामेति वै गोभि समसख्य समव्रत ।
एकाल्पगमनात् सद्य कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥

उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टौ त्यक्तौ वृषवत्सौ यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञे गर्भा अमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।
ऋक् सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवाद ॥
ग.वो ममैन प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्या स्वर्गयानाय सन्तु ।
आहूता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ता सन्तु सर्वाशिषो मे ॥
शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्य श्रेयसि सप्रवृत्ता ।
यूय नित्य पुण्यकर्मोपवत्य दिशध्व मे गतिमिष्टा प्रपन्ना ॥
या वै यूय सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।
नमस्कृता मन एवोपपन्ना सरक्षध्व सौम्यरूपोग्ररूपा ॥

इक्षुदण्डमयाः पादा राजन्खुरसमायुता ।
सुवर्णशृङ्गाभरणा वस्त्रपुच्छा घृतस्तनी ॥
पुष्पकम्बलसंयुक्ता शर्करामुखजिह्विका ।
दन्ता फलमयास्तस्याः पृष्ठं ताम्रमयं शुभम् ॥
पुष्परोमा तु राजेन्द्र मुक्ताफलकृतेक्षणाम् ।
सप्तव्रीहिसमायुक्ता चतुर्दिक्षु सदीपिकाम् ॥
सर्वोपस्करसंयुक्ता सर्वगन्धविभूषिताम् ।
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयेत् ॥
ब्राह्मणे वेदविदुषे श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
पुराणज्ञे विशेषेण साधुवृत्ताय धीमते ॥
तादृशाय प्रदातव्या रसधेनुः कुटुम्बिने ।
दाता स्वर्गमवाप्नोति सर्वपापविवर्जितः ॥
दाता वा ग्राहको वापि एकाहं रसभोजनः ।
सोमपानं भवेत् तस्य सर्वमेव फलं भवेत् ॥
दीयमानां तु पश्यन्ति तेऽपि यान्ति परां गतिम् ।
धेनुं च पूजयित्वाऽग्रे गन्धधूपस्रगादिभिः ॥
पूर्वोक्ता ये च मन्त्राश्च तानेव प्रयतः स्मरेत् ।
एवमुच्चारयित्वा तु दीयते वै द्विजोत्तमे ॥
दश पूर्वान् परांश्चैव आत्मानं चैकविंशकम् ।
नयेत परमं स्थानं यस्मान्नावर्तते पुनः ॥
एषा ते कथिता राजन् रसधेनुरनुत्तमा ।
ददस्व च महाराज पुण्यश्लोकानतामुहि ॥
य इदं पठते नित्यं शृणुयाद्वापि भक्तितः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यतां व्रजेत् ॥

इति स्कन्दपुराणोक्तो रसधेनुदानविधिः ।

अथ शर्कराधेनुदानम् ।

विनीताश्व उवाच ।

तद्वच्च शर्कराधेनुं राजन् कुर्यात् यथार्थतः ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
धेनुं शर्करया राजन् सदा भारचतुष्टयम् ।
उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थांशेन वत्सकः ॥
तदर्द्ध मध्यमा प्रोक्ता चतुर्थांशेन कन्यसा ।
तद्वद्वत्सं प्रकुर्वीत चतुर्थांशेन मानव ॥
अथ वा धेनुतः कुर्यादष्टांशेन तु वत्सकम् ।
स्वशक्त्या कारयेद्धेनुं यथात्मानं न पीडयेत् ॥
सर्ववीजानि संस्थाप्य चतुर्दिक्षु समन्ततः ।
सौवर्णमुखशृङ्गाणि मौक्तिकैर्नयनानि च ॥
गुडेन च मुखं कार्य जिह्वा पिष्टमयी तथा ।
कम्बलं पट्टसूत्रेण घण्टाभरणभूषिता* ॥
इक्षुपादा रौप्यखुरा नवनीतमयस्तनी ।
प्रशस्तपत्रश्रवणा सितचामरभूषिता ॥
पञ्चरत्नसमायुक्ता वस्त्रेणैव समन्विता ।
कांस्योपदोहना सम्यग्गन्धपुष्पैः समन्विता ॥
ईदृग्विधानसंयुक्ता वस्त्रगन्धादिनार्पिता ।
गन्धपुष्पैरलङ्कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
श्रोत्रियाय दरिद्राय साधुवृत्ताय धीमते ।
वेदवेदाङ्गविदुषे विशेषेणाग्निहोत्रिणे ॥
अनसूयवे प्रदातव्या न मत्सरयुताय वै ।

* कण्ठाभरणभूषितेति पाठः पुस्तकान्तरे ।

अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते च षण्मुख ॥
येषु पुण्येषु कालेषु यदृच्छा वापि दापयेत् ।
सत्पात्रं तु द्विजं दृष्ट्वा स्वागतं श्रोत्रियं गृहे ॥
तादृशाय प्रदातव्या पुच्छदेशे निवेदयेत् ।
पूर्वामुखस्थितो दाता अथ वा तु ह्युदङ्मुखः ॥
धेनुं पूर्वमुखीं कृत्वा वत्समुत्तरतो न्यसेत् ।
दानकाले तु ये मन्त्रास्तान् पठित्वा समर्चयेत् ॥
आच्छाद्य चैव तं विप्रं मुद्रिकाकर्णवेष्टकैः ।
स्वशक्त्या दक्षिणां दद्याद्गन्धपुष्पं सचन्दनम् ॥
धेनुं समर्पयेत् तस्य मुखं च न विलोकयेत् ।
एकाहं शार्करहारो ब्राह्मणस्त्रिदिनं वसेत् ॥
सर्वदा वहगा धेनुः सर्वकामप्रदायिनी ।
सर्वकामसमृद्धस्तु जायते नाऽत्र संशयः ॥
दीयमानां प्रपश्यन्ति तेऽपि यान्ति परां गतिम् ।
य इदं शृणुयाद्भक्त्या पठते वापि मानवः ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ।

इति स्कन्दपुराणोक्तः शर्कराधेनुदानविधिः ।

अथ कार्पासधेनुदानविधिः ।

वराह उवाच ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि धेनुं कार्पासकीं शुभाम् ।
विश्वस्य गुह्यगुप्त्यर्थं ब्रह्मणा वाशुकं कृतम्* ॥
कार्पासमूलं तच्चापि तेनासावुत्तमं स्मृतम् ।
सा च कार्पासभारेण धेनुः श्रेष्ठा प्रकीर्तिता ॥

* ब्रह्मणा च स्वयं कृतमिति क्वचित् पाठः ।

मध्यमा च तदर्धेन तस्याप्यर्धेन कन्यसा ।
पूर्ववद्वस्त्रधान्यं च हिरण्यं च तथैव च ॥
वत्सकं तु चतुर्थांशाद्दानमस्या विधीयते ।
कुर्वीत पूर्ववद्वत्स वस्त्रधान्याद्युपस्करम् ॥

पूर्ववदिति वराहपुराणोक्तविधानुसारेणेत्यर्थः ।

हेमकुन्देन्दुदेहेश क्षीरार्णवसमुद्भवे ।
सोमप्रिये सुधेन्वाख्ये सं रक्षेयि नमोऽस्तु ते ॥
वत्सेयमिन्दुनाथाय शशाङ्कायामृताय च ।
अत्रिनेत्रप्रजाताय सोमराजाय वै नमः ॥

दानमन्त्रः ।

यस्त्वेतां परया भक्त्या ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
स याति सोमलोकं तु सोमेन सह मोदते ॥
न रोगी न ज्वरी कुष्ठी कुले तस्य प्रजायते ।
पुत्रदारसमोपेतो जीवेच्च शरदां शतम् ॥

इति वराहपुराणोक्तकापिलधेनुदानविधिः ।

अथ लवणधेनुदानम् ।

युधिष्ठिर उवाच ।

कृष्ण कृष्ण महाबाहो सर्वशास्त्रविशारद ।
कथयस्व हि दानानामुत्तमं यत् प्रकीर्त्तितम् ॥
येन दत्तेन दत्तानि सर्वाण्यपि भवन्त्युत ।
सर्वकामसमृद्धश्च सर्वपापक्षयो भवेत् ॥
प्रायश्चित्तविशुद्धिश्च तन्मे कथय सुव्रत ।

श्रीकृष्ण उवाच ।

शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि लवणस्येह कल्पितम् ।

गोमयेनोपलिप्ते तु दर्भमस्तरसंस्थितम् ॥
आविकं चर्म विन्यस्य पूर्वाशाभिमुखं स्थितम् ।
वस्त्रेणाच्छादितां कृत्वा धेनुं कुर्वीत संयुगाम् ॥
आर्द्रकेनैव कुर्वीत वत्सं वित्ताल्पवानपि ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां ताम्रपृष्ठां फलस्तनीम् ॥
कार्या शर्करया जिह्वा गन्धघ्राणवती तथा ।
समुद्रादुद्भवा शुक्ति कर्णौ च परिवेष्टयेत् * ॥
शृङ्गं चन्दनकाष्ठाभ्यां मौक्तिकं चाक्षिणी शुभे ।
कपालौ सक्तुपिण्डाभ्यां यवानाम्य प्रकल्पयेत् ॥
कम्बलं पट्टसूत्रेण ग्रीवायां छत्रिका तथा ।
पृष्ठे वै ताम्रपात्रं तु अपाने गुडपिण्डकम् ॥
लाङ्गूले कम्बलं दद्यात्स्तनान् क्षीरप्रदेशतः ।
योनिप्रदेशे च मधु सर्वतस्तु फलान्विताम् ॥
एवं सम्यक् परिस्थाप्य लवणस्य कृतां च गाम् ।
स्थापयेत् वत्सकं चापि चतुर्भागेन मानवः ॥
एवं धेनुं समभ्यर्च्य माल्यवस्त्रविभूषणैः ।
स्नात्वा देवार्चनं कुर्याद्ब्राह्मणानभिपूज्य च ॥
कृत्वा प्रदक्षिणं गां तु पुत्रभार्यासमन्वितः ।
ब्राह्मणाय सुशीलाय वृत्तयुक्ताय वै नृप ॥
दद्यात् पर्वसु सर्वेषु मन्त्रेणानेन मानवः ।
लवणे वै रसाः सर्वे लवणे सर्वदेवताः ॥
सर्वदेवीमयि देवि लवणाख्ये नमोऽस्तु ते ।
एवमुच्चार्य मन्त्रान्ते विप्राय प्रतिपादयेत् ॥

* परिकल्पयेदिति पुस्तकान्तरं ।

सम्यक् प्रदक्षिणं कृत्वा दक्षिणासहितं नृप ।
प्रदक्षिणा मही तेन कृता भवति भारत ॥
सर्वदानानि दत्तानि सर्वतुकफलानि च ।
सर्वे रसाः सर्वमन्नं सर्वमेतच्चराचरम् ॥
सौभाग्यं च परा वृद्धिं आरोग्यसम्पदः ।
नृणां भवति दत्त्वा तु रसधेनुं न संशयः ॥
स्वर्गं च नियतं वासो यावदाभूतसम्प्लवम् ।

पञ्चार्णकम्बलगलां लवणादकेन कृत्वा फलस्तनवनीतमयीश्च पृष्ठे ।
दत्त्वा द्विजाय विधिवद्रसधेनुमेतां लोकं गवां सकलसौख्ययुतं प्रयाति ॥

इति भविष्यपुराणोक्ता रसधेनुदानविधिः ।

अथ कर्पूरादिधेनुदानम् ।

कर्पूरधेनुं वक्ष्यामि सर्वगन्धमयीं शुभाम् ।
यां दत्त्वा सर्वगन्धास्तु प्रदत्ताः स्युर्महीपते ॥
चन्द्रग्रहे चाऽयने वा कार्त्तिक्यां विषुवत्यथ ।
द्वादश्यामयने पुण्ये दद्यात् कर्पूरगां विभो ॥
ब्राह्मणाय दरिद्राय शीलवृत्तपराय च* ।
भूमावास्तीर्य वस्त्रं तु शङ्खशुक्लाम्बरं शुभम् ॥
कार्या चतुष्पला धेनुः पलमात्रस्तु वत्सकः ।
अथ वा पलिका धेनुर्वत्सः कार्यस्तु कार्षिकः ॥
सुवर्णशृङ्गी रौप्यखुरा पुच्छं कुङ्कुमसम्भवम् ।
मृगनाभिमयी दन्ता ग्रन्थिपर्णमयं मुखम् ॥
अक्षिणी सिह्लकमये कर्णौ चागुरुकाष्ठजौ ।
देवदारुमयं पुच्छं गुदं गुग्गुलसम्भवम् ॥

---

* कुलवृत्तरताय चेति क्वचित् पाठः ।

कार्त्तिक्या प्रयतो दद्यादुद्वादश्या कार्त्तिकस्य तु ॥

दत्त्वा तत्पदमाप्नोति यत्र गत्वा न शोचति ।

इति विष्णुधर्मोक्त सुवर्णधेनुदानविधि ।

अगस्त्य उवाच ।

मनुना य विधि कृत्वा प्राप्ता लोका अनुत्तमा ।

ब्रवीमि तदह हेमधेनुदानविधि नृप ॥

शुभा हेममयीं गा च कारयेद्राजतान् खुरान् ।

'शुभा' शुद्धसुवर्णेस्तु घटिताम । अत्र सुवर्णपरिमाणवत्सनिर्माणा

दिरनुक्तोऽप्युपसहार पूर्वोक्तसुवर्णधेनोरवगन्तव्य ।

ता घस्त्रप्रावृता कृत्वा प्राप्नुयाल्लोकमुत्तमम् ।

विचित्रचित्रपुष्पैश्च गन्धधूपविलेपनै ॥

तथा क्षमापयेद्देवीं ता गा तत्र समर्पयेत् ।

देवि त्वदीयाद्वावेशात् तव भक्तेषु दीयते ॥

पुनस्ता विप्रराजाय दापयेच्छिवभाविने ।

'शिवभाविनं' शिवध्यायिन ।

अक्षय्यफलकामेन प्रायश्चित्तविशुद्धये ।

मनुना चीर्णमेतद्वै समतेयुर्नरा अध ॥

सप्त पूर्वापरान् वशान् रुद्रकिल्बिषसस्थितान् ।

उद्धृत्य वा नयेद्वत्स देवीलोकमनुत्तमम् ॥

इति देवीपुराणोक्तो हेमधेनुदानविधि ।

वह्निपुराणे ।

सुवर्णधेनुश्चाप्यत्र सुवर्णाश्च चतुर्दश ।

सुनिर्णिक्तसुवर्णैश्च सप्तभिर्मध्यमा स्मृता ॥

चतुर्भि कन्यसा प्रोक्ता चतुर्थांशेन वत्सक ।

गुडधेनुविधानेन दत्ता सर्वफलप्रदा ॥

विश्वामित्र. ।

हिरण्यरेता पुरुष पुराण कृष्णपिङ्गल ।
रक्तहेमरुच्छवि स्रष्टा विश्वात्मा प्रीयतामिति ॥
हिरण्यगर्भो भगवान् प्रीयतामिति कीर्त्तयेत् ।
सुवर्णधेनु दत्त्वा च कृतकृत्यो भवेन्नर ॥

इति सुवर्णधेनुदानविधि ।

अथाह वृद्धगौतमः ।

धेनुं स्वर्णमयीं कुर्यात् पूर्वेण विधिना तत ।
सुवर्णशृङ्गीं रत्नाक्ष्या तथा रौप्यखुरामपि ॥
तथा च तर्णक कुर्यादष्टभागेन पूर्ववत् ।
ब्राह्मण श्रुतसम्पन्न वैष्णव च कुटुम्बिनम् ॥
आचारवन्त धर्मिष्ठ द्विजशुश्रूषणोद्यतम् ।
गृहमाहूय विधिवत् पूजयेत् पूर्ववच्च तम् ॥
यथा विभवतो भक्त्या होम पूर्ववदेव हि ।
मन्त्रैस्तु वैष्णवै सम्यक् पालाशसमिधस्तथा ॥
होमान्ते ता प्रदद्याच्च मन्त्रेणानेन मेहवान् ।
चक्र सुदर्शन यस्य राजतेजस्तथैव हि ॥
प्रमेह हरतु क्षिप्र विष्णुर्गरुडवाहन ।

दानमन्त्र ।

दान प्रमेहरोगघ्नमेतत् कार्य मनीषिभि ॥
कृतेनानेन शाम्यन्ति प्रमेहा दारुणा अपि ।

अत्र पूर्ववदिति राजतवृषभदानवदिति ध्येयम् ।

इति प्रमेहघ्नसुवर्णधेनुदानविधि ।

अथाह बौधायनः ।

सौवर्णीं गां प्रकुर्वीत पलेनार्धेन वा पुनः ।
वित्तशाठ्यं न कुर्वीत कुर्वन्नेवं फलं भवेत् ॥
रत्नशृङ्गीं रौप्यखुरां नानावस्त्रैरलङ्कृताम् ।
ग्रहाणामुपरि स्थाप्य नव धान्यानि विन्यसेत् ॥
होमस्तु पूर्ववत् कार्यो गोविन्दप्रीतये हितः ।
एवं विष्णुप्रतद्विष्णुर्विष्णोर्नुकमिति क्रमात् ॥
समिदाज्यचरुं हुत्वा पूर्णाहुत्यन्त एव हि ।
ततस्नातु शुची रोगी ब्राह्मणं वेदपारगम् ॥
श्रुतवृत्तोपसम्पन्नं कुलीनं धर्मवादिनम् ।
वृद्धं ज्ञानोपसम्पन्नमनुद्वेगकरं नृणाम् ॥
भक्त्या स्वयं समानीय पूजयेत् प्रीतिपूर्वकम् ।
अङ्गुलीयकपात्राद्यैरुपानच्छत्रकैरपि ॥
मन्त्रेणानेन तां पात्रे दद्याद्रोगी यतात्मवान् ।
गोविन्दं मनसा ध्यायन् गवां मध्ये स्थितं शिशुम् ॥
बर्हापीडकसंयुक्तं वेणुवादनतत्परम् ।
गोपीजनैः परिवृतं वन्यपुष्पावतंसकम् ॥

गोविन्द गोपीजनवल्लभेश कंसासुरघ्न त्रिदशेन्द्रवन्द्य ।
गोदानतृप्त कुरु मे दयालो ह्यर्शोविनाशं क्षयितारिवर्ग ॥

दानमन्त्रः ।

दानेनानेन नियतमर्शसां जायते क्षयः ।
तस्मात् कुर्यात् प्रयत्नेन सुखार्थं ह्येतदर्शसः ॥

इत्यर्शोघ्नसुवर्णधेनुदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

चतुर्विधा च या वन्ध्या भवेद्वत्सवियोजनात् ।
वक्ष्ये तस्याः प्रतीकारं तत्स्वरूपं निबोध मे ॥
हिरण्येन यथा शक्त्या सवत्सां कारयेद्दृढाम् ।
धेनुं पलेन वत्सं च पादेन गुरुरब्रवीत् ॥
धेनुं रौप्यखुरां रम्यां तस्याः पुच्छे नियोजयेत् ।
घण्टां गले च बध्नीयात् सवत्सां प्राङ्मुखः शुचिः ॥
चन्दनागुरुकर्पूरैर्गन्धमाल्यैः सुशोभनैः ।
उपचारैः षोडशभिर्नैवेद्यं पायसं भवेत् ॥
मोदकं च तथापूपं गुडं लवणमेव च ।
जीरकं तु सुविस्तीर्णं शूर्पं वेणुमये दृढे ॥
धेनोरेकं प्रदातव्यं ब्राह्मणस्त्रीषु नैव हि ।
षड्गुणं दश वा दद्यात् तदनन्तरमेव च ॥
ब्राह्मणं सर्वशास्त्रार्थकुशलं धर्मवेदिनम् ।
विद्याविनयसम्पन्नं शान्तं चैव जितेन्द्रियम् ॥
अलोलुपं सर्वजनप्रियं कल्मषवर्जितम् ।
आहूय भक्त्या सम्पूज्य वस्त्राद्यैर्गन्धपुष्पकैः ॥
तेनैव कारयेत् पूजामाहतो धेनुवत्सयोः ।
होमं च कारयेत् तत्र समिदाज्यचरुत्कटम् ॥
सोमोधेनुमिति मन्त्रं समुच्चार्य ततः पुनः ।
प्राङ्मुखायोपविष्टाय प्रदद्यात् तामुदङ्मुखः ॥
मन्त्रेणानेन विधिवत् पुच्छे हस्तं विधाय च ।
धेनुर्याङ्गिरसः सा तु वशिष्ठ सुरभी च या ॥
दुहिता या तथा भानोरग्नेश्च वरुणस्य च ।

याश्च गावः प्रवर्त्तन्ते वनेषूपवनेषु च ॥
प्रीणन्तु ता मम सदा पुत्रपौत्रप्रदाः सुखम् ।
प्रयच्छन्ति त्रिवाराश्रमविच्छेदं च सन्तते ॥

दानमन्त्रः ।

एवं दत्त्वा तु तद्दानं प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।

इति भव्यात्स्वल्पसुवर्णधेनुदानविधिः ।

तथा ।

प्रच्छिन्नपाणिपादः स्याद्यो हरेत् स्वादिकम् ।
वक्ष्यामि तत्प्रतीकारं दानहोमादिकर्मणा ॥
पलार्धेन तदर्धेन तदर्धेनाथ वा पुनः ।
कुर्याद्धेनुं सुवर्णेन वत्सस्तत्पादतो भवेत् ॥
एवं कृत्वा तु तां धेनुं वस्त्रेणावेष्ट्य शोभनाम् ।
गुडस्योपरि संस्थाप्य पूजयेद्गन्धधूपकैः ॥
गुडस्य च परीमाणं चत्वारिंशत्पलं भवेत् ।
यद्वा तदर्धमेव स्याद्यथाविभवमेव वा ॥
हव्यकव्यादि च घृतदधिक्षीरचतुष्टयम् ।
पादेष्वेकैकशः स्थाप्य पूर्वदक्षिणतः क्रमात् ॥
शृङ्गाणि च पुनस्तस्याः कुङ्कुमेनानुलेपयेत् ।
एवं विधाय तां धेनुमाचार्यः स्वर्णरूपिणीम् ॥
होमं समारभेत् कुण्डे स्थण्डिले वाऽथ पूजिते ।
अग्निप्रणयनं कृत्वा ह्याचार्यः सर्ववेदवित् ॥
धर्मज्ञो यज्ञवेदस्तु कुशलः क्रोधवर्जितः ।
अनुद्वेगकरो नृणां पुराणार्थविदङ्गवित् ॥
समिदाज्यतिलैश्चापि मन्त्रैरेभिः क्रमेण तु ।

आय गौरिति मन्त्रेण समिद्धाम प्रशस्यते ॥
शौभेयो यदि मन्त्रेण आज्यहोमो बुधै सह ।
तिलहोमो व्याहृतिभिरष्टोत्तरसहस्रकम् ॥
एव होम च निर्वर्त्य निर्यातस्याभिषेचनम् ।
अग्ने पूर्वोत्तरे देशे स्थापयेत् कुम्भमव्रणम् ॥
श्वेतेन वाससा चैव मृत्तिका गुग्गुल तथा ।
गोरोचना सभवे च पञ्चभङ्गसमिद्धते ॥
मन्त्रैरथापोहिष्ठेति तिसृभि*स्त तु रोगिणम् ।
हिरण्यवर्णा इति च पावमानन चैव हि ॥
शन्नो वातानुवाकेन शान्ति प्रथममेव हि ।
कृत्वाभिषेचन कुर्याच्छुक्लाम्बरधरस्य तु ॥
आहुतीना च सपाते पाणिपादौ च लेपयेत् ।
ततस्ता पूजयेद्धेनु रोगी गन्धाक्षतादिभि ॥
गाव एव सुरभय इति मन्त्रेण भक्तित ।
आचार्यायाऽथ ता दद्यात् प्राङ्मुखाय ह्युदङ्मुख ॥
मन्त्रेणानेन विधिवत् पूजिताया म सशय ।
आदित्यस्य सुता यास्तु देवाना याश्च धेनव ॥
पितृणामपि यक्षाणा गन्धर्वाणा च सर्वश ।
यक्षाणा गुह्यकाना तु सर्वशस्सुरभिस्तथा ॥
एतास्तुष्टा मम क्षिप्र धेनोरस्या प्रदानत ।
स्तेचौर्येण यज्जात वैरूप्य पाणिपादयो ॥
तत्सर्व नाशयन्त्वाशु धेनव सर्वतोपिता ।

दानमन्त्र ।

---

* तिसृभिरित्यार्ष ।

अनेन विधिना स्वर्णधेनुदानं करोति यः ।
पूर्वकर्मविपाकोत्थं दुःखं सर्वं प्रणश्यति ॥
दक्षिणां ब्राह्मणे दद्याद्यथाशक्त्याऽथ भक्तितः ।
ब्राह्मणान् भोजयेच्चापि बन्धूनपि च भोजयेत् ॥
स्वयं स्नात्वा च भुञ्जीत मृष्टाहारैस्तु संयतः ।
दानेनानेन नियतं पादप्रस्वेदजां रुजम् ॥
जयन्ति रोगिणां कार्यं पादप्रस्वेदिनां ततः ।

इति पादप्रस्वेदप्रसुवर्णधेनुदानविधिः ।

अथ स्वरूपतो गोदानं महाभारते ।

दानानामिह सर्वेषां गवां दानं विशिष्यते ।
गावः श्रेष्ठाः पवित्राश्च पावना जगदुत्तमाः ॥
ऋते दधिघृताभ्यां च नेह यज्ञः प्रवर्त्तते ।
तेन यज्ञमशेषं हि गोमूलं संप्रचक्षते ॥
गावोऽधिकास्तपस्विभ्यः सदा सर्वेभ्य एव च ।
तस्मान्महेश्वरो देवस्ताभिः सह स्थितः ॥
पयसा हविषा दध्ना शकृताप्यथ चर्मणा ।
अस्थिभिश्चोपकुर्वन्ति वालैः शृङ्गैश्च भारत ॥
गोभिस्तुल्यं न पश्यामि धनं किञ्चिदिहाच्युतम् ।
कीर्त्तनं श्रवणं दानं दर्शनं चापि पार्थिव ॥
गवां प्रशस्यते वीर सर्वपापहरं परम् ।
गावो लक्ष्म्याः सदा मूलं गोषु पाप्मा न विद्यते ॥
स्वाहाकारवषट्कारौ गोषु नित्यं प्रतिष्ठितौ ।
गावो यज्ञप्रणेत्र्यो वै तथा यज्ञस्य गौर्मुखम् ॥
अमृतं ह्यक्षयं दिव्यं क्षरन्ति च वहन्ति च ।

अमृतायतनं चैता सर्वलोकनमस्कृता ॥
न गोदानात् परं दानं किञ्चिदस्तीति मे मतिः ।
सा गौर्न्यायार्जिता दत्त्वा कृत्स्नं तारयते कुलम् ॥
अमृतं वै गवां क्षीरमित्युवाच प्रजापतिः ।
तस्माद्ददाति यो धेनुममृतत्वं स गच्छति ॥

लिङ्गपुराणे ।

अग्न्यागाराणि विप्राणां देवतायतनानि च ।
पूज्यन्ते शकृता यास्ता किं द्वयमधिकं ततः ॥

देवलः ।

विमानवरमारूढो दिव्याभरणभूषितः ।
यो गन्तुं वाञ्छति स्वर्गं स गोदानं प्रयच्छतु ॥
दानमप्यधिकं धेनोर्विद्यते वा समं भुवि ।
नियतं त्रिदशैर्वास कतिपतोऽस्यास्तु विग्रहे ॥

भविष्यत्पुराणे । ब्रह्मोवाच ।

आदित्यदुहिता गा हि पृथ्वीव परिकीर्त्तिता ।
श्रेयोऽथ सर्वलोकानामुत्पन्ना क्रतुसिद्धये ॥
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेकं द्विधा कृतम् ।
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ॥
गोभ्यो यज्ञाः प्रवर्त्तन्ते गोभ्यो देवाः समुत्थिताः ।
गोभ्यो वेदाः समुद्गीर्णाः * सषडङ्गपदक्रमाः ॥
शृङ्गमूले गवां नित्यं ब्रह्मविष्णू समाश्रितौ ।
शृङ्गाग्रे सर्वतीर्थानि स्थावराणि चराणि च ॥

---

* समुत्कीर्णा इति स ब पु पाठः ।

शिरोमध्ये महादेवः सर्वभूतमयः स्थितः ।
ललाटाग्रे स्थिता देवी नासावंशे च षण्मुखः ॥
कम्बलेश्वतरौ नागौ नासापुटसुपाश्रितौ ।
कर्णयोरश्विनौ देवौ चक्षुषोः शशिभास्करौ ॥
दन्तेषु वायवः सर्वे जिह्वायां वरुणः स्थितः ।
सरस्वती च हुंकारे यमयक्षौ च गण्डयोः ॥
सन्ध्याद्वयं तथोष्ठाभ्यां ग्रीवामिन्द्रः समाश्रितः ।
रक्षांसि कक्षदेशे तु साध्याश्चोरसि संस्थिताः ॥
चतुष्पात् सकलो धर्मः स्वयं जङ्घासु संस्थितः ।
खुरमध्ये तु गन्धर्वाः खुराग्रेषु च पन्नगाः ॥
खुराणां पश्चिमाग्रेषु गणा ह्यप्सरसां स्थिताः ।
रुद्राश्चैकादश पृष्ठे वसवः सर्वसन्धिषु ॥
श्रोणीतटस्थाः पितरः सोमो लाङ्गूलमाश्रितः ।
आदित्यरश्मयो बालाः पिण्डीभूता व्यवस्थिताः ॥
साक्षाद्गङ्गा च गोमूत्रे गोमये यमुना स्थिता ।
क्षीरे सरस्वती देवी नर्मदा दधिसंस्थिता ॥
हुताशनः स्वयं सर्पिर्ब्राह्मणानां गुरुः परः ।
अष्टाविंशतिर्देवानां कोट्यो रोमसु संस्थिताः ॥
उदरे पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ।
चत्वारः सागराः पूर्णा गवां ये तु पयोधराः ॥
एतद्धि कथितं सर्वं यथा गोषु प्रतिष्ठितम् ।
जगद्धि देवशार्दूल सदेवासुरमानवम् ॥

स्कन्दपुराणे ।

(तृणानि खादन्ति वसन्त्यरण्ये पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि ।

दुह्यन्ति वाह्यन्ति पुनन्ति पापं गवां रसैर्जीवति जीवलोकः ॥
तुष्टास्तु गावः शमयन्ति पापं दत्तास्तु गावस्त्रिदिवं नयन्ति ।
संरक्षिताश्चोपनयन्ति वित्तं गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥
शस्यं समश्नाति ददाति नित्यं पापापहं क्षिप्रविवर्धनं च ।
स एव चार्य्यं परिभुज्यते च गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥
तृणानि शुष्काणि वने चरित्वा पीत्वाऽपि तोयान्यमृतं स्रवन्ति ।
यद्गोमयाद्याश्च पुनन्ति लोकान् गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥

हारीतः ।

बहुक्षीरगाश्च यो गा वै ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
उत्तारयेत् स आत्मानं सप्त सप्त कुलानि च ॥

देवलः ।

सुशीलां लक्षणवतीं युवतिं वत्ससंयुताम् ।
बहुदुग्धवतीं स्निग्धां धेनुं दद्याद्विचक्षणः ॥

वेदव्यासः ।

यश्चात्मविक्रयं कृत्वा गाः क्रीत्वा सम्प्रयच्छति ।
आत्मविक्रयतुल्यास्ता शाश्वतीर्वृद्धकौशिक ॥

तथा ।

सङ्ग्रामेष्वर्जयित्वा तु यो वै गाः सम्प्रयच्छति ।
यावतो स्पर्शयेद्गावः स तावत् फलमश्नुते ॥

'सार्वत्रिति पूर्वोक्तसावर्णगोरोमसमसितसकलसं स्यगफलमित्यथ ।

यो वै द्यूते धनं जित्वा क्रीत्वा गाः सम्प्रयच्छति ।
स दिव्यमयुतं शक्र वर्षाणां फलमश्नुते ॥

अन्तर्जाताः सुक्रयज्ञानलब्धाः पणक्रीताः निर्जिताश्चौकजाश्च ।

कृच्छ्रोत्सृष्टा पोषणाभ्यागताश्च द्वारैरेतैर्गोविशेषा प्रशस्ता ॥

'कमलजाता' गर्भिण्य इति भारतपाठप्रकाशकारः । मुक्तयन्तस्था यथाम रूपप्राप्ता । 'पणक्रीता' मूल्येनक्रीता । 'निर्जिता' युद्धार्जिता । 'प्राक्कृता' ग जाता । कृच्छ्रोत्सृष्टा पोषणाभ्यागता इति व्याध्यादिकृच्छ्राक्रान्ता सत्य स मिता पाल्यत्वा स्वयं च पोषणं कृत्वा लब्धा ।

रुग्णा वृद्धा* दुर्बला व्याधिता च न दातव्या या च मूल्यैरदत्तैः
क्लेशैर्विप्रं या फलं संयुनक्ति तस्यावीर्याश्चाफलाश्चापि लोकाः

मूल्यैरदत्तैः स्वीकृतामित्येव ।

तथा ।

न कृशां पापवत्सां वा वन्ध्यां रोगान्वितां तथा ।
न व्यङ्गां नापरिश्रान्तां दद्याद्गां ब्राह्मणाय वै ॥
यो दद्यादुपयुक्तार्थां जीर्णां धेनुं च निष्फलाम् ।
तमः संप्रविशेद्दाता द्विजं क्लेशेन योजयेत् ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पीतोदकां जग्धतृणां दुग्धदोहां† निरिन्द्रियाम् ।
उन्मत्तामङ्गहीनां च मृतवत्सां महाशनाम् ॥
केशवालपुरीषास्थिक्रव्यादां सन्धिनीं‡ खलाम् ।
पुष्टधेनुं यमलसूं नित्यं व्रणरितस्तनीम् ॥
न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च सदोषं वृषभं तथा ।

'पीतोदका जग्धतृणा'मिति वृद्धस्योपलक्षणपरम् । 'दुग्धदोहा' स्वकार्याक्ष मर्याधिनाम् । महाशना बहुभक्षाम् । 'पुष्टधेनु' बाल्यावस्थैव या गर्भिणी ।

* उत्सृष्टा चेति ग. घ. पु. पाठः ।
† दुग्धदोहामिति ग. घ. पु. पाठः ।
‡ वृषभ्या वृषभसंयोगलक्षणगर्भाऽलब्धा इति सन्धिनी ।

विश्वामित्रः ।

नैकशृङ्गा च निःशृङ्गा* स्फुटिताक्षीं चलत्खुराम् ।
न दद्यात् त्रिस्तनीं चैव गां शुभामेव दापयेत् ॥

महाभारते ।

अम्बरीषो गवां दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रतापवान् ।
अर्बुदानि दशैकं च सराष्ट्रोऽभ्यपतद्दिवम् ॥
दत्त्वा शतसहस्रं तु गवां राजा प्रसेनजित् ।
सवत्सानां महातेजा गतो लोकाननुत्तमान् ॥

तथा ।

प्रासादा यत्र सौवर्णाः शय्या रत्नोज्ज्वलास्तथा ।
वराश्चाप्सरसो यत्र तत्र गच्छन्ति गोप्रदाः ॥
गोप्रदो नरकं नैति यथा निरजोऽम्बुजं जलम् ।
विमानेनार्कवर्णेन दिवि राजन् विराजते ॥
तं चारुवेषाः सुश्रोण्यः शतशो वरयोषितः ।
रमयन्ति विमानस्थं दिव्याभरणभूषिताः ॥
वेणूनां वल्लकीनां च नूपुराणां च निःस्वनैः ।
हासैश्च हरिणाक्षीणां सुप्तः सन् प्रतिबुध्यते ॥
यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वास्तावन्ति वर्षाणि महीयते स्वः ।
स्वर्गाच्च्युतश्चापि ततो नृलोके कुले समुत्पत्स्यति गोमतां सः ॥

विष्णुः ।

गोप्रदानेन स्वर्गमाप्नोति दशधेनुप्रदो गोलोकं शतप्रदश्च ब्रह्मलोकम् ।

जाबालः ।

होमार्थमग्निहोत्रस्य यो गां दद्यादयाचिताम् ।

* भग्नशृङ्गामिति ब॰ ख॰ पु॰ पाठः ।

त्रिर्वित्तपूर्णा पृथिवी तेन दत्ता न संशयः ॥

याज्ञवल्क्यः ।

यथाकथञ्चिद्दत्त्वा गां धेनुं वाऽधेनुं*मेव वा ।
अरोगामपरिक्लिष्टां दाता स्वर्गे महीयते ॥

अङ्गिराः ।

गौरेकस्यैव दातव्या श्रोत्रियस्य विशेषतः ।
सा हि तारयते पूर्वान् सप्त सप्त च सप्त च ॥

नन्दिपुराणे ।

अपात्रे सा तु गौर्दत्ता दातारं नरकं नयेत् ।
कुलैकविंशत्या युक्तं ग्रहीतारं च तारयेत् ॥
विधिना च यदा दत्ता पात्रे धेनुः सदक्षिणा ।
तदा तारयते जन्तून् कुलानामयुतैः शतैः ॥
पात्राण्याध्यात्मिका मुख्या सुशुश्रूषाग्निहोत्रिणः ।
देवताश्च तथा मुख्या गोदानं ह्येतदुत्तमम् ॥

महाभारते ।

वृत्तिग्लाने सीदति चातिमात्रं कव्यार्थं च होमहेतोः प्रसूत्याम् ।
गुर्वर्थं वा बालसंवृद्धये वा धेनुं दद्याद्देशकाले विशिष्टे ॥
'प्रसूत्यां' सामयागे ।

तथा ।

न वधार्थं प्रदातव्या न कीनाशे न नास्तिके ।
गोजीवे न च दातव्या तथा गौः पुरुषर्षभ ॥
'कीनाशो' हलवाहकः ।

* अधेनुमित्यप्रसूतां गाम्

आत्रेयः ।

सीदते बहुभृत्याय श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
अतिथिप्रियाय दान्ताय देया धेनुर्गुडान्विता ॥
अकुलीनाय मूर्खाय लुब्धाय पिशुनाय च ।
हव्यकव्यव्यपेताय गौर्न देया कथञ्चन ॥

अथ दानविधिः । विश्वामित्रः ।

प्राङ्मुखीं गामवस्थाप्य सवत्सां तां सुपूजिताम् ।
पुच्छदेशे तु दाता वै स्नातो बद्धशिखो भवेत् ॥
उदङ्मुखस्तु विप्रः स्यात् पात्रलक्षणलक्षितः ।
आज्यपात्रं करे कृत्वा काञ्चनेन समन्वितम् ॥
निक्षिप्य पुच्छं तस्मिंस्तु गन्धादीन् प्रगृह्य च ।
सतिलं विप्रपाणिं तु प्रागग्रं तु निधापयेत् ॥
सतिलं सकुशं चापि गृहीत्वा दानमाचरेत् ।
अनेनैव तु मन्त्रेण पात्रहस्तो जलं क्षिपेत् ॥
यज्ञसाधनभूता या विश्वस्याघप्रणाशिनी ।
विश्वरूपः परो देवः प्रीयतामनया गवा ॥
अनुव्रज्य तु तां धेनुं ब्राह्मणेन समन्विताम् ।
गोमतीं तु ततो विद्यां जपेत प्रयतः शुचिः ॥
उद्दिश्याथ वासुदेवं प्रीयतामिति चानघ ।
पात्रं सर्वांसि संचिन्त्य तोयमप्सु विनिक्षिपेत् ॥
जलशायी ब्रह्मपिता पद्मनाभः सनातनः ।
अनन्तभोगशयनः प्रीयतां परमः पिता ॥

गोमतीमाह यमः ।

गावः सुरभयो नित्यं गावो गुग्गुलगन्धिकाः ।

गावः प्रतिष्ठा भूतानां गावः स्वस्त्ययनं महत्॥
अन्नमेव परं गावो देवानां हविरुत्तमम्।
पावनं सर्वभूतानां रक्षन्ति च वहन्ति च॥
हविषा मन्त्रपूतेन तर्पयन्त्यमरान् दिवि।
ऋषीणामग्निहोत्रेषु गावो होमप्रतिष्ठिताः॥
सर्वेषामेव भूतानां गावः शरणमुत्तमम्।
गावः पवित्रं परमं गावो मङ्गलमुत्तमम्॥
गावः सर्वस्य लोकस्य गावो धन्याः सनातनाः।
नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः सौरभेयीभ्य एव च॥
नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नमः।
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेकं द्विधा कृतम्॥
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति।

अन्यापि गोमती महाभारतोक्ता तिलधेनुदाने दर्शिता। ततश्चानयोर्विकल्पानुष्ठानमिति।

सर्वगोदानसाधारणं मन्त्रमाह वशिष्ठः।

घृतक्षीरप्रदा गावो घृतयोन्यो घृतोद्भवाः।
घृतनद्यो घृतावर्त्तास्ता मे सन्तु सदा गृहे॥
घृतं मे हृदये नित्यं घृतं नाभ्यां प्रतिष्ठितम्।
घृतं मे सर्वतश्चैव घृतं मे मनसि स्थितम्॥
गावो ममाग्रतो नित्यं गावः पृष्ठत एव च।
गावो मे सर्वतश्चैव गवां मध्ये वसाम्यहम्॥
इत्याचम्य जपन् सायं प्रातश्च पुरुषः सदा।
यदह्ना कुरुते पापं तस्मात् स परिमुच्यते॥

दक्षिणा चात्र सुवर्णम्।

यदाह वशिष्ठः ।

सुवर्णं दक्षिणामाहुर्गोप्रदाने महाफले* ।
सुवर्णं परमं ह्यायुर्दक्षिणार्थे न संशयः ॥
गोप्रदानं तारयते सप्त पूर्वान् परांस्तथा ।
सुवर्णं दक्षिणां दत्त्वा तावद्द्विगुणमुच्यते ॥
सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ।
सुवर्णं पावनं प्राहुः पवित्राणां परं तथा ॥

अत्र सुवर्णशब्दस्य हिरण्यपर्यायत्वे यथाशक्त्यनुष्ठानम् । यदि स्यात् सकृदुक्त-तसुवर्णशब्दार्थगतपरिमाणावधारणानुपपत्तिः सुवर्णशब्दस्य प्रागित्याद्युक्तिक्रमाक-भूततया द्विताद्यन्तत्वेन निर्दिष्टत्वविनिधारणाच्च परिमाणापेक्षेव स्यादिति । तत्र च त्यनियतानुष्ठानप्रसङ्गभङ्गः । तथा परिमाणपर नयत्यतदपि समञ्जसं स्यात् ।

अत्र कश्चिदाहुर्यान्ति-

एतदेव विधानं स्यात् न एतोपस्करा स्मृता ।
विधानमेतद्धेनूनां सर्वासामपि पठ्यते ॥

इति वचनात् प्रत्यक्षधेनावपि सकलगुडधेनुधर्मप्राप्तौ शुक्तिकर्णानुपादादिस्वमा-रणार्थमिति । तदसत्-

दशमी स्यात् स्वरूपतः ।

इति स्वरूपशब्द एव प्रयत्ना गाढपर्याप्तासुवर्णकर्णादिविशेषा धेनुसमागम-र् गुडादिमयी कर्णादिषतिकर्तिकर्तिं निवारयति । सत्यशब्देन प्रकृतापत्रापि-रूपधेनुप्रकरणमर्यानिष्ठत । तस्मात् सत् स्वरूपधेन्वा गुडधेनादिरितिकर्तव्यता कल्प्यते । त्वमाणसुवर्णार्यद्विकाविधिस्तु भिन्न एवेति सवमनवद्यम् ॥

इति गोदानविधिः ।

---

* महाद्भुते इति न प पु पाठः ।

अथ स्कन्दपुराणे ।

यो नरो गां प्रयच्छेत् तु सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।
हेमशृङ्गीं रूप्यखुरां दुकूलक्षौमसंयुताम् ॥
शय्यास्तरणसंपन्नां बहुपुष्पफलैर्युताम् ।
ब्राह्मणान् तर्पयित्वा तु गन्धमाल्यैरलङ्कृताम् ॥
वेदैरभ्युषितां तां तु सर्वरत्नद्वयेन तु ।
मृदुकर्पासेन बध्नीयाद्वत्स लक्षणेन रज्जुना ॥
कुशान् सुवर्णबीजानि तिलान् सिद्धार्थकांस्तथा ।
प्रदद्यात् तान् ततोऽद्भिश्च मन्त्रेणानेन सुव्रत ॥
सर्वरत्नमयीं दोग्ध्रीं सर्वलोकमयीं तथा ।
सर्वलोकनिमित्तां तां सर्वदेवनमस्कृताम् ॥
प्रयच्छामि महात्मानामक्षयाय शुभामिति ।
एवं स दत्त्वा यो गां तु यत्र यत्र प्रजायते ॥
तत्र तत्र गता सा तान् जन्तूंस्तारयते भयात् ।
सर्वलोकान्तरे गत्वा रमते च यथा नरः ॥
स तथा मानवो जातो गोसहस्री महाबलः ।
रूपवान् धनवांश्चैव बहुपुत्रश्च जायते ॥

कात्यायनः ।

शीलोपपन्नां बलनीलगौरां कांस्योपदोहां कनकाग्रशृङ्गीम् ।
विप्राय दत्त्वा भगवन् प्रियाय प्रयाति लोकानमृतान् सुपुण्यान् ॥

संवर्त्तः ।

यो ददाति शफै रौप्यैर्हेमशृङ्गीमरोगिणीम् ।
सवत्सां वस्त्रसंयुक्तां सुशीलां गां पयस्विनीम् ॥
यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया दिवं गतः ।

तावन्तो वत्सरानास्ते स नरो ब्रह्मणोऽन्तिके ॥

देवलः ।

चामीकरमये शृङ्गे कृते रौप्यमया खुरा ।
कांस्यज दोहन पृष्ठ ताम्र वस्त्रयुगान्विता ॥
पुष्पमालावृता धूपघण्टाचामरमण्डिता ।
दीयते पुच्छदेशेन श्रद्धया दक्षिणान्विता ॥
दत्त्वैव दत्तभोगाढ्यो दिव्यस्त्रीवृन्दसंवृत ।
गोवत्सरोमतुल्यानि वर्षाणि दिवि मोदते ॥

इति हेमशृङ्गीदानविधि ।

नन्दिपुराणे ।

यो गा सुपरिपूर्णाङ्गीं हेमशृङ्गीमकोपनाम् ।
सुशीला राजतैः पादैश्चित्रवस्त्रसुसंवृताम् ॥
सलोहपात्रां* कृतप निरिष्टचरणा तथा ।

कृतपोऽत्र नेपालकम्बल ।

स दक्षिणा प्रदद्याद्वा सोऽक्षय स्वर्गमाप्नुयात् ।
गवि रोमाणि यावन्ति प्रसूतिकुलसम्मितिः ॥
तावन्त्यब्दशतानि वसति स्वर्गे दाता न संशय ।
एतच्छतगुण पुण्य कपिलादानत स्मृतम् ॥

इत्यपरहेमशृङ्गीदानविधि ।

मत्स्यपुराणे ।

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुरा पञ्चपलान्विता ।
पञ्चाशत्पलिक कांस्य ताम्र वापि तथैव च ॥

* सदुग्धपात्रामिति न. ब. पु. पाठ ।

दाता स्यात् स्वर्गमाप्नोति यावदाभूतसम्प्लवम् ।

'पञ्चपलानि' रौप्यस्येति विज्ञेयम् । 'ताम्रं पृष्ठम्' । 'कांस्यं दोह' आच्छादनाय वाससी युगं सुवर्णदक्षिणात्यपि बोद्धव्यम् ।

इति कनकशृङ्गीदानविधिः ।

ब्रह्मपुराणे ।

गा दद्याद्वेदपूर्णाय विप्राय गृहमेधिने ।
सुवर्णालङ्कृतशृङ्गीं वस्त्रघण्टासमन्विताम् ॥
प्रत्यग्रां त्रिसमृद्धां तु ललाटतटतर्पणाम् ।
राजतक्षुरचरणां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
कांस्योपदोहां तृप्तां च लवणादितृणोदकैः ।
गवां पुच्छं गृहीत्वा च ससुवर्णेन पाणिना ॥
गृहस्थो वेदविद्विप्रो दापयेत् तं प्रतिग्रहम् ।
भोगसौख्यप्रदा चैषा गोमाता पापनाशिनी ॥
कृष्णा स्वर्गप्रदा ज्ञेया गौरी च कुलवर्धनी ।
रक्ता रूपप्रदा ज्ञेया पीता दारिद्र्यघातिनी ॥
पुत्रप्रदा कृष्णसारी नीला धर्मविवर्धनी ।
कपिला सर्वपापघ्नी नानावर्णा च मोक्षदा ॥

'प्रत्यग्रा' नववयस्का । 'त्रिसमृद्धा' शीलक्षीरप्रसवगुणयुक्ता । 'लवणादितृणोदकैस्तृप्तेति' सर्वदा लवणादिषु तुष्टेत्यर्थः ।

इति सुवर्णशृङ्गीदानविधिः ।

आदित्यपुराणे ।

कृष्णां गां ददते यस्तु पट्टच्छन्नां स्वलङ्कृताम् ।
घण्टामालाकुलां कृत्वा पुष्पैश्चैव परिष्कृताम् ॥
विधिवच्च द्विजातिभ्यो यमलोकं न पश्यति ।

आयु रोग्यमैश्वर्यं दाता कामाँश्च मानसान् ॥
दत्त्वेता गा ददते यस्तु दिव्या गन्धैरलङ्कृताम् ।
घण्टामालाकुलां कृत्वा पुष्पैश्चाप्यलङ्कृताम् ॥
मुखे धूपः प्रदातव्यो घृतेनास्य च पूरयेत् ।
सुवर्णशृङ्गाभरणा तथा रौप्यखुरा शुभा ॥
पट्टच्छन्ना शुभा चैव दातव्या ध्यानयोगिने ।
यस्तु दद्याच्च गां श्वेतां तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
जन्मप्रभृति यत् पापं मातृकं पैतृकं च यत् ।
कुलोद्धतस्याहस्तस्य तत्क्षणादेव नश्यति ॥
गां ददानीह इत्येव वाचा पूयेत सर्वशः ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥
नरकस्थाः प्रमुच्यन्ते सोमलोकं व्रजन्ति ते ।
गौरीं चैव प्रयच्छेत् तु यस्तु गां वै नरः शुचिः ॥
अहोरात्रोषितश्चैव कृतशौचो नरः सदा ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
घण्टामालाकुलां चैव गन्धपुष्पैरलङ्कृताम् ।
कृतपं चास्तरेत् प्राज्ञो मुखे धूपं प्रदापयन् ॥
भक्ष्यभोज्यान्नपानेन ब्राह्मणान् भोजयेच्छुभान् ।
गां ददानीह इत्येव वाचा पूयेत सर्वशः ॥
मातृकं पैतृकं चैव यच्चान्यद्दुष्कृतं भवेत् ।
पापं च तस्य तत् सर्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥
वर्षकोटिसहस्रं तु पुमान् स दिवि मोदते ।
दासीदासैरलङ्कारैस्तूयते सह जन्तुभिः ॥
अरोगश्चैव जायेत तेजस्वी च भवेन्नरः ।

नीलवर्णां च गा दद्याद्दोग्ध्रीं शीलगुणान्विताम् ॥
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
पट्टच्छन्नां शुभां सौम्यां घण्टादानैरलङ्कृताम् ॥
पञ्चरङ्गेण सूत्रेण गणवेष्टनशोभिताम् ।
रुद्रस्य प्रमुखे दद्याद्विष्णोश्च ब्रह्मणश्च ह ॥
गां ददामीति इत्येवं वाचं पृयेत सर्वशः ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥
नरकस्थाः प्रमुच्यन्ते नीलां गां ददते तु ये ।
वर्षकोटिसहस्राणि लोके तिष्ठति वारुणे ॥
दधिक्षीरवहा नद्यो दृश्यन्ते सर्वतः सदा ।
घृतशैलाः प्रदृश्यन्ते नवनीतस्य पर्वताः ॥
हविर्भागी बहुधनो दुर्भिक्षं च न पश्यति ।

इति नानागोदानविधिः ।

महाभारते ।

समानवत्सां कपिलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रता वस्त्रसम्पन्नां ब्रह्मलोके महीयते ॥

समानवत्सां समानवर्णवत्साम् ।

रोहिणीं तुल्यवत्सां च धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसंवीतामिन्द्रलोके महीयते ॥
समानवत्सां शबलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसंवीतां सोमलोके महीयते ॥

शबला कर्बुरा ।

समानवत्सां कृष्णां तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसंवीतामग्निलोके महीयते ॥

वातरेणुसुवर्णां तु सवत्सां कामदोहिनीम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीतां वायुलोके महीयते ॥
समानवत्सां धूम्रां तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसंयुक्तां यमलोके महीयते ॥
अप्यां हेमसवर्णां तु सवत्सां कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीतां वारुण* लोकमश्नुते ॥

अप्या गौः । कामदोहनाम् यथाकामदोहाम् ।

हिरण्यवर्णां पिङ्गाक्षीं सवत्सां कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीतां कौवेरं लोकमाप्नुयात् ॥
पलालधूमवर्णां तु सवत्सां कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीतां पितृलोके महीयते ॥
सवत्सां पीवरीं दत्त्वा शितिकण्ठीमलङ्कृताम् ।
वैश्वदेवमसम्बाधं स्थानं श्रेष्ठं प्रपद्यते ॥

शितिकण्ठीं कृष्णगलाम् ।

समानवत्सां गौरीं तु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।
सुव्रतां वस्त्रसंवीतां वसूनां लोकमश्नुते ॥

सुव्रतां सुखदोह्याम् ।

पाण्डुकम्बलवर्णां तु सवत्सां कामदोहनाम् ।
प्रदाय वस्त्रसंवीतां साध्यानां लोकमश्नुते ॥
वत्सोपपन्नां नीलाङ्गीं सर्वरत्नसमन्विताम् ।
गन्धर्वाप्सरसां लोकान् दत्त्वा प्राप्नोति मानवः ॥
गोप्रदानरतो याति भित्त्वा जलदसञ्चयान् ।
विमानेनार्कवर्णेन दिवि राजन् विराजते ॥

* कौवेरमिति क्वचित् पाठः ।

त चारुवेषा सुश्राव्य सहस्र वरयोषित ।
रमयन्ति नरश्रेष्ठ गोप्रदानरत नरम् ॥

इति समानवत्सगोदानविधि ।

आदित्यपुराणे ।

कपिला ये प्रयच्छन्ति चेलच्छन्ना स्वलङ्कृताम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ॥
श्वेतवस्त्रपरिच्छन्ना घण्टास्वनरवैर्युताम् ।

'घण्टास्वनरवै' घण्टाशब्दकोलाहलै ।

सहस्र यो गवा दत्वा कपिला चापि सुव्रत ।
सममेव पुरा प्राह ब्रह्मा ब्रह्मविदा वर ॥
यावन्ति रोमकूपाणि कपिलायां भवन्ति हि ।
तावत्कोटिसहस्राणि वर्षाणा दिवि मोदते ॥
रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहना धेनु वस्त्रच्छन्नामलङ्कृताम् ॥
दत्वा द्विजेन्द्राय नर स्वर्गलोके महीयते ।
दशधेनुप्रदानेन तुल्यैका कपिला मता ॥

याज्ञवल्क्यः ।

हेमशृङ्गी शफै रौप्यै सुशीला वस्त्रसयुता ।
सकांस्यपात्रा दातव्या क्षीरिणी गौ सदक्षिणा ॥
दाताऽस्या स्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रोमसम्मितान् ।
कपिला चेत् तारयति भूयस्त्वासप्तम कुलम् ॥

व्यासः ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरां वस्त्रकांस्योपदोहनाम् ।
सवत्सा कपिला दत्वा दशान् सप्त समुद्धरेत् ॥

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया भवन्ति हि ।
सुरभीलोकमासाद्य रमते तावती समा ॥

लोकोत्तरे ।

घण्टाचामरसंयुक्ता किङ्किणीजालमण्डिता ।
दिव्यवस्त्रसमायुक्ता हेमदर्पणभूषिता ॥
पयस्विनी सुशीला च तरुणी वत्सकान्विता ।
कपिलैवं प्रदातव्या शिवस्याग्रे विधानतः ॥

दानमन्त्रस्तु मत्स्यपुराणे ।

कपिले सर्वभूतानां पूजनीयासि रोहिणि ।
तीर्थदेवमयी यस्मादतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

इति कपिलादानविधिः ।

कूर्मपुराणे ।

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुराः पञ्चपलान्विताः ।
पञ्चाशत्पलिकं ताम्रं कांस्यं चैतावदेव तु ॥
वस्त्रं तु द्विगुणं धेन्वा दक्षिणा च चतुर्गुणा ।
एतैरलङ्कृतां धेनुं घण्टाभरणभूषिताम् ॥
कपिलां विप्रमुख्याय दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ।
द्विगुणोपस्करोपेता महती कपिला स्मृता ॥
दत्त्वा सा विप्रमुख्याय स्वर्गमोक्षफलप्रदा ।
सप्तजन्मकृतात् पापान्मुच्यते ह्यायुगान्तम् ॥
यान् यान् प्रार्थयते कामांस्तांस्तान् प्राप्नोति मानवः ।
अन्ते स्वर्गापवर्गौ च फलमाप्नोत्यसंशयम् ॥

इति कपिलादानविधिः ।

अथ देवतोद्देशेन गोदानम् । लिङ्गपुराणे ।

शिवदक्षिणदिग्भागे धेनुः कार्या उदङ्मुखी ॥
प्राङ्मुखं वत्सकं कृत्वा ब्राह्मणं च उदङ्मुखम् ।
प्राङ्मुखो यजमानस्तु पूजयेद्ब्राह्मणं ततः ।
कोऽदादिति च मन्त्रेण गृह्णीयाद्ब्राह्मणः स्वयम् ॥

तत्रैव महेश्वरः ।

एवं विधानतो दत्त्वा याति दाता शिवालयम् ।
तत्र भुक्त्वाक्षयान् भोगानन्ते ब्रह्मैति शाश्वतम् ॥

देवीपुराणे ।

नीला वा यदि वा श्वेता पाटला कपिलामपि ।
सुदुग्धा वत्सला चैव सुखदोह्या सुगा नृप ॥
आनाय्य विधिवद्देवीं पूजयेत्कुङ्कुमपङ्कजैः ।
धूपं तु पञ्चनिर्यासं तुरुष्कागुरुचन्दनम् ॥
दत्त्वा तु मन्त्रपूर्वं तु नैवेद्यमुपकल्पयेत् ।
पायसं घृतसंयुक्तं क्षामयेच्च तथा तु ताम् ॥
द्विजाय शिवभक्ताय सवत्सां गां निवेदयेत् ।
सहेमवस्त्रकांस्यां च महापुण्यमवाप्नुयात् ॥
यावत् तद्रोमसंख्यानं तावद्देव्याः पुरे वसेत् ।
इहैव गतपापोऽसौ जायते नृपसत्तम ॥

विष्णुधर्मे । मान्धातोवाच ।

ब्राह्मणप्रीणनार्थाय केशवस्य शिवस्य च ।
यानि दानानि देयानि तान्याचक्ष्व द्विजोत्तम ॥
येन चैव विधानेन दानं पुंसः सुखावहम् ।
ऐहिकामुष्मिकानि च करोति न विहन्यते ॥

वसिष्ठ उवाच ।

गोदानमादौ वक्ष्यामि प्रत्यक्षक्रमयोगतः ।
येन चैव विधानेन धेनुं नाधिकविस्तरम् ॥
पुण्यं दिनमथासाद्य स्नात्वाऽऽतर्प्य पितॄंस्तथा ।
कृतोपवासः सम्प्राश्य पञ्चगव्यं नरेश्वर ॥
घृतक्षीराभिषेकं च कृत्वा विष्णोः शिवस्य च ।
समभ्यर्च्य यथान्यायं पुष्पाद्यैरनुक्रमात् ॥
उदङ्मुखीं प्राङ्मुखीं वा दृष्टिं कृत्वा पयस्विनीम् ।

दृष्टिं सक्लृप्तमूलत्वाच ।

सपुत्रां वस्त्रसंवीतां सितयज्ञोपवीतिनीम् ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां सुवर्णापरिलक्षिताम् ॥
शक्तितो दक्षिणायुक्तां ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
गावो ममाग्रतः सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठतः ॥
गावो मे हृदये सन्तु गवां मध्ये वसाम्यहम् ।
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा धेनुं द्विजवरं च तम् ॥
इमां त्वं प्रतिगृह्णीष्व धेनुर्दत्ता मया तव ।
स मे पापापनोदाय गोविन्दः प्रीयतामिति ॥

वह्निपुराणे तु अयमधिको मन्त्रः ।

या धेनुः काश्यपस्याग्नीषोमयो गौतमस्य च ।
साभिकामफला मेऽस्तु इह लोके परत्र च ॥
पदमुत्थाय तं विप्रं गोविन्दं नृप कल्पयेत् ।
अनुव्रजेत्तु गच्छन्तं पदान्यष्टौ नराधिप ॥
अनेन विधिना धेनुं यो विप्राय प्रयच्छति ।
सर्वकामसमृद्धात्मा विष्णुलोकं स गच्छति ॥

सप्तावरान् सप्तपरानात्मानं चैव मानव ।
सप्तजन्मकृतात् पापान्मोचयत्यवनीपते ॥
पदे पदेऽश्वमेधस्य गोसवस्य च मानव ।
फलमाप्नोति राजेन्द्र ब्रह्मायैव अगौ हरि ॥
सर्वकामदुघा सम्यक् सर्वकालेषु पार्थिव ।
भवत्यथो पापहरा यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
सर्वेषामेव पापानां कृतानामविजानता ।
प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तमनुतापोपबृंहितम् ॥
सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।
हाटकक्षितिगौरीणां* सप्तजन्मानुगं फलम् ॥
ब्राह्मणे क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चान्यैश्च मानवैः ।
लोकाः कामदुघाः प्राप्ता दत्त्वैतद्विधिना नृप ॥
गोभ्योऽधिकं जगति नापरमस्ति किञ्च-
द्दानं पवित्रमिति शास्त्रविदो वदन्ति ।
तां सप्रदैः सुरसदश्च समीहमानै-
र्देया सदैव विधिना द्विजपुङ्गवेभ्यः ।

इति दैवतोल्लेखेन गोदानविधिः ।

अथ देवताभ्यो गोदानम् । स्कन्दपुराणे ।

शिवाय विष्णवे चापि यस्तु दद्यात् पयस्विनीम् ।
धेनुं स्नानोपहारार्थं स परं ब्रह्म गच्छति ॥

भविष्यत्पुराणे ।

क्षीरीं सूर्याय यो दद्यात् तरुणीं च पयस्विनीम् ।

---

* गौरीति गौः ।

तेन दत्तं भवेत् सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥

'सौरा वृषमुना धेनुरित्यर्थः ।

स्नानाग्निकार्यमुद्दिश्य सुरूपां सुपयस्विनीम् ।
कुलीनां कपिलां दत्त्वा दत्तं भवति गोशतम् ॥
य एवं गामलङ्कृत्य दद्यात् सूर्याय मानवः ।
सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥

तथा ।

योदद्यादुभयमुखीं सौरभेयीं दिवाकरे ।
ससद्वीपां महीं दत्त्वा यत् फलं तदवाप्नुयात् ॥
पादद्वयं शिरोर्धं च यदा स्याद्योनिनिर्गतम् ।
तदा सा पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥

अथ वृषभैकादशीदानम् । शिवधर्मे ।

दश गावः स वृषभा वृषभैकादशी स्मृता ।
शिवाय विनिवेद्यैव विशुद्धेनान्तरात्मना ॥
रुद्रैकादशतुल्यात्मा बलभोगादिभिर्गुणैः ।
शिवादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते वशी ॥

भविष्यत्पुराणे ।

दश गावः स वृषभा वृषभैकादशी च ताम् ।
सूर्याय विनिवद्येह यत् फलं लभते शृणु ॥
द्वादशादित्यतुल्यात्मा अणिमादिगुणैर्युतः ।
सौरादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते दिवि ॥

अथ वृषभाधिकगोशतदानम् । शिवधर्मोत्तरे ।

वृषभं गोशतं दद्याच्छिवायातीव शोभनम् ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥

सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमाने सार्वकामिके ।
अनेकयानसङ्घानैरसुरासुरपूजिते ॥
शतकल्पकोटीस्तेन वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमथोमाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्कराय नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहिनाम् ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम् ॥
सर्वज्ञः सूर्यपरमः शुद्धस्वात्मनि संस्थितः ।
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवेत्* ॥

इति देवतागोदानविधिः ।

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोत्तरे ।

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसंवीतां तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः ।
तृप्तां तु तर्पिते दत्त्वा वाससा संवृते द्विजे ॥
सदक्षिणां महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके† महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

---

* मायभोगिमिर्क्रीडितिमि क्वचित् पाठः ।

† गृहवल्लोकमामुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैवं कपिलां विप्राः प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥

महाभारते ।

त्रिलो [illegible] गावस्तां प्रेतस्य

वत्से पीता सुप्रजा [illegible]

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्वः कल्यमुपवेश्य च ।

प्रदानार्थं नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रत ॥

'श्व कल्यमुपवेश्य प्रातःकाल उपस्थानं कल्यमिति सार्णवत्वा ।

आह्वानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।

प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत् ॥

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठा प्रपद्ये ।

प्रपद्यैकां सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रदाने ॥

समतामेति वै गोभिः समसख्यं समव्रतः ।

एकात्पगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥

उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टो त्यक्तो वृषवत्सो यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञो गर्भोऽमृतस्य प्रतिष्ठा क्षितौ ।

क्रुक् सप्रवाहा पुण्यभावा प्राजापत्या सर्वमित्यर्थवाद ॥

गावो ममैनः प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्याः स्वर्गयानाय सन्तु ।

आह्वता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्वाशिषो मे ॥

शेषोत्सर्गं कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि सम्प्रवृत्ताः ।

यूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवत्यो दिशध्वं मे गतिमिष्टां प्रपन्नाः ॥

या वै यूयं सोऽहमद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात्मप्रदाता ।

नमस्कृता मनः एवोपपन्नाः सञ्ज्ञाध्वं सौम्यरूपोग्ररूपाः ॥

एव तस्याग्रे पूर्वमर्घं सवेद्वै गवा दाता विधिवत् पूर्वदृष्ट्या ।
प्रतिब्रूया*च्छेषमर्घं द्विजाति प्रतिगृह्णन् गोप्रदाने विधिज्ञ ॥

'पूर्वमर्घं' वा वै पूर्वमित्यादिकम् ।

गा ददानीति वक्तव्यमर्घ्यमुक्ता†वसु प्रदत् ।
ऊधस्या नमितव्या च वैष्णवीति च चोदनात् ॥
नाम सङ्कीर्त्तयेत् तस्या यथासङ्ख्य यथोत्तरम् ।
फल षडूत्रिंशदष्टौ च सहस्राणि च विंशति ॥
एवमेतान् गणान् दत्त्वा गवादीना यथाक्रमम् ।
गोप्रदाता समाप्नोति समस्तानष्टमे क्रमे‡ ॥

'अर्घ्यम्' अर्घाहम् । 'उक्तावसु' गोधनम । 'प्रदत्' प्रदद्यात । 'ऊधस्य' वं सम्युक्ता ऊधस्या । 'अष्टमे क्रमे' गवि दत्ताया मध्यस्यामष्टमे पदे ।

गोव शाली निर्भयश्चार्घदाता मस्योतदो वसुदाता च कामी ।
उपस्योढा भार नयँश्च विद्वान विख्यातास्ते वैष्णवाश्चन्द्रलोका
गा वै दत्त्वा गोव्रती स्यात् त्रिरात्र निशा चैका सवसेनेह ताभि
काम्याष्टम्या वर्त्तितव्य त्रिरात्र गवा रसैर्वा शकृता प्रस्रवैर्वा ॥
वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।
तथा गवा विधिमासाद्य यज्वा लोकानग्र्यान् विन्दते नाविधिज्ञ

वसुदाता द्रव्यदाता । कामी काम्यफलवान् । 'उपस्योढा उपस्थाय गायत्र्या वाहयिता इत्यर्थ । 'काम्याष्टमी' रोहिणीयुक्ताष्टमी । 'रसै' दध्यादिभि प्रस्रवै क्षीरै । 'वेदव्रती वेदव्रतफलवान् । 'गवा यज्वा गोप्रदाता ।

* गवा लोक इति क्वचित पाठ ।

† प्रतिब्रूयादिति प्र म पु पाठ ।

‡ उक्तमिति गौ ।

§ समस्तानामतिक्रमे इति म प्र पु पाठ ।

कामान् सर्वान् पार्थिवानेकसंस्थान् यो वै दद्यात् कामदुग्धां च धेनुम् ।
सम्यक् ता स्युर्हव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्षमायशस्य प्रदानम् ॥
। चाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाशान्ताय न च वक्रबुद्धये ।
गुह्यो ह्यय सर्वलोकस्य धर्मो नेमान् धर्मान् यत्र तत्र प्रकल्पयेत् ॥

इति विराचगाढार्यविधि ।

अथाह वृद्धगौतमः ।

धेनु पयस्विनीं दद्यां घण्टाभरणभूषिताम् ।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां वासोभिर्वेष्टिता नर ॥
नवधान्यै समायुक्तामेकैक द्रोणपञ्चकम् ।
सहिरण्यां तु तां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
अलोलुपाय शान्ताय धर्मज्ञाय विशेषत ।
होमश्च पूर्ववत् कार्य समिदाज्यचरूत्कट ॥

'पूर्ववदिति कष्णवृषभदानवदित्यथ ।

तस्मै हुतवतो दद्यात् पूजितायाङ्गुलीयकै ।
गा कृष्णा कृष्णरूपाय म न्त्रेणानेन रोगवान् ॥
देवकीपुत्र चाणूरकंसारिष्टविनाशन ।
नाशाय ग्रहणीं कृष्ण गोपीजनमनोत्सव ॥

दानमन्त्र ।

कृतेनानेन दानेन ग्रहणीशान्तिमृच्छति ।
तस्मादेतत् तु कर्तव्य ग्रहणीरोगिणा सदा ॥

इति ग्रहणीहरधेनुदानविधि ।

तथा ।

धेनुं पयस्विनी दाता लोहिता हेमशृङ्गिकाम् ।
तथा रूप्यखुरा रक्तवस्त्रेण समलङ्कृताम् ॥

ब्राह्मणायाग्निवर्णाय दद्यात् सङ्कल्प्य मानव ।
पलेन वा पलार्धेन तदर्धेनाथ वा पुन ॥
सुवर्णेन युता शुभ्रा यद्वा स्वविभवेन तु ।
द्विजोत्तमाय श्रेष्ठाय सर्वशास्त्रार्थवेदिने ॥
धेनु तामतिसंहृष्टो मन्त्रेणानेन भक्तित ।
गावो मे हृदये सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठत ॥
देयाना यातु सुरभी कृपयाऽसृग्ज्वर मम ।

दानमन्त्र ।

विनाशयत्यदो दानमपि दीर्घमसृग्ज्वरम् ।
तेनैव यत्नत कुर्यादसृग्ज्वरगदार्दित ॥

इत्यसाध्यरोगनाशनधेनुदानविधि ।

अथ वैतरणीगोदानम् । आह व्यासः ।

आसन्नमृत्युना देया गौ सवत्सा तु पूर्ववत् ।
तदभावे तु गौरेव नरकोद्धरणाय वै ॥

पूर्ववत सुवर्णशृङ्गादिविधिना ।

तदा यदि न शक्नोति दातु वैतरणीं तु गाम् ।
शक्तोऽन्योऽहक् तदा दद्यात्छ्रेयो दद्यान्मृतस्य च ॥

अशक्त रोगार्दित ।

अथ दानमन्त्रः ।

यमद्वारे महाघोरे* कृष्णा वैतरणी नदी ।
ता तर्तु गा ददाम्येता तुभ्य वैतरणीमिति ॥

ब्रह्मवैवर्त्ते । युधिष्ठिर उवाच ।

यमद्वारे महाघोरे या सा वैतरणी नदी ।

* तप्ता इति क्वचित पाठ ।

किंरूपा किंप्रमाणा सा कथं सा गर्हिता किल ॥
कथं तस्याः प्रमुच्यन्ते केषां वासस्तु सन्ततम् ।
केषां तथाऽनुकूला सा पतद्भिस्तरतो वद ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

या सा वैतरणी नाम यमद्वारे महानदी ।
तस्याः प्रमाणं रूपं च शृणु सर्वभयावहम् ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वे सा महासरित् ।
अगाधाऽनन्तरूपा सा दृष्टमात्राद्भयावहा ॥
पूयशोणिततोया सा मांसकर्दमनिर्मिता ।
कृमिभिः सङ्कुलं भूयो वज्रतुण्डैरयोमुखैः ॥
शिशुमारैश्च* मकरैर्वज्रकच्छपसंयुते ।
अन्यैश्च जलजैर्घोरैर्युक्ता सा मर्मभेदिभिः ॥
पतन्ति तत्र वै मर्त्त्याः क्रन्दमानाः सुदारुणाः ।
हा भ्रातः पुत्र तातेति प्रलपन्तो मुहुर्मुहुः ॥
चिरमन्तर्निमज्जन्ति ग्लानिं गच्छन्ति देहिनः ।
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्दृष्टव्या सा महानदी ॥
तरन्ति तस्या दानेन अन्यथा तु पतन्ति ते ।
धार्मिका† दानशीलाश्च तां तरन्ति नरोत्तम ॥
सानुकूला भवेद्येन नदी वैतरणी नृणाम् ।
तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं युधिष्ठिर ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
अन्येषु पुण्यकालेषु दीयते दानमादरात् ॥

* शिशुमार इति सम्भ्रमभूत शिरस इति ख्याता क्रमेनुद ।
† कामिका इति म च पु पाठ ।

पाटलामथ वा कृष्णां कुर्याद्वैतरणीं शुभाम् ।
सुवर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कांस्यपात्रसुदोहनाम् ॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्ना सप्तधान्यसमन्विताम् ।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीनां ताम्रभाजने ॥
यमं हैमं प्रकुर्याद्वै लोहदण्डसमन्वितम् ।
महामहिषमारूढमूढपाश करे परे ॥
इक्षुदण्डमयं बद्ध्वा उडुपं पट्टबन्धनैः ।
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्यदेहसमुद्भवाम् ॥
कृत्वा प्रकाशयेद्विद्वान् छत्रोपानहसंयुताम् ।

सप्तधान्यानि द्रोणाश्च परिभाषायां व्याख्यातानि । उडुपं क्षुद्रनौका ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं संगृह्योदकमण्डलम् ।
यमद्वारे महाघोरे दृष्ट्वा वैतरणीं नदीम् ॥
तर्त्तुकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ।

अधिवासनमन्त्रः ।

ॐ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पङ्क्तिपावन ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्ता वैतरणी नदी ॥

दानमन्त्रः ।

धर्मराजं च विप्रं च धेनुं वैतरणीं तथा ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
पुच्छं संगृह्य तद्धेनोरग्रे कृत्वा च ब्राह्मणम् ।
धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महालये ॥
उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमो नमः ।

अनुव्रजनमन्त्रः ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं सर्वं तस्य गृहे नयेत् ।

एव कृते महीपाल सा सरित् सुखदा भवेत् ॥
तरते च तया धेन्वा सा मांसजलवाहिनी ।
सत्पाद्यदानमप्नोति ये दिव्या ये च मानुषाः ॥
रोगी तु रोगनिर्मुक्तः तथैवोपरमेत् स्मृतिः ।

इतीदमुक्तं तव धर्मसूनो पुण्यं मया वैतरणीप्रदानम् ।
शृणोति भक्त्या पठतीह सम्यक् स याति विष्णोः पदमप्रमेयम् ॥

इति वैतरणीधेनुदानविधिः ।

अथोभयतोमुखीदानम् । स्कन्दपुराणे* ।

प्रसूयमाना यो गां च दद्यादुभयतोमुखीम् ।
यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरतां लभेत् ॥

नन्दिपुराणे ।

यश्चोभयमुखीं दद्याद्विप्रे वेदपारगे ।
देवाय याऽप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥
समुद्धृत्य नरस्त्विष्टेन्नरकाद्ब्रह्मणोऽन्तिके ।
युगानि रोमतुल्यानि यदि श्रद्धापरो नरः ॥

याज्ञवल्क्यः ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥

पूर्वेण विधिना हेमशृङ्गी इत्यादि रौप्यखुरत्वादिना प्रत्यक्षधेनूक्तेन ।

विष्णुः ।

अथ प्रसूयमाना गौः पृथिवी भवति । तामलङ्कृत्य ससुवर्णां विप्राय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति ।

* स्कन्दपुराणे इति न ख पुस्तके नोपलभ्यते

अत्र गाथा भवति ।

सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम् ।
दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति श्रद्दधान समाहित ॥

महाभारते ।

यावद्वत्सप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात् तादृशीं गा ददाति य ॥

देवलः ।

यावद्वत्समुखा योनौ तथा यद्गर्भनिष्कृति ।
यावन्न जायते धेनुस्तावद्भू सचराचरा ॥
अलङ्कृत्योक्तविधिना सुवर्णत्रिपलान्विता ।
दातव्या द्विपला मध्या पलाढ्या कन्यसा मता ॥
दत्त्वेमा पुरुष स्वर्गे वसत्यमरपूजित ।
गोवत्सरोमतुल्यानि युगानीप्सितभोगभाक् ॥

मत्स्यपुराणे ।

रुक्मशृङ्गीं रौप्यखुरा मुक्तालाङ्गूलभूषिताम् ।
कांस्योपदोहना राजन् सवत्सा द्विजपुङ्गवे ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनुं द्रविणसयुताम् ।
द्रविणमत्र दक्षिणाद्रव्य नतु भूरिदक्षिणा द्रव्यपदाभिधानादनन्य वदेयम् ।
यावद्वत्सो योनिगतो यावद्गर्भं न मुञ्चति ।
तावद्गौ पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥
प्रसूयमाना यो दद्याद्धेनु द्रविणसयुताम् ।
ससमुद्रगुहा भूमि सशैलवनकानना ॥
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र सशय ।
यावन्ति धेनुरोमाणि वत्सस्य च नराधिप ॥

तावत्संख्यान् युगगणान् देवलोके महीयते ।
पितॄन् पितामहांश्चैव तथैव प्रपितामहान् ॥
उद्धरिष्यत्यसन्देहो नरकाद्भूरिदक्षिण ।
घृतक्षीरवहा कुल्या दधिपायसकर्दमा ॥
यत्र तत्र गतिस्तस्य भवेदीप्सितकामदा ।
गोलोकः सुलभस्तस्य ब्रह्मलोकस्य पार्थिव ॥
स्त्रियश्च तं चन्द्रसमानवक्त्राः प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णाः ।
महानितम्बास्तनमध्यवृत्ता*भजन्त्यजस्रं नलिनाभनेत्राः ॥

वराहपुराणे ।

सुवर्णशृङ्गीं च कृत्वा रौप्यखुरां खुरेऽथ या ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव वा ॥
कपिलायास्तदा पुच्छं ब्राह्मणस्य करे न्यसेत् ।
उदकं च करे दत्त्वा वाचयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः ॥
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन मानवः ।
तारितैर्याति पितृभिर्विष्णवाख्यं पदमव्ययम् ॥
ब्रह्मस्वहारको गोघ्नो भ्रूणहा पाकभेदकः ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषकः ॥
निन्दको ब्राह्मणानां च तेषां कर्माभिदूषकः ।
एवं पातकयुक्तोऽपि गवां दानेन शुद्ध्यति ॥
यश्चोभयमुखीं दद्यात् प्रभूतकनकान्विताम् ।

* मध्या इति क्वचित् पाठः ।

तद्दिने पायसाहारः पयसा वाऽपि वाहयेत् ॥
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्धेनापि तामिति ।
तस्याप्यर्धं शतं वाऽथ पञ्चाशच्च ततोऽर्धकम् ॥
यथाशक्त्या प्रदातव्यं वित्तशाठ्यविवर्जितम् ।
इमां गृहाणोभयमुखीं सर्वांस्त्राता ममास्तु वै ॥
मम वंशविशुद्धस्य सदा स्वस्तिकरी भव ।
इरावती'' वसुमती च जप्त्वा देवस्योनात् तदनन्तरम् ॥
प्रतिगृह्णामि त्वां धेनु कुटुम्बार्थे विशेषतः ।
स्वस्ति भवतु ते नित्यं रुद्रमातर्नमो नमः ॥
द्यौस्त्वे प्रतिददामि पृथिवी ते प्रतिगृह्णामि ।
क इदं कस्मादिदति जपेन्मन्त्रं वसुन्धरे ॥
विसृजेद्ब्राह्मणं देवि गां च तस्य गृहं नयेत् ।

'उभयशिरसं दद्यादित्यनुवृत्तौ च्यवनः ।

तस्याः प्रदानकालाः । प्रसवकालो नान्यः कालः प्रतीक्ष्यते । व्यतीप विषुवायनषडशीतिमुखविष्णुपदीग्रहणान्ताः सर्व एव पुण्यकालाः । त यत्र चार्धप्रसूतायां तत्र ज्ञाते ब्राह्मणं ब्रूयात् । श्रुतशीलसत्यशौचवृत्त निक्रियाद्यैर्गुणैरुपेतं च कालेन प्रणिपत्य ब्रूयात् । अहमतीवार्त्तो भीते ऽस्मादगाधादपारात् संसारार्णवात् समुत्तारयामि दशावरान् दशपरा त्मानं च । स्वामिन् भवन्तं दानपात्रमासाद्य । स चानुग्रहबुद्ध्या ना लिप्सया गृह्णीत । दाता च तामनुमन्त्रयेत् । त्वं महीमवनि विश्वधेनु क इदं कस्माद इति गृहीतायां दक्षिणेन पाणिना वत्समाकर्षयेत् । ग तु सत्वेषामवेदमिति जपेत् । निष्क्रान्तेऽग्निमुपसमाधाय देवान् पि नदीः पर्वतान् वनस्पतीनुदधीन् नागानोषधीस्तर्पयस्तैस्तैर्मन्त्रैस्तेषां मन्

* अहमतीवार्त्तोऽतीत इति न प पु पाठः ।

र्वाणि भवन्ति । ये देवासो दिव्येकादशस्था । उशाम्भस्त्वा निधीमहि । इम मे गङ्गे यमुने सरस्वति । अद्भिः सुतेमर्तभिश्च । सोहिते वनस्पते शतवल्शा विरोह समुद्रज्येष्ठा सलिलस्य मध्यात्पुनानायन्ति इति वर्चसा भोगे पर्यत्ति गाहुम् । मधुवाता ऋतायत इति मन्त्रा । तदनु पार्थिवैभि पृथिवीं तर्पयेल्लिर्यद्यावापृथिवी पूर्वचित्त ये मही द्यौ पृथिवी च न उर्वं पृथ्वी बहुल दूरे अन्ते गोरीर्मिमाय सलिलानि तक्षतीत्यादिभिश्चतुरशीत्याज्याहुतीर्जुहोति । ब्राह्मणान् भोजयेत् स्वस्त्ययन वाचयेत । अथास्य कर्मणा व्युष्टिमुदाहरन्ति । अभक्ष्यभक्ष्यमपेयपायिन ब्राह्मणा पितॄन् सप्त पर पुनाति । उपायायिनी सुता मित्रभार्या मातर मातृष्वसार मातुलानीं भगिनीं भागिनेयीं शिष्यजाया धात्रीमन्यामप्यगम्या गत्वाभयशिरस सपरिकरा ब्राह्मणाय दद्यात् । परिकरोऽस्या सुवर्ण रूप्य रत्नादि क्षेत्राणि ग्रामादि धान्यानि वस्त्राणि लवणाद्याश्चन्दनाद्या गन्धा शत गवा तदर्धमर्धं वा सर्वस्व वा सह तया ब्राह्मणाय दद्यान्महापातकमुक्तये विमुक्तये ।

इत्यभयतामुखीदानविधि ।

अथ गोदानप्रसङ्गेन वृषभदानमप्यभिधीयते ।

तत्र स्कन्दपुराणे ।

उत्पाद्य सस्यानि तृण चरन्ति तदेव भूय सकल वहन्ति ।
न भारखिन्ना प्रवदन्ति किञ्चिदहो वृषैर्जीवति जीवलोक ॥

ब्रह्मपुराणे ।

पुरा निर्मितवान् ब्रह्मा वृषभं धर्मरूपिणम् ।
श्वेतवर्णं चतुष्पाद सत्त्वैकगुणधारणात् ॥
धर्म इत्याह धर्मे स धर्मेण विधृता प्रजा ।
प्रजा धरत्यय भूमौ धर्ममूर्त्तिर्वृषो यत ॥
अतो वृषभदानेन दत्त स्यात् सचराचरम् ।

कृत्वा तत्पार्श्वतस्तत्र छत्रोपानहकम्बलम् ॥
वृष सपूज्य पुष्पाद्यैर्वित्तशाठ्याहते नर ।
श्रद्धया चैव यो दद्यात् तं न मुञ्चति धर्मराट् ॥
सर्वमस्यै सुखैश्चैव दामार योजयत्यसौ ।

आदित्यपुराणे ।

यो वै ददात्यनड्वाहं सुशील साधुवाहिनम् ।
उभयो पार्श्वयोर्दत्त्वा छत्रोपानहकम्बलम् ॥
शीलवेदाङ्गसम्पन्ने हृष्टे शिष्टे द्विजे नर ।
पुण्ये च जन्मनक्षत्रे अयने विषुवेषु च ॥
दत्त्वा तस्य अनड्वाह सर्वैरत्नैरलङ्कृतम् ।
दत्त्वा तस्य अनड्वाह तस्मिन् स्थाने महामुने ॥
क्षुत्पिपासार्दितस्यापि अग्रत प्रतिपद्यते ।
दत्त्वा प्रजापतेर्लोकान् विशोक प्रतिपद्यते-इति ॥

कपाठ प्रलम्बगलकम्बलम ।

तथा ।

अनड्वाह ब्राह्मणायाऽथ धुर्यं दत्त्वा युवान बलिन विनीतम् ।
हलस्य वोढारमनन्तवीर्यं प्राप्नोति लोकान् दशधेनुदस्य ॥

स्कन्दपुराणे ।

निवेद्य सद्गुणोपेतमनड्वाहं शिवाश्रये ।
दशधेनुप्रदानस्य फल शोभनमाप्नुयात् ॥

बृहस्पतिः ।

वेदव्रती स्याद्वृषभप्रदाने वेदावाप्तिर्गोयुगस्य प्रदाने ।

देवलः ।

वृषयुग्म वृष वाऽपि दत्त्वा गच्छेत् सुरालयम् ।

भुङ्क्ते मन्वन्तर भोगान् त्रिगुणान् युग्मलाङ्गली ॥
अनड्वाहौ तु यो दद्याद्द्विजे सीरेण संयुतौ ।
अलङ्कृत्य यथाशक्त्या सुवाहौ शुभलक्षणौ ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वकामसमन्वित ।
वर्षाणि वसति स्वर्गे रोमसङ्ख्याप्रमाणत ॥
यो ददाति बलीवर्दमुक्तेन विधिना शुभम् ।
सव्यङ्ग गोप्रदानाद्य भुङ्क्ते दशगुण फलम् ॥

महाभारते ।

युवानमिन्द्रियोपेत शतेन सह यूथपम् ।
गवेन्द्र ब्राह्मणेन्द्राय भूरिशृङ्गमलङ्कृतम् ॥
ऋषभ ये प्रयच्छन्ति श्रोत्रियाय परन्तप ।
ऐश्वर्याण्यभिजायन्ते जायमानेष्वत पुन ॥

'शतेन' स्त्रीगवानामिति शेष । 'भूरिशृङ्ग' सुवर्णशृङ्गम् ।

यमः ।

दान्त धुरन्धुर दत्त्वा छत्त्रोपानहसयुतम् ।
दशधेनुप्रदानाद्य यत् फल तत् समश्नुते ॥

भविष्योत्तरे । युधिष्ठिर उवाच ।

युष्मद्वाक्यामृतमिव शृण्वतो मोऽह जनार्दन ।
न तृप्तिमधिगच्छामि जात कौतूहल हि मे ॥
गोपति किल गोविन्दस्त्रिषुलोकेषु विश्रुत ।
गोवृषस्य प्रदानेन त्रैलोक्यमभिनन्दति ॥
तन्मे वृषभदानस्य फल वै कथयाच्युत ।

श्रीकृष्ण उवाच ।

वृषदानफल दिव्य शृणुष्व कथयामि ते ।

पवित्रं पावनं चैव सर्वदानोत्तमं तथा ॥
दशधेनुसमोऽनड्वानेकश्चैव धुरन्धरः ।
दशधेनुप्रदानाद्धि वृष एको विशिष्यते ॥
वृषभश्चापि पुष्टाङ्गो ह्यरोगः पाण्डुनन्दन ।
युवा भद्रः सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जितः ॥
धुरन्धरः स्थापयति एक एव कुलं महत् ।
त्राता भवति संसारे नात्र कार्या विचारणा ॥
अलङ्कृत्य वृषं शान्तं पुण्येऽह्नि समुपस्थिते ।
रौप्यलाङ्गूलसंयुक्तं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
मन्त्रेणानेन राजेन्द्र तं शृणुष्व वदामि ते ।
धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ॥
अष्टमूर्त्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन ।
दत्त्वैवं दक्षिणायुक्तं प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥
सप्तजन्मकृतं पापं वाग्मनःकायकर्मणा ।
तत्सर्वं विलयं याति गोदानसुकृतेन वै ॥
यानं वृषभसंयुक्तं दीप्यमानं सुशोभितम् ।
आरुह्य कामगं दिव्यं स्वर्लोकमधिरोहति ॥
यावन्ति तस्य रोमाणि गोवृषस्य महीपते ।
तावद्वर्षसहस्राणि गवां लोके महीयते ॥
गोलोकादवतीर्णस्तु इह लोके द्विजायते* ।
सत्रयाजी महातेजाः सर्वब्राह्मणपूजितः ॥

ओजस्विनं भरसहं दृढकन्धरं च यच्छन्ति ये वृषमशेषगुणोप-

---

* द्विजो भवेदिति क्वचित् पाठः ।

यस्तेन यत्कृषति गोवृषशाकेन पुण्यं सत्यं भवन्ति भुवि तत्फलभागिनस्ते ॥

इति वृषदानविधिः ।

सनत्कुमार उवाच ।

हिरण्यवृषदानं च कथयामि समासतः ।
वृषरूपं हिरण्येन सहस्रेणाऽथ कारयेत् ॥
तदर्धेनाऽथ वा धीमांस्तदर्धार्धेन वा पुनः ।
अष्टोत्तरशतेनापि वृषभं धर्मरूपिणम् ॥

अत्र तु पात्रपरिमाणाभिधानस्य हिरण्यस्य सहस्रादिसंख्यया व्यवच्छेदः [illegible] इति पृथक्प्रकारान्तरनिबन्धनाकाङ्क्षा पूरणीया । लिङ्गपुराणोक्तदानेषु निष्कस्य [illegible]दर्शनाच्च ।

ललाटे कारयेत् पुण्ड्रमर्धचन्द्रं कलाकृतिम् ।
स्फाटिकेन तु कर्त्तव्याः खुराश्च रजतेन च ॥

पुण्ड्रं तिलकं स्फाटिकम् । खुरा रजतेन विधेयाः ।

ग्रीवा तु पद्मरागेण ककुद्गोमेदकेन च ।
ग्रीवायां घण्टावलयं रत्नचित्रं तु कारयेत् ॥
वृषाङ्कं कारयेत् तत्र किङ्किणीकृतपन्नगम् ।
पूर्वोक्तदेशकाले च वेदिकोपरि मण्डले ॥

वृषाङ्को महेश्वरः ।

तन्मूर्त्तिलक्षणमाह विश्वकर्मा ।

त्रिनेत्रस्तु चतुर्बाहुर्जटामण्डलमण्डितः ।
शूलखट्वाङ्गवरदाभयपाणिर्महेश्वरः –इति ॥

पूर्वोक्तदेशकाले इत्यत्र देशकालकुण्डमण्डपवेदिकादि लिङ्गपुराणोक्ततुलादानविहितं वेदितव्यम् ।

वृषं च स्थापयेत् तत्र पश्चिमामुखमग्रतः ।

ईश्वरं पूजयेद्भक्त्या वृषारूढं वृषध्वजम् ॥

वृषेन्द्रं पूजयेद्गायत्र्या नमस्कृत्य समाहितः ।

ॐ तीक्ष्णशृङ्गाय विद्महे धर्मपादाय धीमहि । तन्नो वृषः प्रचोदयात् ।

इति वृषगायत्री ।

मन्त्रेणानेन संपूज्यो वृषो धर्मविवृद्धये ।
होतव्यं च घृताद्यैश्च यथाविभवविस्तरम् ॥
वृषं संपूज्य दातव्यो ब्राह्मणेभ्यः शिवाय च ।
दक्षिणा चैव दातव्या यथावित्तानुसारतः ॥
एतद्यः कुरुते भक्त्या वृषदानमनुत्तमम् ।
शिवस्यानुचरो भूत्वा सुचिरं तत्र मोदते ॥

प्रत्यामुखं च वृषभं शिवायतने स्थापयेत् । शिवस्य सत्यविषमे स्थापनात् ।

तदुक्तं वातुले ।

वृषाङ्के परितः कार्यं किङ्किणीवलयं शुभम् ।
ईश्वरं पूजयेत् पश्चात् पश्चिमां दिशमास्थितम् ॥
पूजयित्वा विधानेन वृषयागं तु कारयेत्—इति ।

शिवाय चेति चकारः समुच्चये ।

कामिके त्वेकाग्निपक्षोऽपि ।

समिदाज्यचरूपेतमेकमग्निमथापि वा—इति ।

दक्षिणादिकं प्राग्वत् ।

इति लिङ्गपुराणोक्तो हिरण्मयवृषदानविधिः ।

अम्बरीष उवाच ।

यत् सूर्येण समाख्यातं दानं सर्वसुखावहम् ।
ईश्वराणां च निःस्वानां तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

वशिष्ठ उवाच ।

येनेश्वरो दरिद्रो वा करोति विधिना नृप ।
दानं सर्वगुणोपेतं तच्छृणुष्व यथा तथा ॥
भारादौ त्रिपलान्तं च वृषं कृत्वा विधानतः ।
युतं धेन्वाऽथ वा दद्याच्छक्तिता नृपसत्तम ॥
या मया धेनवः प्रोक्ता वृषास्तावन्त एव हि ।
हरये ता नियोज्याः स्युर्हराय च तथा नृप ॥
सर्वाभावात् ततो राजन् निष्कमात्राणि नित्यशः ।
सर्वपापविनाशाय दीयन्ते नृपसत्तम ॥
गोमयेन समालिप्ते पट्टवस्त्रसमावृते ।
वृषं हेममयं तत्र रौप्यं वा रत्नसंयुतम् ॥
तस्य नीलमये शृङ्गे मौक्तिके चक्षुषी स्मृते ।
द्वात्रिंशच्छुभवस्त्राणि विद्रुमौष्ठौ च नासिका ॥
मरकतं विनिर्दिष्टं कर्णौ वै हरितोदमकं ।
पद्मरागस्य वै पादाः खुरा रौप्यमयाः शुभाः * ॥
राजतानि च रोमाणि क्षौमवस्त्रेण कम्बलम् ।
पादेन पुच्छमुद्दिष्टं सर्वेषामप्ययं विधिः ॥
वृषणौ स्फटिकस्यापि लिङ्गं मणिः प्रकीर्त्तितः ।
यथा धेनुस्तथाऽनड्वान् सुवर्णस्य तु कारयेत् ॥
अभीष्टदेवतापूजां कुर्वीत तदनन्तरम् ।
मन्त्रेणानेन राजेन्द्र तं द्विजाय निवेदयेत् ॥
यो वृषो यज्ञदानेऽभूच्छतानीकस्य निष्कलः ।
जातरूपमयः सोऽस्य तारिता मा न संशयः ॥

* स्मृता इति पुस्तकान्तरे ।

एतस्य त्रिभयाद्दान भक्त्या य प्रतिपादयेत् ।
पृथुले वाप्यशक्ते वा तदनन्तफल स्मृतम् ॥
नि स्वो वाप्येवमेवं हि कृत्वा दानमतन्द्रित ।
तत्फलं समवाप्नोति स्वल्पदानान्न सशय ॥

इति वह्निपुराणोक्ता वृषदानविधि ।

सनत्कुमार उवाच ।

आषाढपौर्णमास्या तु कार्त्तिके वाऽथ फाल्गुने ।
अद्धानैर्जिनकाधैर्वृषमेनद्यथाविधि ॥
जाम्बूनदस्य शुद्धस्य पलस्त्रिशतिभि (?) स्तथा ।
तदधमर्धेन तथा यथाशक्त्या पलैस्त्रिभि ॥
द्व्यभ्यामेकेन वा कार्यो वृष सर्वाङ्गशोभन ।
पलादूनो न कर्त्तव्यो वृ सशोकभयावह ॥
मण्डप कारयेद्दिव्य पराध्र्यपट्टनिर्मितम् ।
तन्मध्ये तण्डुलै शुक्लैर्मण्डल कारयेच्छुभम् ॥
तत प्रभाते विमले समुत्थाय जितेन्द्रिय ।
शुक्लाम्बरधर स्नात शुक्लमाल्यानुलेपन ॥
कृतनित्यक्रिय शुक्लमालारत्नविभूषित ।
नरो वा यदि वा नारी दिव्यभोगाभिलाषिणी ॥
सितवस्त्रयुगच्छन्न स्थापयित्वा ततो वृषम् ।
सौवर्ण मण्डपे तस्मिन् सुवर्णैर्बहुभिश्चितम् ॥
चन्दनागुरुकर्पूरै सुमनोभिस्तथा सितै * ।
सपूजयेत् तत स्वमन्त्रै पौराणसभवै ॥
ममस्ते जगदाधार प्रिय पुण्यकृतामसि ।

---

* सितैरिति म प्र पु पाठ ।

त्वद्विहीने जगत्यस्मिन् न कश्चित्सुखमश्नुते ॥
नमस्ते धर्मराजाय वृषरूपधराय वै ।
त्वं मामुद्धर देवेश दुर्गसंसारसागरात् ॥
यशः कीर्त्तिर्धनं धान्यं यदन्यदपि संस्थितम् ।
तत् तत् प्रयच्छ देवेश परत्र च शुभां गतिम् ॥
इति सम्पूज्य विधिवत् तं देवं वृषरूपिणम् ।
नैवेद्यं संस्तरेत् तत्र हविषा निर्मितं शुभम् ॥
कालोद्भवं मूलफलं सर्वं देवसमन्ततः ।
हविष्याऽन्नेन भुञ्जीत भोजयित्वा ततो द्विजान् ॥
सायाह्ने तु ततः कुर्यात् पुष्पगृहमनुत्तमम् ।
सितपुष्पैः शुभैर्गन्धैर्लुभ्यन्मधुकराकुलैः ॥
फलमूलानि चान्यानि दीपाः शुक्लदशान्विताः ।
घृतपूर्णास्तु कर्त्तव्याः सप्रदीपितमण्डपाः ॥
रात्रौ जागरणं कार्यं देवदेवस्य सन्निधौ ।
वारमुख्याः समानाय्य गान्धर्वान् श्रुतिसौख्यदान् ॥
गीतवादित्रशब्देन ब्रह्मघोषरवेण च ।
नर्मालापैश्च नृत्यैश्च गमयेत् तां निशां ततः ॥
अरुणोदयवेलायां समुत्थाय जितेन्द्रियः ।
पूजयित्वा द्विजांस्तत्र गोहिरण्यैर्नरोत्तम ॥
वृषरूपं ततो धर्मं प्रीयतां वृषभध्वजः ।
इत्युच्चार्य् पर मन्त्रमाचार्याय निवेदयेत् ॥
दत्त्वा दानमिदं सम्यग्विधिनाऽनेन पार्थिव ।
कुर्याद्दिग्विजयं विप्रो वेदकर्म समाचरेत्* ॥

---

* समाचरेदिति पुस्तकान्तरे ।

वैश्य समुद्रगमन शूद्र कर्म यथेप्सितम् ।
फाल्गुन्यामथ वा दद्याद्दानमेतन्नरोत्तम ॥
रौद्र कर्म विनिर्दिष्ट ब्रह्मणा शङ्करस्य हि ।

इति गारुडपुराणोक्त सप्तवृषदानविधि ।

अथ रूप्यवृषदानम् ।

अथ कुष्ठहर वक्ष्ये वृषदानमनुत्तमम ।
यत् कार्य कुष्ठरोगार्त्ते शरीरसुखकारकम् ॥
पलैस्त्रिभिस्तु कुर्वीत द्वाभ्यामेकेन वा पुन ।
राजत वृषभ शुभ्र हेमशृङ्गखुर तथा ॥
महेश्वरेणोमया च कुर्वीत तमधिष्ठितम् ।
सौवर्णे प्रतिमे द्वे च पूर्वोक्तेन क्रमेण तु ॥
यथाविभवमानेन वित्तशाठ्य न कारयेत् ।
पलाष्टके कास्यपात्रे स्थापयेत् त विचक्षण ॥
श्वेतपुष्पैरक्षताभि श्वेतवस्त्रैरलङ्कृतम् ।
ब्राह्मण विद्यासपन्न स्वाचार सयतेन्द्रियम ॥
सर्वशास्त्रप्रवक्तार प्रतिग्रहपराङ्मुखम् ।
दान्त कुलीन धर्मज्ञमनुद्वेगकर नृणाम् ॥
क्रोधलोभविहीन च सर्वशास्त्रार्थकोविदम् ।
गृहमाहूय भक्त्या त यथाविधि समर्चयेत् ॥
केयूरकटकैर्वस्त्रैर्माल्यैश्चैवाङ्गुलीयकै ।
होम च पूर्ववत् कुर्यान्मन्त्रैर्माहेश्वरैस्तथा ॥
उदङ्मुखोपविष्टाय महादेवस्य सन्निधौ ।
प्राङ्मुखो व्याधितो दद्यान्मन्त्रेणानेन धर्मवित् ॥
अष्टमूर्त्तिर्महेशान कृपया वृषभध्वज ।

श्वेतमौदुम्बरं सर्वमथ वा भिन्नमेव च ॥
त्वग्दोषजनितं यच्च मण्डलान्यथ वाऽनघ ।
सर्वं कर्मविपाकोऽत्र पार्वतीनाथ सर्वग ॥
कुष्ठघ्ना भव सर्वेश रक्ष मां पार्वतीपते ।

इति वायुपुराणोक्तो हव्यवृषदानविधिः ।

आह बौधायनः ।

शुक्लपक्षस्य चाष्टम्यां द्वादश्यामथ वा पुनः ।
पलेन कुर्याद्वृषभं सान्द्रलोमसुराजतम् ॥
हेमशृङ्गं सुवर्णाक्षं रत्नपुच्छशुभाननम् ।
महेश्वरेणोमया च सौवर्णेन ह्यधिष्ठितम् ॥
अथा विभवतस्तत्र परिमाणं विधीयते ।

उमामहेश्वरवृषभस्य निरन्तराकृत्यवहाययश्चष्येम ।

पत्राष्टके ताम्रपात्रे वस्त्रेणावेष्ट्य भक्तितः ।
देवस्यैकं वृषस्यैकं पार्वत्याश्चैकमेव हि ॥
श्वेतपुष्पैरक्षताभिः कुङ्कुमैर्गुग्गुलधूपनैः ।
पूजयन्मूलमन्त्रेण तिलहोमं च कारयेत् ॥
अष्टोत्तरशतं चाज्यमिश्रेण चार्यकेण तु ।
आचार्यो विजितमनाः स्वाचारः संयतेन्द्रियः ॥
सर्वशास्त्रार्थवक्ता च शान्तो दान्तस्तथैव च ।
धर्मप्रवीणः प्रियवाक्त्वनुद्वेगकरो नृणाम् ॥
वृषदानप्रयोगज्ञो हरोमाभ्यामधिष्ठितम् ।
वृषभं घण्टिकोपेतं दद्याद्ग्रैवेयभूषितम् ॥
उदङ्मुखोपविष्टाय महादेवस्य सन्निधौ ।
प्राङ्मुखो व्याधितः भक्त्या मन्त्रेणानेन संयतः ॥

अष्टमूर्त्ते महेशान कृपया वृषभध्वज ।
उदुम्बर वाऽऽजिन वा दण्ड*मण्डलक तथा ॥
त्वग्दोषजनित यच्च पूर्वकर्मविपाकिन ।
इह कर्मोद्भव वाऽपि मातृदोषेण वा पुन ॥
पितृदोषेण वा सर्वं रक्तदोषोद्भव तथा ।
विनाशय शरीरोत्थ पार्वतीप्रिय शङ्कर ॥
वृषभस्य प्रदानेन उभाभ्यामधिष्ठितस्य हि ।

दानमन्त्र ।

ब्राह्मणान् भोजयेच्चापि भक्त्या परमया युत ।
कृतनानेन कुष्ठानि व्रजन्ति विलय ध्रुवम् ॥
तस्मात् कुष्ठाभिभूताना करणीयमिद जगु ।

इत्यपरोप्यवृषदानविधि ।

गरुडपुराणे ।

पलाष्टकेन रौप्येण कृत्वा वृषभमुत्तमम् ।
मुक्ताफलैरलङ्कुर्यात्पद्मरागै सुशोभनै ॥
सुवर्णतिलकोपेत चारुचामरभूषितम् ।
गत्वा शिवालय सम्यक् पूजा कृत्वा शिवे तत ॥
रुद्राध्याय जपित्वा तु सषडङ्गरहस्यकम् ।
होमश्च शिवमन्त्रेण तिलाज्येन विधीयते ॥
अथाहूय द्विजवर वेदवेदाङ्गपारगम् ।
वस्त्रालङ्कारमाल्याद्यै पूजयित्वा शिवं तत ॥
उमापते त्रिलोकेश जगत्कारणकारणम् ।
स्ववाहनप्रदानेन प्रीतो भव नमोऽस्तुते ॥

---

* दण्डमिति ख ग पु पाठ ।

मन्त्रेणानेन तु दद्याद्धेमदक्षिणयाऽन्वितम् ।
दानस्यास्य प्रदानेन शिवलोके महीयते ॥

इति मृतापत्यवृषदानविधिः ।

स्कन्दपुराणे ।

रौप्यानडुहदानेन नरो यानेन गच्छति ।
अक्षयाँल्लभते लोकानिन्द्रेण सह मोदते ॥
त्रिंशत्पलात् समारभ्य पलत्रितयमन्ततः ।
वृषं रूप्यमयं कृत्वा सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥
क्षौमवस्त्रपरिच्छन्नं धान्यविन्यासभूषितम् ।
यथोक्तकाले पात्राय पवित्रायोपपादयेत् ॥
एवं कृत्वा नरो दानं सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
दानमन्त्रमिमं प्राज्ञो दानकाले समुच्चरेत् ॥
धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारक ।
अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन ॥
एवं ददाति यो भक्त्या कलधौतमयं वृषम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो देववद्दिवि मोदते ॥

इति चतुर्वर्ण्यवृषदानविधिः ।

अथ भूमिदानाख्यमतिदानमारभ्यते ।

तत्र महाभारते । भीष्म उवाच ।

अतिदानेषु सर्वेषु पृथिवीदानमुच्यते ।
अचला ह्यक्षया भूमिर्दोग्ध्री कामाननुत्तमान् ॥
दोग्ध्री वासांसि रत्नानि पशून् व्रीहियवांस्तथा ।
भूमिदः सर्वभूतेषु शाश्वतीरेधते समाः ॥
यावद्भूमेरायुरिह तावद्भूमिद एधते ।

न भूमिदानादस्तीह परं किञ्चिद्युधिष्ठिर ॥
भूमिमेव ददुः पूर्वं ये भूमिं भुञ्जतेऽधुना ।
स्वकर्मणोपजीवन्ति नरा इह परत्र च ॥
य एतां दक्षिणां दद्यात् पृथिवीं पृथिवीपतिः ।
पुनश्च जननं प्राप्य स भवेत् पृथिवीपतिः ॥
सङ्ग्रामे वा तनुं जह्याद्दद्याद्वा* पृथिवीमिमाम् ।
इत्येतां क्षत्रबन्धूनां वदन्ति परमाशिषम् ॥
पुनाति दत्ता पृथिवी दातारमिति सत्तम† ।
अपि पापसमाचारं ब्रह्मघ्नमपि वाऽनृतम् ॥
सैव पापात् तारयति सैव पापात् प्रमुञ्चति ।
अपि पापकृतां राज्ञां प्रतिगृह्णन्ति साधवः ॥
पृथिवीं नान्यदिच्छन्ति पावनं ह्येतदुत्तमम् ।
नामास्याः प्रियदत्तेति गुह्यं देव्याः सनातनम् ॥
दानं वाऽप्यथ वाऽदानं नामास्याः परमं शिवम् ।
यः साधोर्भूमिमादत्ते न भूमिं विन्दते हि सः ॥
भूमिं दत्त्वा तु साधुभ्यो विन्दते भूमिमेव हि ।
यस्य विप्रास्तु शंसन्ति साधोर्भूमिं सदैव हि ॥
न तस्य शत्रवो राजन् प्रशासन्ति वसुन्धराम् ।
यत् किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः ॥
अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन पूयते ।
येऽपि सङ्कीर्णकर्माणो राजानो रौद्रकर्मिणः ॥
तेभ्यः पवित्रमाख्येयं भूमिदानमनुत्तमम् ।

* जह्यादिति वा पाठः ।
† शुभमेति न प्र पु पाठः ।

अन्यमन्तर*मिव शाश्वत् पुराणा मेनिरे जनाः ॥
यो यजेताश्वमेधेन दद्याद्वा साधवे महीम् ।
सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिमुक्तावसूनि च ॥
सर्व्वमेतन्महीपाल ददाति वसुधां ददत् ।
सागरान् सरितः शैलान् काननानि च सर्वशः ॥
सर्व्वमेतन्नरश्रेष्ठ ददाति वसुधां ददत् ।
ओषधीः क्षीरसम्पन्ना नगान् पुष्पफलान्वितान् ॥
काननान्युपशैलांश्च ददाति वसुधां ददत् ।
अग्निष्टोमप्रभृतिभिरिष्ट्वा च स्वाप्तदक्षिणैः ॥
न तत् फलमवाप्नोति भूमिदानाद्यदश्नुते ।
तपो यज्ञः श्रुतं शीलमलोभः सत्यवादिता ॥
गुरुदैवतपूजा च नातिवर्त्तन्ति भूमिदम् ।
भर्त्तुर्निःश्रेयसे युक्तास्त्यक्तात्मानो रणे हताः ॥
ब्रह्मलोकगताः सन्तु नातिक्रामन्ति भूमिदम् ।
यथा जननी क्षीरेण स्वपुत्रं भरते सदा ॥
अनुगृह्णाति दातारं तथा सर्व्वरसैर्मही ।
मृत्योर्वै किङ्करो दण्डस्तापो वह्नेः सुदारुणः ॥
घोराश्च वारुणाः पाशा नोपसर्पन्ति भूमिदम् ।
पितॄंश्च पितृलोकस्थान् दिवलोकेऽथ देवताः ॥
सन्तर्पयति शान्तात्मा यो ददाति वसुन्धराम् ।
क्लिश्यमानाय चात्यर्थं वृत्तिम्लानाय सीदते ॥
भूमिं वृत्तिकरीं दत्त्वा सत्री भवति मानवः ।
यथा धावति गौर्वत्सं क्षरन्ती सततं पयः ॥

* शाश्वतर्ममिति भ॰ ढ॰ पु॰ पाठः ।

एवमेव महाभाग भूमिर्भरति भूमिपम् ।
फालकृष्टां महीं दत्त्वा सबीजां सफलामपि ॥
उद्यानं शरणं वाऽपि तथा भवति कामदम् ।
यथा चन्द्रमसो वृद्धिरहन्यहनि जायते ॥
तथा भूमिकृतं दानं सस्ये सस्ये विवर्धते ।
अत्र गाथा भूमिकृता कीर्त्तयन्ति पुराविदः ॥
या श्रुत्वा जामदग्न्येन दत्ता भूः कश्यपाय वै ।
नृपा ददति मामेव मा दत्त्वा मामवाप्स्यथ ॥
अस्मिन् लोके परे चैव ततश्चाऽऽजनने पुनः ।
य इमां व्याहृतिं वेद ब्राह्मणो ब्रह्मसंस्थिताम् ॥
श्राद्धस्य क्रियमाणस्य ब्रह्मभूय स गच्छति ।
कृत्यया वाऽभिशस्तानां दुरितशमनं महत् ॥
प्रायश्चित्तं महीं दत्त्वा पुनात्युभयतो दश ।
यो ब्राह्मण इमं वेद* वेदवादं तथैव च ॥
प्रकृतिः सर्वभूतानां भूमिर्वै शाश्वती मता ।
अभिषिच्यैव नृपतिं श्रावयेदिममागमम्† ॥
यथा श्रुत्वा महीं दद्याच्छ्रावयात् साधुतश्च ताम् ।
स कुलीनः स पुरुषः स बन्धुः स च पुण्यकृत् ॥
स च दाता स विक्रान्तो यो ददाति वसुन्धराम् ।
आदित्या इव दीप्यन्ते तेजसा भुवि मानवाः ॥
ददन्ति वसुधां स्फीतां ये वेदविदुषि द्विजे ।
यथा बीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले ॥

* वेद इति न प पु पाठः ।
† क्रियमाणमिति न प पु पाठः ।

तथा कामाः प्ररोहन्ति भूमिदानसमार्जिताः ।
आदित्यो वरुणो विष्णुर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः ॥
शूलपाणिश्च भगवानभिनन्दन्ति भूमिदम् ।
सौवर्णा यत्र प्रासादा वसोर्धाराश्च कामदाः ॥
गन्धर्वाप्सरसो यत्र तत्र गच्छन्ति भूमिदाः ।
अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ॥
बृहस्पतेश्च संवादमिन्द्रस्य च युधिष्ठिर ।
इष्ट्वा क्रतुशतेनाथ महता दक्षिणावता ॥
मघवान् वाग्मिनां श्रेष्ठं पप्रच्छेदं बृहस्पतिम् ।

इन्द्र उवाच ।

भगवन् केन दानेन स्वर्गतः सुखमेधते ।
यदक्षय्यमहार्यं च तद्ब्रूहि वदतां वर ॥
इत्युक्तः स सुरेन्द्रेण ततो देवपुरोहितः ।
बृहस्पतिर्बृहत्तेजाः प्रत्युवाच पुरन्दरम् ॥

बृहस्पतिरुवाच ।

सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानं च वृत्रहन् ।
ददाति यो महाप्राज्ञः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
न भूमिदानाद्देवेन्द्र परं किञ्चिदिति प्रभो ।
विशिष्टमभिपश्यामि यथा प्राहुर्मनीषिणः ॥
पञ्च पूर्वादिपुरुषाः षट् च ये वसुधां गताः ।
एकादश ददद्भूमिं परित्रातीह मानवः ॥
रत्नोपकीर्णां वसुधां यो ददाति पुरन्दर ।
स मुक्तः सर्वकलुषैः स्वर्गलोके महीयते ॥
महीं स्फीतां ददद्राजा सर्वकामगुणान्विताम् ।

राजाधिराजो भवति तद्दानमनुत्तमम् ॥
सर्वकामसमायुक्तां काश्यपीं य प्रयच्छति।
सर्वभूतानि मन्यन्ते मां ददातीति वासव ॥
सर्वकामदुघां भूमिं सर्वकामपुरोगमाम्।
ददातीह सहस्राक्ष स स्वर्गं याति मानव ॥
मधुसर्पिः प्रवाहिन्य पयोदधिवहास्तथा।
सरितस्तर्पयन्तीह सुरेन्द्र वसुधाप्रदम् ॥
भूमिप्रदानान्नृपतिर्मुच्यते सर्वकिल्बिषात्।
न हि भूमिप्रदानेन दानमन्यद्विशिष्यते ॥
पुण्यां सुखरसां भूमिं यो ददाति पुरन्दर।
न तस्य लोकाः क्षीयन्ते भूमिदानगुणार्जिताः ॥
सर्वथा पार्थिवेनेह सततं भूतिमिच्छता।
भूर्देया विधिवच्छक्र पात्रे सुखमभीप्सता ॥
अपि कृत्वा नरः पापं भूमिं दत्त्वा द्विजातये।
समुत्सृजति तत्पापं जीर्णां त्वचमिवोरगः ॥
सागराः सरितः शैलास्तीर्थानि विविधानि च।
एतानि भूमिदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
तस्मात् प्राप्यैव मेधावी दद्याद्विप्राय पार्थिव।
न भूमिपतिना भूमिरधिज्ञेया कथञ्चन ॥
अग्निष्टोमप्रभृतिभिरिष्ट्वा यज्ञैः सदक्षिणैः।
न तत् फलमवाप्नोति भूमिदानाद्यदश्नुते ॥
दाता दशानुगृह्णाति दश हन्ति तथा क्षिपन्।
पूर्वदत्तां हरन् भूमिं नरकायोपगच्छति ॥
न ददाति प्रतिश्रुत्य दत्त्वा वा हरते तु यः।

श्रीः च ह्रीं वारुण्यै पाशैस्तम्येते मृत्युशासनात् ॥
विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः ।
कृष्णसर्पास्तु जायन्ते ये हरन्ति वसुन्धराम् ॥
पतन्त्यश्रूणि रुदतां दीनानामवसीदताम् ।
ब्राह्मणानां हृते क्षेत्रे हन्युस्त्रिपुरुषं कुलम् ॥
आहिताग्निं समादाय कृशभृत्यं प्रियातिथिम् ।
वसुधां ये प्रयच्छन्ति नोपसर्पन्ति ते यमम् ॥

तथा ।

इक्षुभिः सततां भूमिं यवगोधूमशालिनीम् ।
गोष्ठाश्वयानसम्पूर्णां बाहुवीर्यसमार्जिताम् ॥
बीजगर्भां ददद्भूमिं सर्वरत्नपरिच्छदाम् ।
अक्षयान् लभते लोकान् भूमिसत्रं हि तस्य तत् ॥
विधूय कल्मषं सर्वं राजा स्यात् सम्मतः सताम् ।
लोके महीयते सद्भिर्यो ददाति वसुन्धराम् ॥
यथाऽप्सु पतितः शक्र तैलबिन्दुः प्रसर्पति ।
तथा भूमिकृतं दानं सस्ये सस्येऽभिवर्धते ॥
नृत्यगीतपरा नार्यो दिव्यमालाविभूषिताः ।
उपतिष्ठन्ति देवेन्द्र सदा भूमिप्रदं नरम् ॥
मोदते च सुखं स्वर्गे देवगन्धर्वपूजितः ।
यो ददाति महीं सम्यग्विधिनेह द्विजातये ॥
शतमप्सरसां चैव दिव्यमाल्यं विभूषितम् ।
उपतिष्ठन्ति देवेन्द्र ब्रह्मलोके धराप्रदम् ॥
उपतिष्ठन्ति भूतानि सदा भूमिप्रदं नरम् ।
शङ्खं भद्रासनं छत्रं धराऽश्वा वरवारणाः ॥

भूमिदानस्य पुण्यानि हिरण्यनिचयास्तथा ।
आज्ञा सदाऽप्रतिहता जयशब्दो भवत्यथ ॥
भूमिदानस्य पुण्यानि* फलं स्वर्गः पुरन्दर ।
हिरण्यपुष्पाश्चौषध्य कुशकाञ्चनशाद्वला ॥
अमृतप्रसवा भूमिं प्राप्नोति पुरुषो ददत् ।
नास्ति भूमिसमं दानं नास्ति मातृसमो गुरुः ॥
नास्ति सत्यपरो धर्मो नास्ति दानसमो निधिः ।
एतदाङ्गिरसीं श्रुत्वा वासवो वसुधामिमाम् ॥
वसुरत्नसमाकीर्णां ददावाङ्गिरसे तदा ।
य इदं श्रावयेच्छ्राद्धे भूमिदानस्य संस्तवम् ॥
न तस्य रक्षसां भागो नासुराणां भवत्युत ।
अक्षयं च भवेद्दत्तं पितृभ्यश्च न संशयः ॥

देवलः ।

श्रेष्ठाच्छ्रेष्ठतरं प्रोक्तं भूमिदानं द्विजातिभिः ।
तद्दत्वा पुरुषः स्वर्गे पूज्यते त्रिदशोत्तमैः ॥
वाञ्छन्ति पितरोऽप्येवं स्वर्गलोके व्यवस्थिताः ।
यद्यस्मत्कुलजः कश्चित् भवत्यवनिदानकृत् ॥
नरकस्था महर्ल्लोके स्वर्गस्थाः परमं पदम् ।
यथा वयमतीता ये व्रजामस्तत्प्रभावतः ॥
किमत्र चित्रं दातारं यत् समुद्धरते धरा ।
प्रतिग्रहग्रहीतारमपि तारयते द्विजम् ॥
न तद्यज्ञैर्व्रतैर्दानैर्दत्तैः भूमिः फलमाप्यते ।
अपि यद्दत्तया भूम्या दण्डत्रितयमात्रया ॥

* पुण्यानोति स. प्र. पु. पाठः

यद्दानं दीयते किञ्चित् परत्र क्व विहैव हि ।
भूदानेन पुनः सर्वेषां दानानां प्राप्यते फलम् ॥
ते धन्यास्ते सुकृतिनः कृतार्थास्ते न संशयः ।
सत्पात्राय प्रदत्ता यैर्भूर्दानं विधिना नरैः ॥

विष्णुधर्मोत्तरे । हंस उवाच ।

हस्तमात्रं तु यो दद्यात् क्ष्मां पुरुषसत्तम ।
तेनैव ध्रुवमाप्नोति भूमिदानफलं नरः ॥
गोचर्ममात्रां तां दत्त्वा वसूनां लोकमाप्नुयात् ।
शाकभूमिं नरो दत्त्वा लोकमाङ्गिरसं लभेत् ॥
आरामभूमिं दत्त्वा च मारुतं लोकमाप्नुयात् ।
जलाशयार्थं यो दद्याद्वारुणं लोकमाप्नुयात् ॥
यस्य देवस्य वेश्मार्थं तस्य देवस्य सोऽश्नुते ।
उद्यानभूमिं दत्त्वा च गन्धर्वैः सह मोदते ॥
रत्नाकरभुवं दत्त्वा शक्रलोके महीयते ।
अन्येषामाकरभुवं लोकानां यः प्रयच्छति ॥
तस्यापि गतिरुद्दिष्टा लोके हौताशने द्विजाः ।
धान्याकरभुवं दत्त्वा नागपृष्ठे महीयते ॥
अञ्जनाकरभूमिं च यः प्रयच्छति वै द्विजाः ।
पितृभिर्यमलोकस्थैः पूज्यतेऽसौ नरोत्तमः ॥
लवणाकरभूमिं च सोमलोके महीयते ।
औषधाकरभूमिं च अश्विलोके महीयते ॥
शिम्बीशस्यप्ररोहां तु भुवं दत्त्वा नरोत्तमः ।
साध्यानां लोकमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥
इन्धनाकरभूमिं च वह्निलोके महीयते ।

सर्वदानमनुत्तमं दत्त्वा कद्रलोके महीयते ॥
केदारभूमिं धर्मेण य प्रयच्छति धर्मत ।
महत् पुण्यमवाप्नोति ब्रह्मलोकं च गच्छति ॥
इक्षुभूमिं नरो दत्त्वा शालिभूमिमथापि वा ।
सोमलोकमवाप्नोति सर्वकामांश्च विन्दति ॥
गुल्मपुष्पलताकीर्णां यो भुवं सम्प्रयच्छति ।
विमाने नन्दने सोऽथ क्रीडत्यप्सरसां गणे ॥
पुष्पञ्च फलदं वृक्षं दधतीं पृथिवीं ददत् ।
स्वर्गलोकपरिभ्रष्टो नगराधिपतिर्भवेत् ॥
ब्राह्मणाय गृहं दत्त्वा वसुना* लोकमश्नुते ।
सारमभूमिदो विप्र क्रीडते नन्दने वने ॥
ग्रामप्रद स्यान्नृपति सम्राट् नगरदो भवेत् ।
समग्रवसुधेश स्याच्चक्रवर्त्ती च राज्यद ॥
स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ।
अप्येकाङ्गुलमात्रां वा प्रमादाज्ञानमोहित ॥
बहून्यब्दसहस्राणि धर्मेऽपि पुरुषोत्तम ।
विष्ठाया कृमितामेति पितृभि सहितस्तथा ॥
स्वे राष्ट्रे परराष्ट्रे वा देवब्राह्मणसात् कृताम् ।
चिरं नरकमाप्नोति हृत्वा भूमिपतिर्भुवम् ॥
भूमिं कृत्वा तु य कुर्याद्देवब्राह्मणसात्कृताम् ।
स्वर्गलोकमवाप्नोति पुरुषोऽपि सुदारुण ॥
षष्टिर्वर्षसहस्राणि स्वर्गे वसति भूमिद ।
आच्छेत्ता चानुमन्ता च तावन्ति नरकं व्रजेत् ॥

* वायुनामिति पाठ न्तरम ।

(षष्ठमस्या वसुमतीं योऽलङ्कृत्य प्रयच्छति ।
कामगेन विमानेन ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥

भविष्यत्पुराणे ।

निवर्त्तनसहस्राढ्या सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ।
दद्याद्भूमिं फलोपेतां भूमिदानं तदुच्यते ॥
एकच्छत्रां महीं कृत्वा द्विजेभ्यः प्रतिपादयेत् ।
सम्पूर्णां यो नृप कश्चित् भूमिदानं तदुच्यते ॥

कूर्मपुराणे ।

गोचर्ममात्रं भूखण्डमधिकं वा स्वशक्तितः ।
त्रिधा सदक्षिणं कृत्वा दत्त्वा शिवपुरं व्रजेत् ॥

त्रिधा सदक्षिणमिति पञ्चांशकाङ्गानुवर्त्तं सदक्षिणमित्यर्थः ।

बृहस्पतिः ।

अपि गोचर्ममात्रेण* सम्यग्दत्तेन मानव ।
धौतपापो विशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते ॥
दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डा निवर्त्तनम् ।
दश तान्येव गोचर्म ब्राह्मणेभ्यो ददाति यः ॥
यत् किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो लोभमोहितः ।
तत् सर्वं भूमिदानेन क्षिप्रमेव विनश्यति ॥

कात्यायनः ।

(मुच्यते ब्रह्महा गोघ्नः पितृघ्नो गुरुतल्पगः ।
भूमिं सर्वगुणोपेतां दत्त्वा पापात् प्रमुच्यते ॥)

* गोचर्ममात्रेणेति पुस्तकान्तरे

बृहद्वशिष्ठः ।

दशहस्तेन दण्डेन दशहस्तान् समन्ततः ।
पञ्च चाप्यधिकान् दद्यादेतद्गोचर्म कथ्यते ॥

मत्स्यपुराणे ।

सप्तहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डा निवर्त्तनम् ।
त्रिभागहीनं गोचर्ममानमाह प्रजापतिः ॥
मानेनानेन यो दद्यान्निवर्त्तनशतं बुधः ।
विधिनाऽनेन तस्याशु क्षीयते पापसन्ततिः ॥
तदर्धमथ वा दद्यादपि गोचर्ममात्रकम् ।
भवनस्थानमात्रां वा सोऽपि पापात् प्रमुच्यते ॥

तथा ।

यत् किञ्चित् कुरुते पापं जन्मप्रभृति मानवः ।
अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुद्ध्यति ॥
गवां शतं वृषश्चैको यत्र तिष्ठेदयन्त्रितः ।
तद्धि गोचर्ममात्रं तु प्राहुर्वेदविदो जनाः ॥

अत्र चैतेषु गोचर्मप्रकारेषु उत्तममध्यमाधमभावेन व्यवस्था वेदितव्या ।

अथ दक्षिणा ।

यदाह माण्डव्यः ।

न हि भूमेः परं वस्तु गोः सुवर्णाच्च किञ्चन ।
अतो भुवि गवि प्रोक्ता सुवर्णं दक्षिणा मता ॥

भूमिदानमन्त्रस्तु मत्स्यपुराणे ।

यथा भूमिप्रदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।
दानान्यन्यानि मे शान्तिर्भूमिदानाद्भवत्विह ॥

अत्रैवं प्रयोगः ।

ॐ अद्यामुकस्मिन् कालेऽमुकस्मिन् देशेऽमुकसगोत्रायामुकप्रवरा-मुकशर्मणेऽमुकसगोत्रोऽमुकप्रवरोऽमुकशर्मा इमां भूमिं प्रियदत्तां मुदैवताममुककामस्तुभ्यमहं सम्प्रददे न मम-इति सपुष्प कुशतिलो-दकं ब्राह्मणहस्ते निक्षिपेत्। तेन च मनसा भूमिं प्रदक्षिणीकृत्य प्रतिग्रह-णं । भूमिसमीपे चेत् साक्षात् प्रदक्षिणीकुर्यात् ।

ॐ अद्यामुकसगोत्रायेत्यादि एतद्भूमिदानप्रतिष्ठामेतत् सुवर्णं तुभ्यमहं सम्प्रददे न मम-इति ।

विश्वामित्रः ।

गोचर्ममात्रां च पृथ्वीं ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
सर्वत्र स तु विप्रेन्द्र शक्रवद्दिवि मोदते ॥
ग्रामं वा नगरं वाऽपि विप्रेभ्यो यः प्रयच्छति ।
क्षेत्रं वा सस्यसम्पन्नं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

बृहस्पतिः ।

आस्फोटयन्ति पितरः प्रवल्गन्ति पितामहाः ।
भूमिदोऽस्मत्कुले जातः सोऽस्मान् तारयिष्यति ॥

नन्दिपुराणे ।

दत्त्वा च भूमिं पुरुषः सभेयां सस्यमेदिनीम्* ।
सुमेध्यां रम्यसस्थानां फलद्रुममनोरमाम् ॥
अनूषरामनाबाधां पात्रे बहुगुणान्विते ।
अप्येकपुरुषाधारां दत्त्वा भूमिं महात्मने ॥
दश कल्पानि वसति स्वर्गे विगतपातकः ।

* सस्यशालिनीमिति पुस्तकान्तरे पाठः ।

महाभारते ।

शीतवातातपसहां गृहभूमिं सुसंस्कृताम् ।
प्रदाय सुरलोकस्थः पुण्यान्तेऽपि न चाल्यते ॥

तथा ।

प्रादेशमात्रां भूमिं तु यो दद्यादनुपस्कृताम् ।
न स सीदति कृच्छ्रेण न च दुर्गाण्यपाश्नुते ॥
मुदितो राजते प्राज्ञः शक्रेण सह नन्दति ।
यावन्ति लाङ्गलमुखेन रजांसि भूमे-
र्भाग्ना पतेद्रुहितुरङ्कुररोमकाणि ।
तावन्ति शङ्करपुरे स युगानि तिष्ठेद्-
भूमिप्रदानमिह यः कुरुते मनुष्यः ॥
गन्धर्वकिन्नरसुरासुरसिद्धसङ्घै-
राधूतचामरमुपेत्य महद्विमानम् ।
संपूज्यते पितृपितामहबन्धुयुक्तः
शम्भोः पुरं व्रजति चामरनायकः स्यात् ॥
स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ।
स विष्ठायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः * सह मज्जति ॥

इति भूमिदानविधिः ।

तत्र शिवधर्मे ।

यः शिवाय हलोपेतां सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ।
महीं महीपतिर्दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
यावद्दण्डा भवेद्भूमिर्मीयमाना समन्ततः ।

* कृमिभिरिति म० प० पु० पाठः

स तावत्कल्पसङ्ख्यानं रुद्रलोके महीयते ॥
एवं सर्वत्र विज्ञेयं फलं दण्डप्रमाणतः ।
ग्रामं खेटं पुरं क्षेत्रं विषयादि निवेदयेत् ॥
सर्वसस्यजलोपेतं सर्वबाधाविवर्जितम् ।
ग्रामं शिवाय यो दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
सर्वतीर्थेषु यत् पुण्यं ग्रामदानेन यत् फलम् ।
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिव्यस्त्रीकोटिसंयुतैः ॥
संयुक्तः कोटिशोऽनेकैः सर्वैः कामसमन्वितैः ।
विमानैर्ग्रामदानेन त्रिःसप्तकुलसंयुतः ॥
यथेष्टमैश्वरे लोके क्रीडते कालमक्षयम् ।
पुण्यं नगरदानस्य ग्रामदानाच्छताधिकम् ॥
देशदानेन चात्यन्तं न शक्यं तत् प्रकीर्त्तितुम् ।
रत्नान्नपानगोऽश्वाद्यं सर्वं भूमौ प्रजायते ॥
तस्माद्भूमिप्रदानेन नरो भवति सर्वदः ।

इति शिवभूमिदानविधिः ।

वराहपुराणे ।

विष्णवे विषयं ग्रामं ग्रामार्द्धमपि शक्तितः ।
दत्त्वा क्रीडति वैकुण्ठोपकण्ठेषु निरत्ययम् ॥
राजराजेश्वरः श्रीमानरोगः सुभगः सुखी ।
विद्यानां पारदृश्वैव जायते कीर्त्तिमानपि ॥
निवर्त्तनसहस्रं यो विष्णवे विनिवेदयेत् ।
सर्वं गीर्वाणवंशेषु* स क्रीडति युगावधि ॥

---

* वंशेष्विति क्वचित् पाठः ।

निवर्त्तनशतेनापि य प्रीणयति केशवम् ।
शतयोजनविस्तीर्णं स राजा भूतले भवेत् ॥
अपि गोचर्ममात्रां यो ददाति हरये भुवम् ।
सप्तजन्मानि राजेन्द्र स श्रीमानभिजायते ॥
विष्णवे भोगमुद्दिश्य क्षेत्रं वा गृहमेव वा ।
यो ददाति स पुण्यात्मा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

इति विष्णुधर्मे भूमिदानम् ।

भविष्यत्पुराणे ।

य सूर्याय फलोपेतां सर्वसस्यप्ररोहिणीम् ।
महीं महीपतिर्दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
भूभागाश्चैव यावन्तो भूतले भान्ति सत्तम ।
तावद्युगसहस्राणि स्वर्गलोके* महीयते ॥
एव सर्वत्र विज्ञेयं फल द्रव्यानुसारत ।
य मखेटपुरक्षेत्रविषयादिनिवेदने ॥
सर्वसस्यफलोपेत सर्वशत्रुविवर्जितम् ।
ग्राम सूर्याय यो दद्यात् तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
सर्वतीर्थेषु यत् पुण्य सर्वव्रतेषु यत् फलम् ।
सर्वदानेषु यत् पुण्य ग्रामदानेन तल्लभेत् ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिव्यस्त्रीकोटिसकुलै ।
नानारत्नसमाकीर्णैर्नानाकामसमन्विते ॥
विमानैर्ग्रामदानेन त्रि सप्तकुलसवृत ।
यथेष्ट सर्वलोके तु क्रीडते कालमक्षयम् ॥

* सूर्यलोके इति क्वचित् पाठ.

पुण्यं क्षारदानस्य ग्रामदानशतद्वयम् ।
देशदाने तदऽनन्त फलमाहुर्मनीषिण ॥

इति ग्रामभूमिदानम् ।

अथ विद्यादानाख्यमतिदानमारभ्यते ।

तत्रादित्यपुराणे ।

त्रीणि तुल्यप्रदानानि त्रीणि तुल्यफलानि च ।
सर्वकामदुघा नून गाव पृथ्वी सरस्वती ॥

नन्दिपुराणे ।

यस्तु पुण्यपरो मर्त्यो जिगीषु कीर्त्तिसाधन ।
सविधानेन वै दद्यात् हिताविविधकामदाम् ॥
नित्य विद्याप्रदान वै सर्वकामगुणाधिकम् ।
पतेत पात्रे सत्यक्तु रहस्य चैतदुत्तमम् ॥
उद्दिश्य देवतां दत्त प्रदान यत्र कुत्र चित् ।
तस्या समस्तपुण्यस्य फल केन निरूप्यते ॥

गारुडपुराणे ।

दानानामुत्तम दान विद्यादानं विदुर्बुधा ।
आहु समस्तविद्याना श्रियमेवाधिदैवतम् ॥
यथा वरिष्ठो देवाना विष्णु कारणपूरुष ।
यथा च योषित्प्रवरा कमला पङ्कजालया ॥
आयुर्बलवता* श्रेष्ठो यथा ज्योतिष्मतां रवि ।
जलाशयाना प्रवरो यथाऽयं सरितां पति ॥
तथा विद्याप्रद श्रेष्ठो गरीयाँश्च गरीयसाम् ।

---

* आयुर्बलवतामिति क्वचित् पाठ ।

पुण्यश्चापि स सर्वत्र यश्च विद्यां प्रयच्छति ॥
इहामुत्र सुखक्षेममाहुर्विद्याधन धनम् ।
विद्ययाऽमलया युक्तो विमुक्ति याति सयमी ॥
विद्यया च सुख गच्छेद्विद्यया च परा गतिम् ।
विद्या प्रतिष्ठा भूताना विद्यायोनिश्च देवता ॥
तस्माद्विद्याप्रदो लोके सर्वद प्रोच्यते बुधै ।

बृहस्पतिः ।

सहस्रमेव धेनूना शत चानडुहा समम् ।
दशानडुत्सम यान दशयानसमो हय ॥
दशवाजिसमा कन्या भूमिदान च तत्समम् ।
भूमिदानात् सम नास्ति विद्यादान ततोऽधिकम् ॥

विष्णुधर्मोत्तरे ।

विद्या कामदुघा धेनुर्विद्या चक्षुरनुत्तमम् ।
विद्यादानात् पर दान न भूत न भविष्यति ॥
विद्यावान् सर्वकामाना भाजन पुरुषो भवेत् ।
तस्माद्विद्या हि ददता सर्वं दत्त भवेदिह ॥
पराध्यापनशक्तो हि पुरुषस्तु यदश्नुते ।
तपस्तत्परम तस्य ब्रह्मलोकसम स्मृतम् ॥
दानानामुत्तम लोके तपसश्च तथोत्तमम् ।
विद्यादान महाभाग सर्वकामफलप्रदम् ॥

देवीपुराणे ।

विद्याविवेकबोधेन शुभाशुभविचारणात् ।
विन्दते सर्वकामाप्ति यस्माद्विद्या परा मता ॥
विद्यादानात् पर दान त्रैलोक्येऽपि न विद्यते ।

येन दत्तेन चाप्नोति शिवं परमकारणम् ॥

तथा ।

सिद्धान्तमोक्षशास्त्राणि देया स्वर्गादिसाधका ।
वेदाङ्गानीतिहासाश्च देया धर्मविवृद्धये ॥
गारुडं बालतन्त्रञ्च भूततन्त्राणि भैरवं ।
शास्त्राणां पाठनाद्दानान्मानव फलदा नृणाम् ॥
ज्यौतिषं वैद्यशास्त्राणि कला काव्य शुभागमा ।
दानादारोग्यमाप्नोति गान्धर्वं लभते पदम्* ॥
विद्यया वर्त्तते लोको धर्माधर्मं च विन्दति ।
विद्या तस्मात् सदा देया दृष्टादृष्टफलार्थिभि ॥

विष्णुधर्मोत्तरे ।

धर्मशास्त्रप्रदानेन धर्मेण सह मोदते ।
सिद्धान्तानां प्रदानेन मोक्ष प्राप्नोति वैदिकम्† ॥
शास्त्राणि दत्त्वा काम्यानि नर स्वर्गे महीयते ।

नन्दिपुराणे ।

विद्याश्चतुर्दश प्रोक्ता क्रमेण तु यथास्थिति ।
षडङ्गाश्चतुरो वेदा धर्मशास्त्रं पुरातनम् ॥
मीमांसा तर्कमपि च एता विद्याश्चतुर्दश ।

धर्मशास्त्र स्मृतय । पुरातनं पुराणम् ।

आसामेवान्तरोत्पन्ना परा विद्या सहस्रशः ।
आयुर्वेद शस्त्रवेदो धनुर्वेद प्रकीर्त्तित ॥

शस्त्रवेद ऽसिशास्त्रम् ।

* पदमिति क चिह्नित पाठः ।

† मोक्षमाप्नोत्यनुत्तममिति क चिह्नित पुस्तके ।

सर्वात्मा चात्मविद्या च समारम्भयमाशिनी ।
सर्वेषु शान्तकरणी सर्वपापप्रणाशनी ॥
एता विद्या समाख्याता बहुभेदोपभेदजा ।
कलाविद्यास्तथा चान्या शिल्पविद्यास्तथा पराः ॥

शिल्पविद्या प्रासादादिनिर्माणशास्त्रम् ।

सर्वा एता महाभागा सर्वाः सर्वार्थसाधकाः ।
मताश्च तारतम्येन विशिष्टफलसाधिकाः ॥
आत्मविद्या प्रधाना तु तथाऽऽयुर्वेदसंहिता ।
धर्माधर्मप्रणयिनी कला शिल्पार्थसाधिका ॥
शस्यविद्या च विततां एता विद्या महाफला ।
धर्माधर्मप्रणयिनी धर्माधर्मप्रसाधिका ॥
ययैको जीवति प्राणी कयाऽपि किल कुत्र चित् ।
अप्रधानाऽपि सा विद्या कुलानां शतमुद्धरेत् ॥

अप्रधाना अवान्तरविद्या ।

याऽपि साऽप्यवबोधत्वाद्विद्या वै यत्र कुत्र चित् ।
प्रयास्यत्यक्षयाँल्लोकान् विधिना वाऽविधानतः ॥

अवबोधत्वात् अवबोधहेतुत्वात् । प्रयास्यतीत्यत्रभाविता पदम् । तेन
दातव्यतीत्यर्थ ।

शिल्पविद्या नरो दत्त्वा यान्ति वै ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।
कलाविद्यां नरो दत्त्वा वैष्णवं लोकमाप्नुयात् ॥
कल्पमेकं न सन्देहः स्वर्गभोगसमन्वितः ।
शस्यविद्यां नरो दत्त्वा तृप्तिमान् कामसंयुतः ॥
प्रजापतिपुरं गच्छेन्नरकात् तारयेत् पितॄन् ।
आयुर्वेदं नरो दत्त्वा लोकान् प्राप्नोति निर्मलान् ॥

अश्विनोर्दिव्यकामाद्यान् दिव्यमन्वन्तरं नरः ।
तर्कविद्यां नरो दत्त्वा वारुणं लोकमाप्नुयात्* ॥
मीमांसां तु बुधो दत्त्वा शाक्रमिन्द्रपुरे वसेत् ।
धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा स्वर्गलोके महीयते ॥
दश मन्वन्तराणि मर्त्यस्तां यच्छकान् पितृन् ।
वेदविद्यां नरो दत्त्वा स्वर्गलोकेऽक्षयं वसेत् ॥
आत्मविद्यां च यो दद्यात् तस्य संख्या न शक्यते ।
पुण्यस्य गदितुं सम्यगपि वर्षशतायुतैः ॥
एतावच्छक्यते वक्तुं यत् कल्पायुतमुत्तमम् ।
सत्यलोके वसेन्मर्त्यो यत्र ब्रह्मा जगत्प्रभुः ।
अध्यक्षं नीरजीकृत्य जन्तुं पापशताद्दशाम् ।
आयुर्वेदप्रदानेन किं न दत्तं भवेद्द्विज ॥
धनुर्वेदप्रदानेन सम्पन्ना राज्यशालिनः ।
किं न नाम कृतं तेन पुण्यं भवति शाश्वतम् ॥
मीमांसाशास्त्रमाहात्म्यं दत्त्वा वै वेदनिर्णयम् ।
किं न नाम शुभं दातुर्यज्ञकर्मप्रवर्त्तनात् ॥
आत्मविद्या च वैराग्यं तर्कशास्त्रादिकं च या ।
एता विद्यास्त्रयीभूताः सर्वदानक्रियाफले ॥
धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा यत्किञ्चित्कर्ममाश्रयेत् ।
तस्य धर्मं शतगुणं धर्मशास्त्रप्रदस्य च ॥
पुराणाख्यानविद्यासु पितृदेवार्चने रताः ।
लोकान् सर्वान् कामपूर्णान् यान्ति सर्वशुभोदयान् ॥
पुराणविद्यादातारस्त्वनन्तफलभागिनः ।

* स्वर्गं कल्पपर्यन्तमिति क्वचित् पाठः ।

आत्मविद्याप्रदातारो नरा धर्मसमाश्रयात् ॥
न पुनर्योनिनिरयं प्रविशन्ति सुरत्ययम् ।
उत्तीर्णाः सर्वपापेभ्यः सपुत्रपशुबान्धवाः ॥
मुच्यन्ते निरयैर्घोरैरसङ्ख्यैर्यातनात्मकैः ।

तथा ।

श्लोकं प्रहेलिकां गाथामन्यथा वा सुभाषितम् ।
दत्त्वा प्रीतिकरं याति लोकमप्सरसां शुभम् ॥

वाराहपुराणे ।

रामायणं भारतं च दत्त्वा स्वर्गे महीयते ।
पुराणं तर्कशास्त्रं च छन्दोऽलङ्कारलक्षणम् ॥
वेदमीमांसिका दत्त्वा शिवधर्मं च वै नृप ।
सप्तद्वीपपृथिव्यां च राजराजो भवेत् तु सः ॥
पाणिनीयं निरुक्तादि वेदाङ्गं स्मृतयस्तथा ।
दत्त्वा ज्ञानमवाप्नोति वेदान्तं च विशेषतः ॥
नित्यं देयानि राजेन्द्र गावः पृथ्वी सरस्वती ।

इति विद्यादानप्रशंसा ।

अथ वेददानं तावन्निरूप्यते ।

आदित्यपुराणे ।

(सर्वेषामेव दानानां ब्रह्मदानं विशिष्यते ।
कार्यं न गोमहीवासस्तिलकाञ्चनसर्पिषाम् ॥

ब्रह्मदानं वेददानम् ।)

याज्ञवल्क्यः ।

सर्वधर्ममयं ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकं यतः ।
तद्ददत् समवाप्नोति ब्रह्मलोकमविच्युतः ॥)

महाभारते ।

यो ब्रूयाच्चापि शिष्याय धर्म्यां ब्राह्मीं सरस्वतीम् ।
पृथिवीगोप्रदानाभ्यां स तुल्यं फलमश्नुते ॥

ब्राह्मीं वेदाद्यानुगताम् ।

तथा ।

अधीत्यापि च यो वेदान् न्यायविद्भ्यः प्रयच्छति ।
गुरुकर्मप्रशस्तोऽथ सोऽपि स्वर्गे महीयते ॥

विष्णुधर्मोत्तरे ।

वेददानादवाप्नोति सर्वयज्ञफलं नरः ।
उपवेदप्रदानेन गन्धर्वैः सह मोदते ॥
वेदाङ्गानां च दानेन शक्रलोकमवाप्नुयात् ।

गारुडपुराणे ।

विद्यानां च परा विद्या ब्रह्मविद्या समीरिता ।
अतस्तद्दानतो राजन् सर्वदानफलं भवेत् ॥
आयुः समस्तविद्यानां वेदविद्यामनुत्तमाम् ।
अतस्तद्दातुरस्त्येव लाभः स्वर्गापवर्गयोः ॥

देवीपुराणे ।

वेद एव द्विजातीनां साधनं श्रेयसः परम् ।
अतः स्वाध्यायमभ्यासात् परं ब्रह्माधिगच्छति ॥
तमेव शीलयेत् प्राज्ञः शिष्येभ्यस्तं प्रदापयेत् ।
तदभ्यासप्रदानाभ्यां तत् किं यन्नाधिगच्छति ॥
अङ्गोपाङ्गसमायुक्तं यो वेदं वेद कृत्स्नशः ।
न स लिप्यति पापेन द्वन्द्वमोक्षमवाप्नुयात् ॥

यथा । मनुरुवाच ।

कि वेदरूप मान च उपाङ्गसङ्ख्याभेदत ।
अङ्गानि चैव वेदाना तन्मे ब्रूहि सनातन ॥

ब्रह्मोवाच ।

ॐकारप्रभवा वेदा गायत्री वेदमातरा ।
षडङ्गास्ते समाख्याता सहोपाङ्गास्तथैव च ॥
छन्दोलक्षणसयुक्ता मातृकागर्भजा स्मृता ।
एक एव भवेद्वेदश्चतुर्वेद पुन कृत ॥
शाखार्थमल्पयुक्ताना* ग्रहणायातिविस्तरात् ।
सविभक्ता मया वत्स ऋग्यजु सामाथर्वका ॥
तत्र भेदास्तु ऋग्वेदे दश चैव प्रकीर्त्तिता ।
आस्तया †साङ्ख्यचर्चाश्च श्रावकाश्चर्चकास्तथा ॥
आरणीया वक्रमाया पद् क्रमा षडनुक्रमा ।
दण्डाश्चेति समासेन पुनरेकैव पारणा ॥
शाखाश्च त्रिविधा भूप शाकलायाष्कमाण्डुका ।
तेषामध्ययन प्रोक्त मण्डलानि च सप्तति ॥
वर्गाना परिसङ्ख्या तु चतुर्विंशच्छतानि च ।
ऋचा दशसहस्राणि ऋचा पञ्च शतानि च ॥
ऋचामशीति पादश्च एतत् पारणमुच्यते ।
ऋग्वेदे तु भवेत् सङ्ख्या यजुर्वेदस्य श्रूयताम् ॥
षडशीतिर्विभेदेन मया भिन्ना शिवाज्ञया ।

* शाखार्थमल्पसत्त्वानामिति न प्र पु पाठ ।
† आस्तया इति क्व चित पाठ ।

इत्याद्याः *श्चरकास्तत्र करका हारिद्रवीयाः ॥
कठाः प्राच्यकठाश्चैव कपिष्ठलकठास्तथा ।
†चारायणीयाः श्वेताश्च श्वेताश्वतरमैत्रायणाः ॥
पुनः सप्त विभेदेन मैत्रायण्यः प्रकीर्त्तिताः ।
मानवा दुन्दुभा वाराहाश्छागेया हारिद्रवीयाः ॥
श्यामाः श्यामायनीयाश्च तेषामध्ययनमुच्यते ।
अष्टादशसहस्राणि पाठो वेदविदोऽविदन् ॥
द्विगुणाः पदपाठीयास्त्रिगुणाः क्रमपारगाः ।
षडङ्गानि यदाऽधीते स षडङ्गविदुच्यते ॥
शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्योतिषम् ।
षडङ्गानि भवन्त्येतान्युपाङ्गानि शृणुष्व मे ॥
प्रतिपदमनुपदं छन्दोभाषाः समन्वितम् ।
मीमांसा न्यायतर्कश्च उपाङ्गाः परिकीर्त्तिताः ॥
परिशिष्टाश्च सङ्ख्याता भ[illegible]वत शृणुष्व तान् ।
§यूपलक्षणं छागलक्षणं प्रतिष्ठानुवाकम् क्रत्वादिचरणव्यूहश्राद्धकल्प-

* चरकाश्च द्वादश भेदाः चरका आह्वरकाः कठाः प्राच्यकठाः कपिष्ठलकठाः चारायणीयाः, प्राच्यकठाः वारायणीयाः वार्तान्तवीयाः श्वेताः श्वेताश्वतरा मैत्रायणीयाः —इत्युपलभ्यते [illegible] ।

† वारायणीया —इति ग. घ. पु. पा. ।

‡ छागला, श्यामायनीया इत्यत्र केचन श्यामायणीया इत्युपलभ्यते [illegible] ।

§ उपज्योतिषम् यूपलक्षणम् प्रतिज्ञानुवाकम्, परिसंख्या चरणव्यूहम् श्राद्धकल्पं, [illegible] पार्षदम् [illegible] ।

सूक्तानि परिशिष्टमन्यजुषमिष्टकापूरणं प्रवराध्यायोऽच्छद्वाकं क्रतुस निगमा यज्ञपार्श्वं होतृकम् ।

प्रत च प्रसवोत्थानं कूर्मलक्षणसंयुतम् ।
कथिता परिशिष्टास्तु ऋग्यूनविंशतिसङ्ख्यया ॥
कठानां पुनर्यान्याहुश्चत्वारिंशच्चतुर्युतान् ।
प्राच्योदीच्या निरुक्ताश्च वाजसनेयास्तु *पञ्च च ।
दश भेदविभिन्नाश्च द्रष्टव्या मुनिपुङ्गव ॥
जाबाला बौधेया काण्वा माध्यन्दिनाश्च शापेया ।
सुपायिन कपालाख्या पौण्ड्रवत्सावटिका ॥
परमावटिका पराशरा ज्ञेया बौधायनीया ।
आयोध्या आयोधेयाश्च तेषामध्ययनानि च ॥
द्विसहस्रे शतन्यूने वेदे वाजसनेयके ।
ऋग्गणीय प्रसङ्ख्यातस्ततोऽन्यानि यजूंषि च ॥

एतत्प्रमाणं यजुषां हि केवलम् ।

सखिलं सक्रिय परिसङ्ख्यात ब्राह्मणम् ।
चतुर्गुणं तु जानीयात् तैत्तिरीया द्विधा पुन ॥
+औखेया खाण्डिकेयाश्च खण्डिका पञ्चधा पुन ।
‡कालेया बौधायनीया हिरण्यकेशास्तथैव च ॥
भारद्वाजापस्तम्बाश्च तेषां भेदा प्रकीर्त्तिता ।

* जाबाला बौधेया काण्वा माध्यन्दिना, शापेयीया, ताप कापाला, पौण्ड्रवत्सा आवटिका, परमावटिका (परमावटिका वा), पार बैजेया, बौधेया गालवा, वैजवापा, कात्यायनीया इति भेदा द्र वाच ०

† औख्या-इति वाचस्पत्ये ।

‡ आपस्तम्बी, बौधायनी सत्याषाढी, हिरण्यकेशी, औखेयी-इति व

अध्ययन मौलिक चैव प्रवचनीय तथाऽपरम् ॥
[1]सामवेदस्तु विस्तीर्णः सहस्रभेदशः पुरा ।
अनध्यायेष्वधीयन्ते तदा इन्द्रेण धीमता ॥
वज्रेण निहता शेषास्तान् वक्ष्ये शृणु सत्तम ।
राणायनीयाः कौथुमास्तत्र भेदान् पुनः शृणु ॥
राणायनीयाः सत्रैव सुप्रापास्तपसा वर ।
कालवेया महाकालवेया लाङ्गलवैधुता ॥
कौथुमानामपि सप्त असुरा वनरायणाः ।
प्राञ्जालवैनभृत्याश्च परियाग्याः परिकायणाः ॥
अध्ययनमपि तेषां तु यथावत् कथितं शृणु ।
अष्टौ स सप्तसहस्राणि सामानि च चतुर्दश ॥
अष्टौ शतानि नवतीः दश सवालखिल्यकाः ।
ससुपर्णाश्च प्रख्याश्च एतत् सामगणं विदुः ॥
अथो अथर्ववेदस्य नव भेदा भवन्ति हि ।
*पिप्पलादा नर्मदाश्च भूतायन्ता कातयस्तथा ॥
जज्वला ब्रह्मवदाश्च शौनकी कुनखी तथा ।
वेदस्पर्शिश्चारविद्या तेषामध्ययनं शृणु ॥

पञ्चकल्पा भवन्ति ।

नक्षत्रकल्पो वैतानः संहिताविधिराङ्गिरसम् ।
शान्तिकल्पश्च अथर्वणो भवन्ति ह ॥
सर्वेषामेव वेदानामुपवेदान् शृणुष्व तान् ।
ऋग्वेदस्यायुर्वेदो यजुर्वेदे धनुस्तथा ॥

---

[1] छन्दसा, टाण्ड्या, छान्दोग्या, शाखा, ज्ञाता, ब्रह्मठायना, गौतमी, देव वार्त्तिका इति पाठः ।

सामवेदस्य गान्धर्वं अर्थशास्त्राण्यथर्वण ।
ऋग्वेदस्यात्रेय गोत्र सोम देव विदुर्बुधा ॥
काश्यप च यजुर्वेद रुद्रदेव तु त विदु ।
सामवेदोऽपि गोत्रेण भारद्वाज पुरन्दरम् ॥
अधिदैव विजानीयात् वैतान तु ऋथर्वगे ।
अद्धदेव विजानीयाद्रूपाण्यस्मत् शृणुष्व मे ॥
ऋग्वेद पद्मपत्राक्ष प्रलम्बजठर शुचि ।
सक्रग्रीव कुञ्चितकेशश्मश्रु प्रमाणेनापि वितस्ति ॥
पद्मरागजतो मौक्तिकजोऽथ पूज्यो वरप्रदो* भक्तियुता द्विजाय
यजुर्वेद पिङ्गलाक्ष कृशमध्य। स्थूलगलकपोलस्ताम्रायतवर्ण
कृष्णचरण प्रसादेन षट्दीर्घत्वेन ।
चित्रे लिङ्गेऽथ वा पूज्य सर्वकामानवाप्नुयात् ।
सामवेदो नित्यस्रग्वी सुव्रत शुचि ।
शुचिवासा क्षमी दान्तश्च महादण्डी काचरणनयन
आदित्यवर्णो वर्णन षडरत्निमात्र ।
ताम्रे वाऽथ मणौ देव पूजित शुभदो भवेत् ॥
अथर्ववेदस्तीक्ष्णदण्ड कामरूपी विश्वात्मा विकृतक्रूर ऊर्ध्वज्वाल
क्षुद्रकर्मा शास्त्रकृती स्थायी नीलोत्पलवर्णो वर्णन स्वदारतुष्ट ।
परस्त्रीष्ववश पद्मरागे वाऽथ रुद्राक्षे प्रपूजयेत् ।
सर्वकामानवाप्नोति अथर्वविहितानि च ॥
य एत नामरूपं तु गोत्रवेदप्रमाणजम् ।
वर्णं वर्णं च यो विद्यात् स पुण्यफलभाग्भवेत् ॥

* वरपद इति न प पु पा ।

† स्थूलगलकपाल इति न प पु पा ।

गारुडपुराणे ।

अथ दानविधिं वक्ष्ये रहस्यं परमं मतम् ।
यं विधाय नरो घोरान्निरयान्नोपसर्पति ॥
भास्करपाणि विधाय सम्यक् हैमानि पूर्वादितलक्षणानि ।
विशुद्धमानामणिभूषितानि ऋगादिवेदक्रमतो निवेश्य ॥

स्वस्थानेषु न्यसेत् महाभूतघटदाने दानम् ।

वासांसि वेयानि यथाक्रमेण पीतानि शुक्लान्यथ लोहितानि ।
नीलानि चैव कुसुमानि दत्त्वा सम्पूज्य गन्धाक्षतधूपदीपैः ॥

आमोदिमोदकयुत घृतपायस च
सक्षौद्रमन्नमयपूपघृत क्रमेण ।
तेभ्यो निवेद्य प्रथित विधिवत् प्रणम्य
सम्यक् प्रदक्षिणविधिं विदधीत विद्वान् ॥

तथा पूजाविधिं कार्यं गायत्र्या धीमता वर ।
व्याहृत्य व्याहृती कुर्यादावाहनविसर्जने ॥
मन्त्रैरेतैस्ततः कुर्यादर्थानामनुमन्त्रणम् ।
ऋग्वेद पद्मपत्राक्ष रक्ष रक्ष क्षिपाशुभम् ॥
शरणं त्वां प्रपन्नोऽस्मि देहि मे हितमङ्गलम् ।
यजुर्वेद नमस्तेऽस्तु लोकत्राणपरायण ॥
त्वत्प्रसादेन मे सन्तु निखिला मन्त्रसन्ततिः ।
सामवेद महाबाहो त्वं हि साक्षाद्धरोक्षज ॥
प्रसादसुमुखो भूत्वा कृपयाऽनुगृहाण माम् ।
अथर्वन् सर्वभूतानां त्वदायत्तं हिताहिते ॥
शान्तिं कुरुष्व देवेश पुष्टिमिष्टां प्रयच्छ तु ।
इति सम्प्रार्थ्य वेदांस्तान् विप्रेभ्यः प्रतिपादयेत् ॥

प्रदद्यादेकमेकस्मिन् सुवर्णत्रिपलान्वितम् ।
दद्यादेकपलोपेतमेकैकमिह दुर्बल ॥
अथ स्वशक्तितो वाऽपि दानमेषा विधीयते ।
एतदेव प्रमाण स्यात् तेषा मूर्त्तिविनिर्मितौ ॥
(अनधीतवतो वेदान वेददानविधिस्त्वयम ।)
स्वाध्ययनयुक्तस्य शिष्याध्यापकमेव हि ॥
स्वय शुचि शुचीन् विप्रान् प्रात स्नातो यतेन्द्रिय ।
दर्भानादाय पाणौ तु पाठयेत् तान् तथाविधान् ॥
अनध्यायान् परिहरन् नीचानथावयन्नपि ।
एव विधानतो यस्तु ऋचमेका प्रयच्छति ॥
त्रिर्वित्तपूर्णसपूर्णा तेन दत्ता मही भवेत् ।
न तत् कल्पसहस्रेण गदितु शक्यते फलम् ॥
यद्वेददानादाप्नोति स्वल्पादपि महामते ।
यावन्ति वेदगीतानि पुण्यवेदव्रतानि च ॥
तावन्ति वेददानेन प्राप्नुयाद्भक्तिभावित ।
उपाध्य यस्य यो वृत्ति दत्त्वाऽध्यापयते जनम् ॥
कि न दत्त भवेत् तेन धर्मकामार्थदर्शितम् ।
छात्राणा भोजनाभ्यङ्ग वस्त्र भिक्षामथापि वा ॥
दत्त्वा प्राप्नोति पुरुष सर्वकामान् न सशय ।
विवेकी जीवित दीर्घ धर्मकामार्थमाप्नुयात् ॥
सर्वमेव भवेद्दत्त छात्राणा भोजने कृते ।

वह्निपुराणे ।

(प्रातरुत्थाय यो वेदान् वेदाङ्गमपि पाठयेत् ।
पृथिवीदानतुल्यं स्यात् फल तस्य नृपोत्तम ॥)

यमः ।

य इमां पृथिवीं दद्यात् सर्वरत्नोपशोभिताम् ।
दद्याच्छास्त्रञ्च विप्राणां तद्गृहीतानि च तत्समम् ॥

तत्सर्वरत्नोपशोभित पृथिव्याःदानम । एतानि पूर्वोक्तानि दानानि सर्वमपि वि
ानसमानमित्यर्थ ।

शास्त्रं चक्षुर्हि लोकानां स्वर्गमार्गप्रकाशकम् ।
शास्त्रेण धार्यते नूनं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥
यो वृत्तिं पठमानानां करोत्यनुदिनं नृप ।
स यज्ञफलमाप्नोति दानाच्छास्त्रनभाजनैः ॥

भविष्यत्पुराणे ।

अपुत्रो लभते पुत्रान् निर्धनो धनमाप्नुयात् ।
अविद्वान् विद्यां प्राप्नोति दुःखी दुःखात् प्रमुच्यते ॥
सदाऽध्ययनसंयुक्तस्तु परे ब्रह्मणि लीयते ।

इति सवदानविधि ।

अथ शास्त्रदानं तत्र नन्दिपुराणे ।

शास्त्रे यस्माज्जगत् सर्वं सस्थितं च शुभाशुभम् ।
तस्माच्छास्त्रं प्रयत्नेन दानं यः शुभकर्मणे ॥
योजनानां सहस्रेऽपि वर्षकोटिशतेन च ।
सद्यस्तिरोहितं वस्तु शास्त्रं दर्शयितुं क्षमम् ॥
अतः शास्त्रात् परं नास्ति त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।
समार्जनविदश्चास्त्रतरणिस्तत् प्रकीर्तितम् ॥
दद्यादेतत् प्रयोगेण नरः सन्ततमादृतः ।
किं न दत्तं भवेत् तेन शास्त्ररत्नं ददाति यः ॥

तत्र सकलशास्त्रप्रधानतया धर्मशास्त्रप्रदानमेव यदुच्यते । नन्दिपुराणे ।

श्रुतिः स्मृतिश्च विप्राणां चक्षुषी द्वे प्रकीर्त्तिते ।
काणस्तत्रैकया हीनो द्वाभ्यामन्धः प्रकीर्त्तितः ॥

तथा ।

धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा नाकपृष्ठे महीयते ।
दशमन्वन्तरान् मर्त्यस्तारयेन्नरकात् पितॄन् ॥
आत्मविद्या च पौराणी धर्मशास्त्रात्मिका च या ।
तिस्रो विद्या इमा मुख्याः सर्वदानक्रियाफले ॥
धर्मशास्त्रं नरो बुद्ध्वा यत् किञ्चिद्धर्ममाश्रयेत् ।
तस्य धर्मः शतगुणो धर्मशास्त्रप्रदस्य च ॥
अतः सदा बुधैर्देयं* धर्मशास्त्रं विचक्षणैः ।
न तस्य पुण्यस्कन्धानं ब्रह्मापि गदितुं क्षमः ॥

अग्निपुराणे ।

कपिलानां सहस्रेण सम्यग्दत्तेन यत् फलम् ।
तद्राजन् सकलं लेभे धर्मशास्त्रप्रदायकः ॥

तत्र धर्मशास्त्रप्रणेतृकथनद्वारा तदनुक्रममाहतुः शङ्खलिखितौ ।

स्मृतयो धर्मशास्त्राणि तेषां प्रणेतारो मनुर्विष्णुर्यमदक्षाङ्गिरे बृहस्पत्युशनआपस्तम्बवशिष्ठकात्यायनपराशरव्यासशङ्खलिखितसंवर्त्तगौतमशातातपहारीतयाज्ञवल्क्यप्रचेतसादयः ।

आदिशब्दाच्च बुधदेवलसोमप्रजापतिवृद्धशातातपपैठीनसिच्छागलेयच्यवनवत्सपारस्करपुलस्त्यपुलहक्रतु-ऋष्यशृङ्गात्रेयाणां ग्रहणम् ।

* देयमिति वा पाठः ।

आह पैठीनसिः ।

तथा मन्वङ्गिरोव्यासगौतमा लिखितो यमः ।
वशिष्ठदक्षसंवर्त्तशातातपपराशराः ॥
विष्ण्वापस्तम्बहारीताः शङ्खः कात्यायनो गुरुः ।
प्रचेता नारदो योगी बौधायनपितामहौ ॥
सुमन्तुः काश्यपो बभ्रुः पैठीनो व्याघ्र एव च ।
सत्यव्रतो भरद्वाजो गार्ग्यः कार्ष्णाजिनिस्तथा ॥
जाबालिर्जमदग्निश्च लौगाक्षिर्ब्रह्मसम्भवः ।
इति धर्मप्रणेतारः षट्त्रिंशदृषयः स्मृताः ॥

भविष्यत्पुराणे ।

षट्त्रिंशदतिरिक्ताः स्मृतयः सन्तीति दर्शितम् ।
अष्टादशपुराणेषु यानि वाक्यानि पुत्रक ॥
तान्यालोच्य महाबाहो तथा स्मृत्यन्तरेषु च ।
मन्वादिस्मृतयो याश्च षट्त्रिंशत् परिकीर्त्तिताः ॥
तासां वाक्यानि क्रमशः समालोच्य ब्रवीमि ते-इति ।

आह मनुः ।

विष्णुः पराशरो दक्षः संवर्त्तव्यासहारिताः ।
शातातपो वशिष्ठश्च यमापस्तम्बगौतमाः ॥
देवलः शङ्खलिखितौ भरद्वाजोशनोऽत्रयः ।
शौनको याज्ञवल्क्यश्च दशाष्टौ स्मृतिकारिणः ॥

तथा ।

भार्गवीनारदीया च बार्हस्पत्याङ्गिरस्यपि ।
स्वायम्भुवस्य शास्त्रस्य चतस्रः संहिता मताः ॥

अङ्गिराः ।

जाबालिर्नाचिकेतश्च स्कन्दो लौगाक्षिकश्यपौ ।
व्यास सनत्कुमारश्च शरभूर्जनकस्तथा ॥
व्याघ्र कात्यायनश्चैव जातूकर्ण्य कपिञ्जल ।
बौधायन कणादश्च विश्वामित्रस्तथैव च ॥
उपस्मृतय इत्येता प्रवदन्ति मनीषिण ।

यमः ।

एतैर्यानि प्रणीतानि धर्मशास्त्राणि वै पुरा ।
तान्येवातिप्रमाणानि न हन्तव्यानि हेतुभि ॥

स्कन्दपुराणे ।

स्मृतयो धर्ममूल हि धर्म सर्वार्थसाधनम् ।
अत स्मृतिषु दत्तासु सर्वदानफल लभेत् ॥
एकमेव समुद्धृत्य प्राणिन दु खसागरात् ।
अनन्तफलमाप्नोति कि पुनर्ज्ञानदो बहून् ॥
किमत स हि धर्मोऽस्ति कि वा ज्ञान तथाविधम् ।
अन्यच्चा तत् किमस्तीह यच्चा स्मृतिषु दृश्यते ॥
अतस्तासु प्रदत्तासु ज्ञानवानभिजायते ।
पार प्राप्य च शास्त्राणा ब्रह्मलाके महीयते ॥

इति स्मृतिदानम् ।

अथ पुराणदानं तत्र नारदीये ।

वेदा प्रतिष्ठिता देवि पुराणैर्नात्र सशय ।
बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामय प्रतरिष्यति ॥
इतिहासपुराणैश्च कृतोऽय निश्चल पुरा ।
यन्न दृष्ट हि वेदेषु तद्दृष्ट स्मृतिभि किल ॥

उभाभ्यां यत्र दृष्टं हि तत् पुराणेषु गीयते ।

मत्स्यपुराणे ।

पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम् ।
अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ॥
पुराणमेकमेवासीदस्मिन् कल्पान्तरेऽनघ ।
त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥
निर्दग्धेषु च लोकेषु वाजिरूपेण वै मया ।
अङ्गानि चतुरो वेदाः पुराणन्यायविस्तराः ॥
मीमांसा धर्मशास्त्राणि परिगृह्य समात् कृतम् ।
मत्स्यरूपेण च पुनः कल्पादावुदकार्णवे ॥
अशेषमेतत् कथितमुदकान्तर्गतेन च ।
श्रुत्वा जगाद च मुनीन् प्रति देवश्चतुर्मुखः ॥
प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणां पुराणस्याभवत् ततः ।
कालेन ग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य ततो नृप ॥
व्यासरूपमहं कृत्वा संहरामि युगे युगे* ।
चतुर्लक्षप्रमाणेन द्वापरे द्वापरे सदा ॥
तदष्टादशधा कृत्वा भूर्लोकेऽस्मिन् प्रभाष्यते ।
अद्यापि देवलोके तत् शतकोटिप्रविस्तरम् ॥
तदर्थोऽत्र† चतुर्लक्षं संक्षेपेण निवेदितः‡ ।
पुराणानि दशाष्टौ च साम्प्रतं तदिहोच्यते ॥
नामतस्तानि वक्ष्यामि शृणुध्वमृषिसत्तमाः ।

* सञ्चारिस युगे युग इति क्व चित् पाठः ।

† सञ्चार्यते इति क्व चित् पाठः ।

‡ निर्दिश्यत इति ग, घ, पु, पाठः ।

वाराहपुराणे ।

ब्राह्म पाद्म वैष्णव च शैव भागवत तथा ।
तथा न्यन्नारदीय च मार्कण्डेय च सप्तमम् ॥
आग्नेयमष्टम प्रोक्त भविष्यन्नवम तथा ।
दशम ब्रह्मवैवर्त्त लिङ्गमेकादश तथा ॥
वाराह द्वादश प्रोक्त स्कान्द चात्र त्रयोदशम ।
चतुर्दश वामन च कौर्म पञ्चदश तथा ॥
मात्स्य च गारुड चैव ब्रह्माण्डमष्टादश तथा* ॥

कालिकापुराणे ।

शैव यद्वायुना प्रोक्त वैरिञ्चि वैष्णव तथा ।
यदिद कालिकाख्य च मूल भागवत स्मृतम् ॥
सौर च नारदीय च मार्कण्डेय च वह्निजम् ।
वामन कौर्म मात्स्य च सप्तदश च गारुडम् ॥
ब्रह्माण्डमष्टादश ज्ञेय पुराण च न सशय ।

सौरपुराणे ।

यदुक्त भानुना पूर्व पुत्राय मनवे द्विजा ।
तदह सप्रवक्ष्यामि शृणुध्व वदतो मम ॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वशमन्वन्तराणि च ।
वशानुचरित चैव पुराण पञ्चलक्षणम् ॥
यत् तत्रोपपुराणाना खिलत्वाल्लक्षण स्मृतम् ।
ब्राह्म पुराण तत्राद्य सहिताभ्या विभूषितम् ॥
श्लोकाना दशसाहस्र नानापुण्यकथायुतम् ।

* ब्रह्माण्ड च तत परमिति क्वचित् पाठ ।

पाद्मं द्वितीयं कथितं तृतीयं वैष्णवं स्मृतम् ॥
चतुर्थं वायुना प्रोक्तं वायवीयमिति स्मृतम् ।
ततो भागवतं प्रोक्तं* भागद्वयविभूषितम् ॥
चतुर्भिः पर्वभिः प्रोक्तं भविष्यं तदनन्तरम् ।
मार्कण्डेयमथाग्नेयं नारदीयमतः परम् ॥
दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लिङ्गमेकादशं स्मृतम् ।
भागद्वयेन लिङ्गं च ततो वाराहमुत्तमम् ॥
संयुक्तमष्टभिः खण्डैः स्कान्दं चैवात्र विस्तरम् ।
ततस्तु वामनं कौर्म्मं भागद्वयविराजितम् ॥
मात्स्यं च गारुडं प्रोक्तं ब्रह्माण्डं च ततः परम् ।
भागद्वयेन कथितं ब्रह्माण्डमभिसंज्ञितम् ॥
खिलान्युपपुराणानि यानि चोक्तानि सूरिभिः ।
इह ब्रह्मपुराणस्य खिलं सौरमनुत्तमम् ॥
संहिताद्वयसंयुक्तं पुण्यं शिवकथाश्रयम् ।
आद्या सनत्कुमारोक्ता द्वितीया सूर्यभाषिता ॥

कूर्मपुराणे ।

अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितानि तु ।
आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमतः परम् ॥
तृतीयं नारदमृहिष्टं कुमारेण तु भाषितम् ।
चतुर्थं शिवधर्म्माख्यं साक्षान्नन्दीशभाषितम् ॥
दुर्वाससोक्तमाश्चर्यं नारदोक्तमतः परम् ।
कापिलं मानवं चैव तथैवोशनसेरितम् ॥

* ततो भागवतं प्रोक्तमिति पुस्तकान्तरे पाठः ।

ब्रह्माण्डं वारुणं चाथ कालिकाह्वयमेव च ।
माहेश्वरं तथा साम्बं सौरं सर्वार्थसञ्चयम् ॥
पराशरोक्तं प्रवरं तथा भागवत* द्वयम् ।
इदमष्टादशं प्रोक्तं पुराणं कौर्मसञ्ज्ञितम् ॥
चतुर्धा संस्थितं पुण्यं संहितानां प्रभेदतः ।

मत्स्यपुराणे ।

पाद्मे पुराणे या प्रोक्ता नरसिंहोपवर्णना ।
तत्राष्टादशसाहस्रं नारसिंहमिहोच्यते ॥
नन्दाया यत्र माहात्म्यं कार्त्तिकेयेन वर्ण्यते ।
नन्दीपुराणं तल्लोकैर्व्याख्यातमिति कीर्त्यते ॥
यत्र साम्बं पुरस्कृत्य भविष्यति कथानकम् ।
प्रोच्यते तत् पुनर्लोके साम्बमेव मुनिव्रता ॥
एवमादित्यसञ्ज्ञं च तत्रैव परिपठ्यते ।
अष्टादशभ्यस्तु पृथक् पुराणं यत् प्रदृश्यते ॥
विजानीध्वं† द्विजश्रेष्ठास्तदेतेभ्यो विनिर्मितम् ।
पञ्चाङ्गवत् पुराणं स्यादाख्यानमितरत् स्मृतम् ॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशमन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितं चेति पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥
ब्रह्मविष्ण्वर्करुद्राणां माहात्म्यं भुवनस्य च ।
ससंहारं प्रदृश्येत पुराणं पञ्चवर्णता ॥
धर्मश्चार्थश्च कामश्च मोक्षश्च परिकीर्त्यते ।
सर्वेष्वपि पुराणेषु तद्विरुद्धे च यत् फलम् ॥

* विनिर्गतमिति क्वचित् पाठः ।

† भागवताद्वयम्–इति न. प्र. पु. पाठः ।

सात्त्विकेषु च कल्पेषु माहात्म्यमधिकं हरेः ।
राजसेषु च माहात्म्यमधिकं ब्रह्मणो विदुः ॥
तद्वदग्नेश्च माहात्म्यं तामसेषु शिवस्य च ।
सङ्कीर्णेषु सरस्वत्याः पितृणां च निगद्यते ॥

तथा ।

अष्टादश पुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः ।
भारताख्यानमखिलं चक्रे तदुपबृंहितम् ॥
लक्षणैकेन तत् प्रोक्तं वेदार्थपरिबृंहितम् ।
वाल्मीकिनाऽपि यत् प्रोक्तं* रामायणमनुत्तमम् ॥
ब्रह्मणाऽभिहितं यच्च शतकोटिप्रविस्तरात् ।
आहृत्य नारदेनैव वाल्मीकाय पुनः पुनः ॥
वाल्मीकिना च लोकेषु धर्मकामार्थसाधनम् ।
एवं सपादाः पञ्चैते लक्षास्तेषु प्रकीर्तिताः ॥

मत्स्यपुराणे ऋषय ऊचुः ।

पुराणसंख्यामाचक्ष्व सूत विस्तरतः क्रमात् ।
दानधर्ममशेषं च यथावदनुपूर्वशः ॥

सूत उवाच ।

इममेव पुरा प्रश्नं तार्क्ष्येन पुरुषोत्तमः ।
यदुवाच स विश्वात्मा मुनयस्तन्निबोधत ॥
पुराणानि दशाष्टौ च साम्प्रतं तदिहोच्यते ।
नामतस्तानि वक्ष्यामि शृणुध्वमृषिसत्तमाः ॥
ब्रह्मणाऽभिहितं पूर्वं यावन्मात्रं मरीचये ।
ब्राह्मं तद्दशसाहस्रं पुराणं परिकीर्त्यते ॥

* रामोपाख्यानमुत्तमम्-इति म० ब० पु० पाठः ।

लिखित्वा तच्च यो दद्याज्जलधेनुसमन्वितम् ।
वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्रह्मलोके महीयते ॥
एतदेव यदा पद्ममभूद्धैरण्मयं जगत् ।
तद्वृत्तान्ताश्रयं तद्वत् पाद्ममित्युच्यते बुधैः ॥
पाद्मं तत् पञ्चपञ्चाशत्सहस्राणीह पठ्यते ।
तत्पुराणं च यो दद्यात् सुवर्णकमलान्वितम् ॥
ज्यैष्ठे मासि तिलैर्युक्तं सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
वाराहकल्पवृत्तान्तमधिकृत्य पराशरः ॥
यत्राह धर्मानखिलांस्तद्युक्तं वैष्णवं विदुः ।
तदाषाढे च यो दद्याद्घृतधेनुसमन्वितम् ॥
पौर्णमास्यां विपूतात्मा स पदं याति वारुणम् ।
त्रयोविंशतिसाहस्रं तत्पुराणं विदुर्बुधाः ॥
श्वेतकल्पप्रसङ्गेन धर्मान् वायुरिहाब्रवीत् ।
यत्र तद्वायवीयं स्याद्रुद्रमाहात्म्यसंयुतम् ॥
चतुर्विंशत्सहस्राणि पुराणं तदिहोच्यते ।
श्रावण्यां श्रावणे मासि गुडधेनुसमन्वितम् ॥
यो दद्याद्वृषसंयुक्तं ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
शिवलोके स पूतात्मा कल्पमेकं वसेन्नरः ॥
यत्राधिकृत्य गायत्रीं वर्ण्यते धर्मविस्तरः ।
वृत्रासुरवधोपेतं तद्भागवतमुच्यते ॥
सारस्वतस्य कल्पस्य मध्ये ये स्युर्नरामराः ।
तद्वृत्तान्तोद्भवं लोके तद्भागवतमुच्यते ॥
लिखित्वा तच्च यो दद्याद्धेमसिंहसमन्वितम् ।
पौर्णमास्यां प्रौष्ठपद्यां स याति परमं पदम् ॥

अष्टादशसहस्राणि पुराणं तत् प्रकीर्त्तितम् ।
यत्राह नारदो धर्मान् बृहत्कल्पाश्रितांस्त्विह ॥
पञ्चविंशत्सहस्राणि नारदीयं तदुच्यते ।
तदिदं पञ्चदश्यां तु यो दद्याद्धेनुसंयुतम् ॥
उत्तमां सिद्धिमाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभम् ।
यत्राधिकृत्य शकुनीन् धर्माधर्मविचारणम् ॥
पुराणं नवसाहस्रं मार्कण्डेयमिहोच्यते ।
परिलिख्य च यो दद्यात् सौवर्णकरिसंयुतम् ॥
कार्त्तिक्यां पौण्डरीकस्य यज्ञस्य फलभाग्भवेत् ।
यत् तदीशानकल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ॥
वशिष्ठायाग्निना प्रोक्तमाग्नेयं तत् प्रचक्षते ।
लिखापयित्वा यो दद्याद्धेमपद्मसमन्वितम्* ॥
मार्गशीर्षे विधानेन तिलधेन्वाऽन्वितं तथा ।
एतत् षोडशसाहस्रं सर्वक्रतुफलप्रदम् ॥
यत्राधिकृत्य माहात्म्यमादित्यस्य चतुर्मुखः ।
अघोरकल्पवृत्तान्तप्रसङ्गेन जगत्पतिः ॥
नवमे कथयामास भूतग्रामस्य लक्षणम् ।
चतुर्दशसहस्राणि तथा पञ्चशतानि च ॥
भविष्यचरितप्रायं भविष्यं तदिहोच्यते ।
तत् पौषे मासि यो दद्यात् पौर्णमास्यां विमत्सरः ॥
गुडकुम्भसमायुक्तमग्निष्टोमफलं लभेत् ।
रथन्तरस्य कल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ॥
सावर्णिना नारदाय कृष्णमाहात्म्यसंयुतम् ।

* हेमपद्मसमन्वितमिति क्वचित् पाठः ।

यत्र ब्रह्मवराहस्य चरित वर्ण्यते मुहु ॥
तदष्टादशसाहस्र ब्रह्मवैवर्त्तमुच्यते ।
पुराणं ब्रह्मवैवर्त्त यो दद्यान्माघमासि च ॥
पौर्णमास्या सभवन ब्रह्मलोके महीयते ।
यत्राग्निलिङ्गमध्यस्थ प्राह देवीं महेश्वर ॥
धर्मार्थकाममोक्षार्थमाग्नेयमधिकृत्य च ।
कल्प तल्लैङ्गमित्युक्त पु।ाण ब्रह्मणा स्वयम् ॥
तदेकादशसाहस्र फाल्गुन्या य प्रयच्छति ।
तिलधेनुसमायुक्त स याति शिवसात्मताम् ॥
महावराहस्य पुनर्माहात्म्यमधिकृत्य च ।
मानवस्य प्रसङ्गेन कल्पस्य मुनिसत्तम ॥
चतुर्विंशत्सहस्राणि तत् पुराणमिहोच्यते ।
विष्णुनाऽभिहित क्षोण्यै तद्वाराहमिहोच्यते ॥
काञ्चन गरुड कृत्वा तिलधेनुसमन्वितम् ।
पौर्णमास्या मधौ दत्त्वा ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
वराहस्य प्रसादेन* पदमाप्नोति वैष्णवम् ।
यत्र माहेश्वरान् धर्मानधिकृत्य च षण्मुख ॥
कल्पे तत्पुरुष वृत्ते चरितैरुपबृंहितम् ।
स्कान्द नाम पुराण तदेकाशीतिर्निगद्यते ॥
सहस्राणि शत चैकमिति मर्त्त्येषु पठ्यते ।
परिलिख्य च यो दद्याद्धेमशूलसमन्वितम् ॥
शैव च पदमाप्नोति मकरोपगमे रवे ।
त्रिविक्रमस्य माहात्म्यमधिकृत्य चतुर्मुख ॥

* प्रहादनेनेति क्वचित पाठ ।

त्रिवर्गमभ्यधात् तच्च वामनं परिकीर्तितम् ।
पुराणं दशसाहस्रं कूर्मकल्पानुगं शिवम् ॥
यच्छरद्विषुवे दद्याद्वैष्णवं यात्यसौ पदम् ।
यत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च रसातले ॥
माहात्म्यं कथयामास कूर्मरूपी जनार्दनः ।
इन्द्रद्युम्नप्रसङ्गेन ऋषिभ्यः शक्रसन्निधौ ॥
सप्तदशसहस्राणि लक्ष्मीकल्पानुषङ्गिकम् ।
यो दद्यादयने कूर्मं हेमकूर्मसमन्वितम् ॥
गोसहस्रप्रदानस्य स फलं प्राप्नुयान्नरः ।
श्रुतीनां यत्र कल्पादौ प्रवृत्त्यर्थं जनार्दनः ॥
मत्स्यरूपी च मनवे नरसिंहोपवर्णनम् ।
अधिकृत्याब्रवीत् सप्तकल्पवृत्तं मुनिव्रताः ॥
तन्मात्स्यमिति जानीध्वं सहस्राणि चतुर्दश ।
विषुवे हेममत्स्येन धेन्वा चैव समन्वितम् ॥
यो दद्यात् पृथिवी तेन दत्ता भवति चाखिला ।
यदा च गारुडे कल्पे विश्वाण्डाद्गरुडोद्भवम् ॥
अधिकृत्याब्रवीत् कृष्णो गारुडं तदिहोच्यते ।
तदष्टादश चैकं च सहस्राणीह पठ्यते ॥
सौवर्णहंसमिथुनसंयुक्तं विषुवे नरः ।
यो ददाति परां सिद्धिमाप्नोति शिवसन्निधिम् ॥
ब्रह्मा ब्रह्माण्डमाहात्म्यमधिकृत्याब्रवीत् पुनः ।
तच्च द्वादशसाहस्रं ब्रह्माण्डं द्विशताधिकम् ॥
भविष्याणां च कल्पानां श्रूयते यत्र विस्तरः ।
तद्ब्रह्माण्डपुराणं तु ब्रह्मणा समुदाहृतम् ॥

यो दद्याद्व्यतीपाते पञ्चोर्णयुगसंयुतम् ।
राजसूयसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥
हेमधेन्वा युतं तच्च ब्रह्मलोकफलप्रदम् ।

सौरपुराणे तदेव पुराणमधिकृत्याह ।

इयं पुण्यतमा ख्याता संहिता पापनाशिनी ।
वैवस्वताय मनवे कथिता रविणा पुरा ॥
दानमस्य पुराणस्य दानानामुत्तमं द्विजाः ।
यो दद्याच्छिवभक्ताय ब्राह्मणाय तपस्विने ॥
यानि दानानि लोकेषु प्रसिद्धानि द्विजोत्तमाः ।
सर्वेषां फलमाप्नोति चतुर्दश्यां न संशयः ॥
अन्यान्युपपुराणानि संहितान्यानि पर्वणि ।
लिखित्वा च प्रयच्छन् तु स विद्यापारगो भवेत् ॥
शिवधर्मादिशास्त्राणि च प्रयच्छति पुण्यधीः ।
सोऽनन्तफलमाप्नोति शिवधर्मप्रकाशनात् ॥

ब्रह्मपुराणे ।

धर्मार्थकाममोक्षाणां सारं भारतमुच्यते ।
तदेकस्य प्रदानेन वेदशास्त्रप्रदो भवेत् ॥
रामायणं लिखित्वा तु यः समग्रं प्रयच्छति ।
तस्य प्रसन्ना भवति पद्मयोनेः सरस्वती ॥

वह्निपुराणे ।

पुराणं भारतं वाऽपि रामायणमथापि वा ।
दत्त्वा यत् फलमाप्नोति न तत् सर्वैर्महामखैः ॥

कूर्मपुराणे तदेव पुराणमधिकृत्याह ।

ब्राह्मी पौराणिकी चेयं संहिता पापनाशिनी ।

लिखित्वेमां च यो दद्यात् ह्रेमाभिर्मालि सुव्रत ॥
विप्राय वेदविदुषे तस्य पुण्यं निबोधत ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् विद्याधान् भवान् भवेत् ।

इति पुराणदानविधिः ।

अथ पुराणश्रवणदानम् ।

तत्र महाभारते ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि यानि देयानि भारत ।
वाच्यमाने तु विप्रेभ्यो राजन् पर्वणि पर्वणि ॥
स्वस्तिवाच्य विधायादौ ततः कार्यं प्रवर्त्तते ।
समाप्ते पर्वणि ततः स्वशक्त्या तर्पयेद्द्विजान् ॥
आदौ तु वाचकं पूज्य रत्नगन्धसमन्वितम् ।
विधिवद्भोजयेद्राजन् मधुपायसमुत्तमम् ॥
ततो मूलफलप्रायं पायसं मधुसर्पिषी ।
आस्तिके भोजयेद्राजन् दद्याच्चैव गुडौदनम् ॥
अथ धूपैश्च पूपैश्च मोदकैश्च समन्वितम् ।
सभापर्वणि राजेन्द्र हविष्यं भोजयेद्द्विजान् ॥
आरण्यकैर्मूलफलैस्तर्पयेच्च द्विजोत्तमान् ।
आरण्यपर्वण्यासाद्य जलकुम्भान् प्रदापयेत् ॥
तर्पणानि च मुख्यानि आन्यमूलफलानि च ।
सर्वकामगुणोपेतो विप्रेभ्यश्च प्रदापयेत् ॥
विराटपर्वणि तथा वासांसि विविधानि च ।
उद्योगे भरतश्रेष्ठ सर्वकामसमन्वितं ॥
भोजनं भोजयेद्विप्रान् गन्धमाल्यैरलङ्कृतान् ।

एवं करोति यो विद्वान् दानं पर्वप्रतिष्ठितम् ।
सर्वयज्ञफलं प्राप्य स देवैः सह मोदते ॥
यश्चानेन प्रकारेण मासं मासं चरेन्नरः ।
तद्विद्यादानमाहात्म्याल्लोकाननुचरति ह्यसौ ॥

इति पुराणदानविधिः ।

अथ सर्वशास्त्रसाधारणदानविधिः ।

तत्र देवीपुराणे ।

विद्यादानं प्रवक्ष्यामि येन तुष्यन्ति मातरः ।
लिख्यते दीयते येन विधिना तं शृणु प्रभो ॥

तथा ।

शृण्वतां जायते भक्तिस्ततो गुरुमुपास्यते ।
स च विद्यागमान् वक्ति विद्यायुक्ताभिना नृप ॥
श्रीतालपत्रके स्वच्छे समे पत्रसुसंचिते ।
विचित्रकाष्ठिकापार्श्वं चर्मणा सपुटीकृते ॥
रक्तेन वाऽथ कृष्णेन मृदुना रञ्जितेन च ।
दृढसूत्रनिबद्धेन पत्रार्धिधिकृतेन च ॥
यस्तु द्वादशसाहस्रीं संहितामुपलेखयेत् ।
ददाति चाभियुक्ताय स याति परमां गतिम् ॥
पूर्वोत्तरप्लवे देशे सर्वबाधाविवर्जिते ।
गोमयेन शुभेनैव कुर्यान्मण्डलकं बुधः ॥
चतुर्हस्तप्रमाणेन शुभं च चतुरस्रकम् ।
तस्य मध्ये लिखेत् पद्मं सितरक्तासितादिभिः ॥
सर्वसंकामजैः पुष्पैर्भूषयेत् तत्सर्वतो दिशाम् ।

वितानं स्थापयेन्मूर्ध्नि शुभं चित्रविचित्रितम् ॥
पार्श्वतोऽप्यसितवस्त्रैश्च सम्यक् शोभां प्रकल्पयेत् ।
कन्दुकैरर्धचन्द्रैश्च दर्पणैश्चामरैस्तथा ॥
घण्टाकिङ्किणिशब्दैश्च सर्वतश्चोपकल्पयेत् ।
तस्य मध्ये न्यसेत्पञ्च नागदन्तमयं शुभम् ॥
अथ किञ्चिन्निबद्धं तु ऊर्ध्वतोऽपि सुसंयुतम् ।
शोभितं दृढबन्धेन बद्धं सूत्रेण बुद्धिमान् ॥
तस्यां च विन्यसेद्विद्वान् पुस्तकं लिखितं शुभम् ।
आलेख्यमपि तत्रैव पूजयेद्विधिना ततः ॥
निरुदकैस्तथा पुष्पैः क्रिमिकीटविवर्जितैः ।
चन्दनेन सर्षपेण भस्मना वाऽवधूलयेत् ॥

सर्षपेण भस्मनावधूलनं ।

धूपश्च गुग्गुलुर्देयस्तुरुष्कागुरुमिश्रितः ।
दीपमाला तथा चाग्रे नैवेद्यं विविधं पुनः ॥
खाद्यं पेयं सितं लेह्यं चोष्यं वा विनिवेदयेत् ।
पूजयेच्च दिशां पालान् लोकपालान् यथाक्रमम् ॥
कन्याः स्त्रियश्च सम्पूज्य मातरं कल्पयेच्च वा ।
पुस्तकं देवदेवीश्च विप्राणां दक्षिणा तथा ॥
स्वशक्त्या चैव दातव्या नृप पौरांश्च पूजयेत् ।
तथा सम्पूजयेद्वत्स लेखकं शास्त्रपारगम् ॥
छन्दोलक्षणतत्त्वज्ञं सत्कविं मधुरस्वरम् ।
प्रणष्टं स्मरति ग्रन्थं श्रेष्ठं पुस्तकलेखकम् ॥
नातिमन्स्ततिविच्छिन्नैर्न च स्थूलैर्न कर्कशैः ।
नन्दिनागरकैर्वर्णैर्लेखयेच्छिवपुस्तकम् ॥

प्रारभ्य पञ्च वै शोकान् पुनः शान्तिं तु कारयेत्।
रात्रौ जागरणं कुर्यात् सर्वप्रेक्षां प्रकल्पयेत्॥
नटचारणमल्लैश्च वेश्या। कथकसम्भवै।

सत्प्रेक्षा। सर्वप्रकारप्रेक्षणकम्।

प्रत्यूषे पूजयेल्लोकान् तान्सर्वान् विसर्जयेत्।
पञ्चान्तं समनस्कैन विशुद्धेन दिने दिने॥
निष्पाद्य विधिनाऽनेन स्थूले च शुभवासरे।

स्थूल शुभनक्षत्रे।

तत पूर्वोक्तविधिना पुनः पूजां प्रकल्पयेत्।
तथा विद्यानिमानं तु समपञ्चत्रिभूमिकम्॥
चित्रवस्त्रशोभाढ्यं शुभलक्षणलक्षितम्।
कारयेत् सर्वतोभद्रं किङ्किणीरत्नकान्वितम्॥
दर्पणैरर्धचन्द्रैश्च घण्टाचामरमण्डितम्।
तस्मिन् धूपं समुत्क्षिप्य सुगन्धचन्दनागुरुम्॥
तुरुष्क* गुग्गुलं वस्त्रं शर्करामधुमिश्रितम्।
पूजयेत् पूर्ववत् सर्वान् कन्याश्चौद्विजत्र स्थितान्॥
तथा तत् पुस्तकं वस्त्रं विन्यसेद्विधिपूर्वकम्।
पत्रं कृत्वा यथा विद्या प्रीयन्तां मातरो मम॥
यस्यैव सक्तं तच्छास्त्रं तं पुस्तं परिकल्पयेत्।

यस्यैव सक्तं यस्यैव देवस्य सक्तं सम्बन्धि। तत पुस्तं पुस्तकं तं देव परिकल्पयेत्

स्वर्वेतिस्थाप। (?)

तथा तपस्विनः पूज्या सर्वशास्त्रार्थपारगाः।
शिवव्रतधरा मुख्या विष्णुधर्मपरायणाः॥

---

* चतुर्भागमिति क्व चित् पुस्तके पाठः।

महता जनसङ्घेन रथस्य हयवाहने ।
युवभिश्चाभितो नेय यस्य देवस्य चागमम् ॥
सामान्य सर्वतीर्थेषु* मातृणा भवनेषु च ।
तस्मिन् पूजा तथा कृत्वा देवदेवस्य शूलिन ॥
समर्पयेत् प्रणम्येशा प्रीयन्ता मातरो मम ।
सदाऽध्ययनयुक्ताय विद्यादानरताय च ॥
विद्यासग्रहयुक्ताय कृतशास्त्रश्रमाय च ।
तेनैव वर्त्तते यस्तु तस्य त विनिवेदयत् ॥
जगद्धिताय वै शान्ति सन्ध्याय वाचयेत् तथा ।
तेन तायेन दातार मूर्ध्नि सम्यक्तनिर्षेचयेत् ॥
शिव वन्दे न्त शब्दमुच्चार्य जगतस्तथा ।
एवकृत महाशान्तिर्देशस्य नगरस्य च ॥
जायते नात्र सन्देह सर्वा बाधा शाम्यति च
अनेन विधिना यस्तु विद्यादान प्रयच्छति ॥
स भवेत् सर्वलोकाना वशगामी गतनाशन ।
मृतोऽपि गच्छति स्थान ब्रह्मविष्णुनमस्कृतम् ॥
सप्त पूर्वा पान् वशानात्मन सर्वमेव च ।
उद्धृत्य पापकलिलाद्विष्णुलोके महीयते ॥
यावन्ति पत्रसङ्ख्यानि अक्षराणि भवन्ति हि ।
तावत् स विष्णुलोकेषु क्रीडते विविधै सुखै ॥
तत क्षिति समायातो देव्या भक्तिपरो भवेत् ।
समस्तभोगसम्पन्नो विदुषा जायते कुले ॥

*सामान्य सर्वतीर्थेषु इति पाठ ।

नन्दिपुराणे ।

यदेतत् पुण्यमाख्यातं विद्यादानस्य साम्प्रतम् ।
देशकालविधिश्रद्धापात्रयोगाद्यथा बुध ॥
प्राप्नोति कोटिगुणितं फलं विद्याप्रदानतः ।
गुरुमाराध्य यत्नेन विद्याध्यापनपारगम् ॥
ज्ञात्वा भक्त्या [illegible] येन विद्यादानं समारभेत् ।

तथा ।

विद्या च मुख्या दानानां गुरुतोऽस्य विधिं बुध ।
श्रुत्वा विद्यां च विधिवत् श्रद्धया भावितात्मना ॥
[illegible] तु सा [illegible] गुणशालिषु ।
उपपाद्य च [illegible] तत् तस्य प्रतिपादयेत् ॥
[illegible] यथाविभवविस्तरैः ।
[illegible] तु [illegible] महापुण्यफलार्थिभिः ॥
शुभे नक्षत्रदिवसे शुभे वाऽपि दिनग्रहे ।
अर्चयेत् पूर्वं देवेशान् रुद्रब्रह्मजनार्दनान् ॥
पूजयित्वा [illegible] लिपिं [illegible] लेखकोत्तमम् ।
निरोधि [illegible] मषीपात्रावधारणात् ॥
[illegible]करणं यस्यासौ लेखकोत्तमम् ।
[illegible] प्रवृत्त हेमरूप्यमयं शुभम् ॥
नागदन्तमयं वाऽपि शुभदारुमयं तथा ।
[illegible] रम्यं श्लक्ष्णपत्रप्रयोगजम् ॥
[illegible] सिक्थासनेन समन्वितम् ।
[illegible] ।
तत्र विद्या विनिर्दिष्टा कुर्यात् पुस्तकसंस्थिताम् ।

कुर्याच्च पुस्तकं तस्य लिखेद्वाप्यथ लेखकः ।
शुभं श्लक्ष्णं च वैदर्भं च कृष्णं मेचकितं च वा ।
अथ वा रक्तपद्माभं मेचकालङ्कृतं शुभम् ॥
कार्पाससूत्रग्रथितं नानागन्धाधिवासितम् ।

मचकालङ्कृत मधूराधवद्गालङ्कृतम ।

मषीभिश्चाप्यनेकाभिश्चानवर्णाभिरेव च ।
दृढरक्तमनयुक्ताभिर्मलकं चाप्यनेकधा ॥

स्तम्भन मध स्थपन ।

लेखनीभिश्च चित्राभिर्मन्त्रिताभिरेव च ।
वर्णिश्च वर्णी कुर्वीत पत्रकस्य मनोरमम् ॥
पीते रक्ते कषायैर्वा सुनियम्य विचित्रितम् ।
रम्यं लघु सुविस्तीर्णं सियंभिः ग्रन्थिसंयुतम् ॥
चित्राधारं ततो पश्चाल्लिखितं पूर्वपुस्तकम् ।
गृहं मनोरमे शुभ्रं सुधालेपनभित्तिकं ॥
नानारागाङ्गरोपेते श्रृङ्गारिम्यमनोरमे ।
धूपामोदसमाकुले तु वितानकपरिष्कृते ॥
लेखकः बुद्धिमान् स्नातः शुक्लपुष्पाम्बरोज्ज्वलः ।
सुवर्णमुक्ताकेयूरो मुद्रिकाभिरलङ्कृतः ॥
सुवर्णसिद्ध मषीभाण्डे लेखनीशास्त्रसंयुत ।
आरभन् स्वर्णपीठेन पूजां कृत्वा लिखेत्तथा ॥
ब्राह्मणान् वाचयित्वा नाडयाशी शास्त्रं न श्रावयेद्बुधः ।
श्लोकं चत्वारमादौ तु पश्चाद्वाप्यपि लेखयेत् ॥
ततो नक्षत्रयोगेन द्वितीयेऽहनि तत्क्षणात् ।
तावद्दोनैव विधिना पुण्याहे शुभसंयुते ॥

तत समाप्ते शास्त्रे तु पुन पुण्याहसंयुतम् ।
कुर्यात् सद्द्रोगाले च पानभोजनवस्तुभि ॥
उभय चापि तल्लेख्य समीकुर्याच्च वाचकम् ।

उभयं लख्य वाचकम् समीकुर्यादित्यथ ।

ऊनाधिकैश्च सयुक्त वर्णमात्रादिभिस्तथा ॥
अनुस्वारविसर्गैश्च युक्तायुक्तैर्विचारयेत् ।
शास्त्र प्रकृतया युक्तया पुनरुक्तयाऽन्यया चयेत ॥
ऊनार्थान्तयाऽप्रसक्त्या च शास्त्रयोग्यतया तथा ।
सूत्रागतार्थबोधेन प्रश्नोत्तरविवेचन ॥
असूत्रस्थाच्च शास्त्रस्य समुदायार्थबोधन ।
प्रक्रान्तसूत्रमोहैर्नाधिकैश्चाधिकैरपि ॥
वाक्यार्थानां च शास्त्राना योग्यामर्ति परीक्ष्य तु ।
सर्वशास्त्रावबोधेन कारकाद्यैरविप्लुवे ॥
क चित्त शास्त्र वर्ज्यैव प्रकृतार्थं निरूपयेत् ।
छन्दसा चापि वृत्ता त वृत्तसयो ऽभीप्सितम् ॥
एव विद्यां तु मेधावी शास्त्रं सत्कृत्य कृत्स्नशः ।
प्रशस्ताद्विभवैर्दिव्यै सुरायतनवेश्मसु ॥
व्यक्ताक्षर्ऽर्थविन्यास व्यक्त नागरमुच्यते ।
व्यक्तवर्णलिपि न्यासव्यक्ता तद्देशसारिणीम् ॥

लिपि व्यास पत्र शास्त्रिमाणम ।

तथा

आरोप्य याने रम्ये शुभवस्त्रपरिच्छदे ।
घण्टाचामरशोभाढ्ये रम्यछत्रातपत्रिणि ॥
गजवाजिरथस्थ वा महाशोभासमन्वितम् ।

पुरतो गीतनृत्येन नानावाद्यरवेण च ॥
मङ्गलैर्वेदनिर्घोषैर्वाद्य विनिवेशयेत् ।
नानारूपोपहारैश्च सम्पूज्य तु त्रिलोचनम् ॥
दत्त्वा च पुस्तकं तत्र पितॄणां धर्म्ममुद्दिशेत् ।
बान्धवानां च सुहृदानामनन्तफलमिच्छताम् ॥
ततो दत्त्वा विधानेन तां विद्यां शिवमन्दिरे ।
ततश्च भक्ष्यैर्विप्रान् रुद्रभक्तांश्च मानवान् ॥
यथाशक्ति च कर्त्तव्या उत्सवाः स्वेषु वेश्मसु ।
राज्ञा तु नगरे कार्यो ग्रामे ग्रामाधिपैस्तथा ॥
पुरे पुरवरे कर्त्तव्य उत्सवो बन्धुभिः सह ।
स्नातैः शुक्लैः समालब्धैः स्रग्विभिः सुसमाहितैः ॥
प्रीतियुक्तैस्ततः श्राव्यं शास्त्रं धर्म्मार्थसंहितं ।
वाचकं भोजयेत् तत्र यथाविभवविस्तृतं ॥
गुरुं च भक्त्या मतिमान् यथाशक्ति सभागतान् ।
रत्नैः पुष्पैश्च धूपैश्च श्रावकान् सम्प्रपूजयेत् ॥
वाचको ब्राह्मणः प्राज्ञः श्रुतशास्त्रो महामनाः ।
अभ्यस्ताक्षरविन्यासो वृत्तशास्त्रविशारदः ॥
शब्दार्थवित् प्रगल्भश्च विनीतो मेधया युतः ।
गीतज्ञो वाक्यसुश्राव्यस्वरो नाविलभाषकः ॥
गुरुश्च धर्म्मवान् प्राज्ञः श्रुतशास्त्रो विमत्सरः ।
विप्रः प्रकृतिसंशुद्धः शुचिः स्मितमुखः सदा ॥
सुवृत्तो वृत्तशास्त्रज्ञः शब्दशास्त्रविशारदः * ।

* शब्दशास्त्रविशारद इति क्व चित् पुस्तके पाठः

अभ्यस्तशास्त्रसन्ताप प्रकृतार्थप्रवर्तकः ॥

गुरुशास्त्रे छन्दःशास्त्रे च प्रकृतार्थप्रवर्तकः प्रस्तुतार्थाभिधायी अक्षरवक्तव्याख्या पीयूषवदनाभिरुच्या ।

अध्यायसर्गसिद्धविभक्त्यर्थप्रयोजकः ।
शास्त्रार्थपदविज्ञानं पदस्याकार्थबोधकः ॥
समुदायप्रतीतार्थसुखशास्त्रानुपक्रमः ।
असमर्थं च दृष्टं तु व्यपदिश्यार्थशोधकः ॥
प्रक्रान्ताधिकृतार्थश्च स्वार्थविभागविनिश्चितः ।
कार्याभिमानगूढार्थभङ्गेन च विरोधकः ॥
अज्ञस्य रागिनालस्य मृदुप्रबोधकः ।
संस्कृतैः संस्कृतानां च प्राकृतैः प्राकृतामपि ॥
अध्यापयन् व्याख्यानैर्यश्च शिष्यान् प्रबोधयन् ।
देशाभिधानविन्यासैर्बोधयेच्चापि यो गुरुः ॥
स गुरुः स पिता माता स तु चिन्तामणिः स्मृतः ।
यः शास्त्रापायमार्गेभ्यः नरकेभ्यः समुद्धरन् ॥
कस्तेन सदृशो लोके बान्धवो भुवि विद्यते ।
यस्य वाक्प्रदीपवृन्देन हृदयान्नश्यते तमः ॥
महासमारम्भेऽपि च सोऽर्च्यो महामतिः ।
सोऽवज्ञेयास्य पारुष्ये न च वैलक्ष्यमावहेत् ॥
न चास्य व्याधितु तेषु मलस्पर्शप्रीतिकृद्भवेत् ।
प्रसादयेत् तु कुपितं तु आगमं समुद्धरेत् ॥
रोगेभ्यश्चापि यत्नेन परित्राणेन चोद्धरेत् ।
एवं व्याख्यां शुभां श्रुत्वा गुरुवक्त्रादनुत्तमम् ॥
विधेयः चिन्तयेद्यस्तु परस्य हितकारणात् ।

शृणुयात् श्रद्धया युक्तः प्रयतोऽभिमुखो गुरोः ॥
अनन्यसत्कथाद्वेषी निष्प्रमादो ह्यतन्द्रितः ।
बुबुध्य संशये ज्ञाते पृष्टवाक्यमुदीरयन् ॥
गुरुणा चोक्तमेकान्ते श्रद्धावान् वाक्यमाश्रयेत् ॥
एतत्कृत्स्नं स्वयं कुर्यात् सम्यग्विद्धसकलाङ्गिवः ।

अथ गुरुवाक्यम् ।

अप्रस्तुतं वाक्यं यः कुर्यादप्रतो गुरोः ॥
स ब्रह्महत्यामाप्नोति गुरुवाक्येष्वनिश्चयः ।
यश्च श्रुत्वाऽन्यतः शास्त्रं संस्कारं प्राप्य वाऽशुभम् ॥
अन्यस्य जनयेत् कीर्तिं स गुरोर्ब्रह्महा भवेत् ।
विस्मारयेच्च व्यामोहाद्यार्ऽपि शास्त्रार्थमुत्तमम् ॥
स याति नरकं घोरमक्षयं भीमदर्शनम् ।
यस्तु गुरुं नरः शास्त्रं किञ्चित् कुर्यात् शुभाशुभम् ॥
भवच्छेतगुणं तद्धि विज्ञानं यो रतस्य च ।
एवं विधानतो वाच्यं वाचकेन विपश्चिता ॥
तप समासमकं सर्वं स्वर्गादिफलसाधकम् ।
ज्ञानैर्विबोध्य वै वाच्यमध्यात्मादि च यत्नवत् ॥
भूद्धाक्तियुद्धसक्षोभं धारावर्त्तं न वाचयेत् ।

धारावर्त्तनं यथा ।

प्रयाणे लक्ष्मीर्नेवाक्यैर्वाचयद्वृष्टसमक्रमे ॥
नानावृत्तानुरूपेण लालित्यं च श्रावयेत् ।
सर्गाध्याये समाप्ते च कथापर्यन्त एव वा ॥
प्रश्नदर्शास्ववयाणे कुर्याद्विति विरामणम् ।
समाप्ते वाचके भीष्म प्रयाचेव विचक्षण ॥

अयथायं जगच्छान्तिमस्तु शान्त्युदकं सृजेत् ।
सुभूत सुभूत मयावस्तु याथयातमिस्यथ ॥
लोकः प्रवर्त्ततां धर्मं राजा चास्तु सदा जयी ।
धर्मवान् धनसंपन्नो गुरुश्चास्तु निरामय ॥
इति प्रोच्य यथा ज्ञानं गन्तव्यं च दिने दिने ।
शिष्यै परमं शास्त्रं चिन्तनीयं विचक्षणे ॥
कथावस्तुप्रसङ्गेन नानाख्याख्यानभावनै ।
युक्तिभिश्च परैश्चाख्य विद्वैश्चापि स्वयंकृतै ॥
एवं दिने दिने व्याख्यां शृणुयान्नियतो नरः ।
समस्तशास्त्रश्रवणेन पुंसः श्रद्धाप्रधानं भवतीह चेतः ॥
रागं च शास्त्रात्मकमभ्युपैति दोषाश्च नाशं निमिषेण यान्ति ।
यथाकथंचित् शृणुयाच्च शास्त्रमश्रद्धया चेष्टितधर्मसङ्गः ॥
ततः समाप्तौ च शास्त्रसर्गं कर्णोद्भवे चापि विनीतबुद्धिः ।
श्रावयाऽर्चयेद् द्वादशकल्पमेव गुरुं च भक्त्या पितृवत् त्रिकाऽ
एष विद्याप्रदानस्य प्रधानो विधिरुच्यते ।
अननेन विधानेन ब्राह्मणे शीलशालिनि ॥
प्रवीणाध्ययनियोगुक्ते गुरुकुले वेदवादिनि ।
विन्यसेत तु शुभं शास्त्रं महापुण्यजिगीषया ॥
धनैर्वा विपुलैर्दद्यैर्गुरुं कृत्वा सुतर्पितम ।
अध्यापयेच्छुमान् शिष्यानभिजातान् सुमेधस ॥
एष विद्याप्रदानं तु सर्वदानोत्तमं स्मृतम् ॥
सर्वदा सर्ववर्णानां नरकप्लवमुत्तमम् ।
अनेन विधिना दत्त्वा विद्यां पुण्यपरो नर ॥
यत् फलं चाश्वमेधानां शतस्य सुकृतस्य च ।

राजसूयसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य यत् फलम् ॥
तत् फलं लभते मर्त्त्यो विद्यादानेन भाग्यवान् ।
सर्व्वसस्यसुसम्पूर्णां सर्व्वरत्नोपशोभिताम् ॥
ब्राह्मणेभ्यो महीं दत्त्वा ग्रहणे चन्द्रसूर्य्ययोः ।
यत् फलं लभते मर्त्त्यो विद्यादानेन तत् फलम् ॥
यावदक्षरसङ्ख्यानं विद्यते शास्त्रसञ्चये ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गे विद्याप्रदो भवेत् ॥
यावन्त्यः पङ्क्तयस्तत्र पुस्तकाक्षरसञ्चिताः ।
यावच्च पत्रसङ्ख्यानं पुस्तके विद्यते शुभम् ॥
तावद्युगसहस्राणि सकुलो मोदते दिवि ।
तावतो नरकात् कुल्यानुद्धृत्य नयते दिवि ॥
यावच्च पातकं तेन कृतं जन्मशतैरपि ।
तत्सर्व्वं नश्यते तस्य विद्यादानेन वह्निना ॥
स जातो मनुजो लोके स धन्यः स च कीर्त्तिमान् ।
यो विद्यादानसम्पर्कं प्रसक्तः पुरुषोत्तम ॥
यथा विभवतो दत्त्वा विद्यां शाठ्यविवर्जितः ।
याति पुण्यतमाँल्लोकानक्षयान् भोगभूषितान् ॥

वह्निपुराणे । अम्बरीष उवाच ।

गवां सुवर्णादानं भूमिदानं तथा मुने ।
ब्रह्माण्डाद्यानि सर्व्वाणि कथितानि त्वया मम ॥
इदानीं श्रोतुमिच्छामि विद्यादानफलं महत् ।
विधिवद्विविधं तत्त्वं कथयस्व महामुने ॥

वशिष्ठ उवाच ।

विद्यादानं प्रवक्ष्यामि यथातत्त्वं मयाधुना ।

यथा देयं फलं यच्च तच्छृणुष्व नृपोत्तम ॥
शुभेऽह्नि शुभनक्षत्रे मण्डपं शुभवेदिकम् ।
चतुरस्रं वितानं वा कृत्वा तत्रापकल्पयेत् ॥
गोमयेनोपलिप्ते तु पुष्पप्रकरशोभिते ।
तत्र स्वस्त्यासनं दिव्यं दिव्यगन्धाधिवासितम् ॥
संस्थाप्य पुस्तकं तत्र धर्मशास्त्रस्य धीमतः ।
ब्राह्मणान् वेदसम्पूर्णान्दद्यान्दोकलभणपारगान् ॥
लिखापयित्वा यत्नेन ततः समग्रं शुभाक्षरैः ।
चन्द्रसूर्योपरागे वा सङ्क्रान्त्ययनवासरे ॥
पुण्येऽह्नि तत् समभ्यर्च्य वस्त्रालङ्कारभूषणैः ।
सुतधेन्वा युतं दद्याद्गुणवते ततः ॥
शास्त्रमङ्गलविधिर्युक्तं यावन्तोऽतिप्रियस्वरैः ।
तच्छास्त्रं शृण्वता नित्यं सताना मोदायत्यथम ॥
यावत्स्तत्स्मात्क्षेत्रेकफलं तच्छृणु भूपते ।
यत् पुण्यं सर्वतीर्थानां विधिवद्यजतां तथा ॥
तत् पुण्यं समवाप्नोति विधिवच्छ्रावयन् पुमान् ।

वाराहपुराणे ।

विद्यादानविधिं वक्ष्ये यथा तस्येन ते पुनः ।
दत्तेन यत् फलं तस्य शानुरस्य समासतः ॥
उक्ते समारभेत् काले निम्नं सर्वविवर्जिते ।
सुसमे भूप्रदेशे तु गोमयेनोपलेपयेत् ॥
पुष्पप्रकरसंयुक्ते वितानसमाकुले ।
मण्डपं चतुरस्रं वा चन्द्रतेनैव कारयेत् ॥
पुस्तकं तत्र संस्थाप्य गन्धपुष्पैः प्रपूजयेत् ।

सौवर्णलेखनी कार्या मषीभाण्डं च रौप्यकम् ॥
अथवाप्य समुत्साह्य आरभेल्लेखकः सुधीः ।
विनीतश्चाप्रमत्तश्च शास्त्रनिष्पत्तिमानयेत् ॥
ब्राह्मणस्य सुवृत्तस्य वाचकस्य विकल्पतः ।
अनेन विधिना दत्त्वा दाता ग्रन्थस्य यत् फलम् ॥
तत् फलं कोटिगुणितं पुस्तकैकप्रदायकः ।
यत् पुण्यं तीर्थयात्रणां यत् पुण्यं यज्वनां नृणाम् ॥
तत् पुण्यं कोटिगुणितं विद्यादाने न संशयः ।
कपिलानां सहस्रेण सम्यग्दत्तेन यत् फलम् ॥
तत् फलं समवाप्नोति पुस्तकैकप्रदानतः ।

अथाल्पवित्तस्य श्रद्धावतो विद्यादानमभिधीयते । तत्र [illegible]पुराणे ।

आत्मवित्तानुसारेण विद्यादानं करोति यः ।
असाध्यं फलमाप्नोति ब्राह्मणस्य न संशयः ॥
स्त्री वाऽनेनैव विधिना विद्यादानफलं लभेत् ।
मषीं चैवानुज्ञाता चित्रां वा च समुद्दिशन् ॥
विद्यार्थिने सदा दद्याद्वस्त्राण्यन्नं च भाजनम् ।
छत्रिकामुद्रकं दीपं यस्मात् तत विना न हि ॥
लेखनीं घण्टिकां तीक्ष्णां मषीपात्रं तु लेखनीम् ।
दत्त्वा तु लभते दाता विद्यादानमनुत्तमम् ॥
पुस्तकस्तम्भनं दत्त्वा सुप्रमाणं सुशोभनम् ।
विद्यादानमवाप्नोति सुवर्णं च दक्षिणाम् ॥
पुस्तकस्थापनं चैव वृन्दासनमथापि वा ।
विद्यावाचनशीलाय दत्तं भवति शाश्वतम् ॥

अज्ञान मेलपादाना वृत्त विद्यापरायणे ।
भूमीगृहं च क्षेत्र च स्वर्गराज्यफलप्रदम् ॥
यस्य भूम्या स्थिता नित्य विद्यादान प्रवर्त्तयेत् ।
तस्यापि भवति स्वर्गस्तत्प्रभावान्न संशय ॥

नन्दिपुराणे ।

योऽपि पत्र मषीपात्र लेखनीं सम्पुटादिकम् ।
तत्पुस्तकाभियुक्ताय तेऽपि विद्याप्रदायिनाम् ॥
यान्ति लोकान् शुभान् सर्वा पुण्यभाजो नराधिप ।

विष्णुधर्मोत्तरे ।

विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य च ।
शिल्पानि शिक्षयित्वा तु पौण्डरीकफल लभेत् ॥
शिल्पभाण्डप्रदानेऽपि तद्विद्यादानज फलम् ।
अहितेषु प्रवृत्तस्य तथा कृत्वा निवारणम् ॥
विद्यादानफल प्रोक्त नात्र कार्या विचारणा ।
पापवृत्तस्य च तथा दत्त्वा चैव परा मतिम् ॥
विद्यादानफल प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ।
येन जीवति भाण्डेन तस्मै तद्भाण्डदायक ॥
सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ।

स्कन्दपुराणे ।

यदि द्रव्यानुसारेण वित्तशाठ्यविवर्जित ।
कृत्वा विधिमिम भक्त्या विद्यादानफल लभेत् ॥
यस्य पापद्रुवेद्वित्त स तस्येवानुसारित ।
निवेद्य सुमहद्भोगी शिवलोके महीयते ॥

पुस्तकास्तरणं वस्त्रं सद्दृढं तत्प्रमाणतः ।
दत्त्वासनं वितानं वा शिवलोके महीयते ॥
यावत् तद्वस्त्रसूत्राणां परिसंख्या समन्ततः ।
तावद्युगसहस्राणि महाभोगानवाप्नुयात् ॥
यः श्रीपर्णसमुद्भूतं निम्नजातं सुमध्यमम् ।
दद्यात् सम्पुटकं कृत्वा चर्मणा वाऽपि निर्मितम् ॥
शिवज्ञानाभियुक्ताय तद्वाचनहेतुना ।
सुश्लक्ष्णं फलकं वाऽपि विद्यादानफलं लभेत् ॥
यः सौवर्णं सुसम्पूर्णं सर्वरत्नोपशोभितम् ।
सपिधानं सुमञ्जूषं विद्याकोशसमाश्रयम् ॥
कारयेद्वाऽपि रौप्येण ताम्रेण चतुरस्रकम् ।
कांस्यारकूटलोहैर्वा दारुवंशादिनिर्मितम् ॥
सुकषायातिरक्तेन चर्मणाऽभिनवेन च ।
अन्तर्बहिश्च मठयेत् विद्याधानञ्च पुस्तकम् ॥
सुदृढं कटकोपेतं दृढस्तम्भनिबन्धनम् ।
कुर्यात् तालकसंयुक्तं विद्यारत्नकरण्डकम् ॥
एवं वित्तानुसारेण कारयित्वा तु तं नृप ।
विद्यासिंहासनं तत्र सम्पूज्य विधिवद्बुधः ॥
तस्मिन् पुण्याहशब्देन विद्याकोशगृहं न्यसेत् ।
एवं यः शिवविद्यायाः कुर्यादायतनं शुभम् ॥
स मुक्तः पातकैः सर्वैर्विद्यादानफलं लभेत् ।
विद्यामण्डलकं कृत्वा विद्याव्याख्यानमण्डपे ॥
तत्राख्यापयेत् शिवविद्यां तद्व्याख्यां शृणुयात् ततः ।
सोऽपि याति शिवस्थानं सर्वकामसमन्वितम् ॥

अशुभं नेत्रपादाभ्यां वृत्तं विद्यापरायणे।
भूमीगृहं च क्षेत्रं च स्वर्गराज्यफलप्रदम्॥
यस्य भूम्यां स्थितो नित्यं विद्यादानं प्रवर्त्तयेत्।
तस्यापि भवति स्वर्गस्तत्प्रमाणाच्च संशयः॥

नन्दिपुराणे।

योऽपि पत्रं मषीपात्रं लेखनीं सम्पुटादिकम्।
लघुशास्त्राभियुक्ताय सोऽपि विद्याप्रदायिनाम्॥
यान्ति लोकान् शुभान् मर्त्याः पुण्यभाजो नराधिप।

विष्णुधर्मोत्तरे।

विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य च।
शिल्पानि शिक्षयेद्यस्तु पौण्डरीकफलं लभेत्॥
शिल्पभाण्डप्रदानेऽपि तद्विद्यादानजं फलम्।
अहितेषु प्रवृत्तस्य तथा कृत्वा निवारणम्॥
विद्यादानफलं प्रोक्तं नात्र कार्या विचारणा।
पापवृत्तस्य च तथा दत्त्वा चैव परां मतिम्॥
विद्यादानफलं प्राप्य स्वर्गलोके महीयते।
येन जीवति भाण्डेन तस्मै तद्भाण्डदायकः॥
सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते।

स्कन्दपुराणे।

दरिद्रः स्वानुसारेण वित्तशाठ्यविवर्जितः।
कृत्वा विधिमिमं भक्त्या विद्यादानफलं लभेत्॥
यस्य यद्वक्ष्वेऽिस्त स तस्येच्छानुसारतः।
निवेद्य सुमहाभोगी शिवलोके महीयते॥

पुस्तकास्तरणं वस्त्रं सद्वस्त्रं तत्प्रमाणतः ।
तद्वासनं वितानं वा शिवलोके महीयते ॥
यावत् तद्वस्त्रसूत्राणां परिसङ्ख्या समन्ततः ।
तावद्युगसहस्राणि महाभोगानवाप्नुयात् ॥
यः श्रीपर्णसमुद्भूतं निम्बजातं सुमध्यमम् ।
दद्यात् सम्पुटकं कृत्वा चर्मणा वाऽपि निर्मितम् ॥
शिवज्ञानाभियुक्ताय तदभ्यसनहेतुना ।
सुश्लक्ष्णं फलकं वाऽपि विद्यादानफलं लभेत् ॥
यः सौवर्णं सुसम्पूर्णं सर्वरत्नोपशोभितम् ।
सपिधानसुमञ्जूषं विद्याकोशसमाश्रयम् ॥
कारयेद्वाऽपि रौप्येण ताम्रेण चतुरस्रकम् ।
कांस्यारकूटलोहं वा दारुवंशादिनिर्मितम् ॥
सुकषायानिरक्तेन चर्मणाऽभिनवेन च ।
अन्तर्बहिश्च सञ्चयन् विद्यादानेन पुस्तकम् ॥
सुदृढं कटकोपेतं दृढसूत्रनिबन्धनम् ।
कुर्यात् तालकसंयुक्तं विद्यारक्षाकरण्डकम् ॥
एवं वित्तानुसारेण कारयित्वा तु तं नृप ।
विद्यासिंहासनं तत्र सम्पूज्य विधिवद् बुधः ॥
तस्मिन् पुण्याहशब्देन विद्याकोशगृहे न्यसेत् ।
एवं यः शिवविद्यायाः कुर्यादायतनं शुभम् ॥
स मुक्तः पातकैः सर्वैर्विद्यादानफलं लभेत् ।
विद्यामण्डलकं कृत्वा विद्याव्याख्यानमण्डपे ॥
तत्राभ्यर्च्य शिवं विद्यां तद्व्याख्यां शृणुयात् ततः ।
सोऽपि याति शिवस्थानं सर्वकामसमन्वितम् ॥

अनेन विधिना ज्ञानं यः शृणोति प्रयच्छति च ।
स सम्प्राप्य श्रियं सौख्यं देहान्ते मुक्तिमाप्नुयात् ॥

नन्दिपुराणे ।

इति विद्याप्रदानस्य माहात्म्यं प्रकीर्त्तितम् ।
श्रुत्वैतत् पातकैर्मुच्येन्नियतं सप्तजन्मजैः ॥

देवीपुराणे ।

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन विद्या देया सदा नरैः ।
इहैव कीर्त्तिमाप्नोति मृतो याति परां गतिम् ॥
यस्तु देव्या गृहे नित्यं विद्यादानं प्रवर्त्तयेत् ।
स भवेत् सर्वलोकानां पूज्यः पूर्वपदं व्रजेत् ॥

वाराहपुराणे ।

ब्रह्माद्या देवताः सर्वा विद्यादाने प्रतिष्ठिताः ।
धर्माधर्मं न जानन्ति विद्याहीना बहिष्कृताः ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन विद्यादानं* प्रयच्छति ।
चतुर्युगानि राजेन्द्र एकसप्तति यावता ॥
तावद्विष्णुपुरे राजन् क्रीडते कालमक्षयम् ।
क्षितिं चागत्य कालान्ते राजराजो भविष्यति ॥
त्रेतायुगे धर्मपरो जायते च पुनः पुनः ।
कुले महति जातश्च स राजा धार्मिको भवेत् ॥
हस्त्यश्वरथदानानां दाता भोक्ता विमत्सरी ।
भोक्ता पुरवराणां च देशानां चैव कोटिशः ॥
रूपसौभाग्यसम्पन्नो दीर्घायुर्नीरुजो भवेत् ।

* प्रवर्त्तेत इति क्वचित् पाठः ।

पुत्रपौत्रैः परिवृतो जीवेच्च शरदां शतम् ॥
लेखके दक्षिणां दद्याद्वस्त्रालङ्कारभूषणम् ।
शुक्लं च वस्त्रयुग्मं च दद्याच्छास्त्रसमन्वितम् ॥
लिखापयित्वा तच्छास्त्रं देयं गुणवते सदा ।
तपस्विने धर्मरते परिपालनतत्परे ॥
वस्त्रयुग्मेन सहितं पुस्तकं प्रतिपादयेत् ।
वाचकं पूजयच्चैव वस्त्रालङ्कारभूषणैः ॥
अभ्यर्चयित्वा धर्मज्ञं लेखकं सुसमाहितः ।
अनेनैव विधानेन विद्यादानात् फलं लभेत् ॥

वह्निपुराणे ।

वाजपेयसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य यत् फलम् ।
तत् फलं समवाप्नोति विद्यादानाच्च सत्तम ॥
तस्माद्देवालये नित्यं धर्मशास्त्रस्य वाचकः ।
पठन् कारयन्नाशं यदीच्छेद्धर्ममात्मनः ॥
गोभूहिरण्यवासांसि शयनान्यासनानि च ।
प्रत्यहं तेन दत्तानि भवन्ति नृपसत्तम ॥
धर्माधर्मं न जानाति लोकोऽयं विद्यया विना ।
तस्मात् सदैव धर्मात्मन् विद्यादानरतो भवेत् ॥
वेदशास्त्रे रहस्यानां यदि नैव नृपोत्तम ।
ततो ज्ञानतमोऽन्धस्य काऽवस्था जगतो भवेत् ॥
अष्टादश पुरा सप्त अन्यथा दग्धकिल्विषाः ।
मनुष्याः पितरश्चैव विद्यादाने प्रतिष्ठिताः ॥
चतुर्युगानां राजेन्द्र एकसप्ततिसङ्ख्यया ।
वेदशास्त्रप्रदः स्वर्गे पूज्यते सुरसत्तम ॥

स तु कालाद्विशालस्य राजा भवति धार्मिकः ।
हस्त्यश्वरथयानाढ्यो दाता भोक्ता त्वमत्सरी ॥
रूपसौभाग्यसम्पन्नो दीर्घायुर्नीरुजः सुखी ।
पुत्रपौत्रवृतः कालान्मोक्षं याति न संशयः ॥

दानं विशेषफलदं जगतीह नान्यद्
विद्यां विहाय वदनाम्बुजनाभिवासाम् ।
गोभूहिरण्यगजवाजिरथादिसद्म
सम्यक्कृता किमिति भूप भवेच्च दत्तम् ॥

इति विद्यादानविधिः ।

इति श्रीमहाराजाधिराजश्रीमहादेवस्य समस्तकरणाधीश्वर
सकलविद्याविशारदश्रीहेमाद्रिविरचित
चतुर्वर्गचिन्तामणौ दानखण्डः सिद्ध
समाप्तम् ।

अथ दश महादानान्युच्यन्ते ।

तत् तावद्विमलं कुलं निरवधिर्विद्यासमृद्ध्याऽऽकृति-
सम्पत्कम्पितदैन्यसैन्यनिवहा माधुर्यधुर्या गिरः ।
इत्यन्यान्यपि जिगीषयेव गुरुणा यस्मिन् भजन्ते गुणा-
स्तेनायं विधिरुच्यते दशमहादानेषु हेमाद्रिणा ॥

तत्सङ्ग्रहश्लोकास्तु कूर्मपुराणे ।

कनकं च तिला नागा दासीरथमहीगृहाः ।
कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ॥

तत्र प्रथमनिर्दिष्टतया सुवर्णदानमेव तावदुच्यते ब्रह्मपुराणे । राम उवाच ।

कार्यार्थिना मया कर्म कृतं मुनिवरोत्तमाः ।
कथं तस्माद्विमुच्येऽहं पापात् प्राणिवधात्मकात् ॥
इत्युक्ते धर्मतत्त्वज्ञाः पापानां पावनं परम् ।
दानं चेह सुवर्णस्य ते तमूचुर्महर्षयः ॥
एतत् पवित्रमतुलं सम्भूतमिह शुभ्रम् ।
शम्भोर्बीजं परं तेजो ह्यपत्यं जातवेदसः ॥
सहजं कार्त्तिकेयस्य रुद्रशुक्रसमुद्भवम् ।
पवित्रत्वात् सुरैः सर्वैर्धार्यते मुकुटादिषु ॥
अग्निस्तु देवताः सर्वाः सुवर्णं च तदात्मकम् ।
तस्मात् सुवर्णं ददता प्रीताः स्युः सर्वदेवताः ॥
दश पूर्वान् परांश्चैव नरकात् तारयन्ति ते ।

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति प्रोवाचेद् बृहस्पतिः ॥
सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति ये प्रयच्छन्ति काञ्चनम्।
मरीचिरंगिरसान् पूर्वं पितामहसुतोऽब्रवीत् ॥
यः सुवर्णं सदा नित्यं ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति।
स चिरं दिवजा विद्वान् देवर्षादिति मोदते ॥
सर्वासामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम्।
हाटकक्षितिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥
विवाहान् सुवर्णं तु यो लोभात् प्रयच्छति।
स सीदति च पापेन वेष्टितो नरकं व्रजन् ॥
कृत्वाऽपि सुमहत् पापं जातरूपं ददाति यः।
स सद्यस्तेन पापेन मुच्यते नात्र संशयः ॥
एतत् कृत्वा तु शुद्ध्यर्थं सुवर्णं देहि भार्गव।
इत्युक्तो मुनिभिस्तैस्तु रामो धर्मभृतां वरः ॥
प्रादात् सुवर्णं विप्रेभ्यस्ततः पापाद्विमुच्यत।
तस्मात् त्वमपि राजेन्द्र द्विजेभ्यो देहि काञ्चनम् ॥
विप्रकंसेन समुद्दिश्य यदीच्छेच्छाश्वतीं गतिम्।

ब्रह्माण्डपुराणे।

सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा।
पवित्राणां पवित्रं च दानानां नात्र संशयः ॥
हिमवद्दुहिता पूर्वमुमा नाम पतिव्रता।
पूर्वजन्मनि सा चासीद्दक्षस्य तनया सती ॥
दक्षकोपाच्च सत्याज सती चात्मकलेवरम्।
हिमवद्दुहिता जज्ञे लोके गौरीति विश्रुता ॥
दत्ता तेनापि सा तस्मै प्रणिपत्य पिनाकिने।

विवाहं कारयामास विधिवद्दुहितुस्तदा ॥
वैवाहिकेन विधिना जुहावाग्निं पितामह ।
होमं च कुर्वतस्तस्य विकारो मन्मथोऽभवत् ॥
रूपं दृष्ट्वा तदा देव्या रेतः क्षिप्तं महात्मनः ।
पञ्चधा च भूविस्तं तेन वसुधा समपद्यत ॥
तत्र रत्ना महात्मानो वालखिल्या मरीचयः ।
अग्नौ च शोषमपतद्यत्राभूद्वाऽमलप्रभम् ॥
जाज्वल्यमानं दीप्तया च अग्निमध्यगतं तथा ।
शशाधिरे ततो देवा दृष्ट्वा पुत्रं विभावसो ॥
अगृह्णन् शिरसा चैव पुण्यत्वात् ते सुरान्विताः ।
ऊचुश्च देवगन्धर्वा मुनयश्च यतव्रताः ॥
विभूषणं च ते देवा दृष्टापुत्रं विभावसो ।
देवरत्नस्वरूपाणां चैनद्भूषणेषु न्ययोजयन् ॥
एवं सुवर्णमुत्पन्नमाग्नेयं प्राह्यमेव च ।
पवित्रमपरं लोके सुवर्णेन समं क्वचित् ॥
न विद्यते द्रव्यजातं दानं वा भूषणं तथा ।

अत्राह बृहस्पतिः ।

गृहादिके पुण्यफलं भवेन्मूल्यानुसारतः ।
तस्मात् सर्वप्रदानानां हिरण्यमधिकं स्मृतम् ॥
यथा सान्तनिकादीनां दृष्ट्वा सम्पद्यते क्रिया ।
तथा न गृहदानेन हिरण्यमधिकं ततः ॥

वेदव्यासः ।

सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति ये प्रयच्छन्ति काञ्चनम् ।
इत्येवं भगवानत्रिः पितामहसुतोऽब्रवीत् ॥

पवित्रमथ वा पुण्यं पितृणामक्षयं च यत् ।
सुवर्णं मनुजेन्द्रेण मनुना समुदीरितम् ॥

मनुः ।

भूमिदः सर्वमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः ।

संवर्त्तः ।

हिरण्यदो महाबुद्धिं दीर्घमायुश्च विन्दति ।

विष्णुः ।

सुवर्णप्रदोऽग्निसालोक्यमाप्नोति ।

बृहस्पतिः ।

अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी सूर्यसुताश्च गावः ।
लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं गां च महीं च दद्यात् ॥

विश्वामित्रः ।

यत्राहने लिखिता गेहे स्वर्णदानस्य संस्तुतिः ।
रक्षोभूतपिशाचाद्यास्तं न पश्यन्ति पार्थिव ॥

वह्निपुराणे ।

आग्नेयं नाम सुवर्णादि पात्रेषु प्रतिपादयेत् ।
कामानिष्टानवाप्नोति विधिश्रद्धासमन्वितः ॥

वसिष्ठः ।

तस्मादग्निमुखाः सर्वदेवता इति शुश्रुम ।
ब्राह्मणो हि प्रसूतोऽग्निरग्नेरपि च काञ्चनम् ॥
तस्माद्ये वै प्रयच्छन्ति हिरण्यं सर्वदैवतम् ।
तस्य वै देवता लोका गच्छन्ति परमां गतिम् ॥
स्वर्लोके राजराज्येन सोऽभिषिच्येत भार्गव ।

सुवर्णमित्यनुवृत्तौ कालिकापुराणे ।

पूतमेतत् ८९ पुण्यं पुरा कार्येषु नित्यशः ।
धारयन्ति यतः सर्वे मङ्गलार्थमरोगतः ॥
अतः पापानि सर्वाणि पात्रेभ्यो विधिपूर्वकम् ।
दत्तं पुनाति काले च देशे च हरसन्निधौ ॥
श्रूयते येन रामेण विधिना प्राक् तपोधन ।
प्रदत्तं काञ्चनं पूर्वं रैवोकयेन महात्मना ॥
सर्वहेममयं यज्ञमिष्ट्वा विप्राः प्रतर्पिताः
हेमैराभरणैः पूज्य दत्तं फलशतं तथा ॥
भूय एव तुलां तेन स्वयमारोप्य यत्नतः ।
हेमद्वितीयपार्श्वे च द्विजातिभ्यो ददौ स्वयम् ॥
भूयोऽपि तन्मयान्येव सूर्यपात्राणि तेन च ।
प्रभासादिषु तीर्थेषु ब्राह्मणेभ्यो ददौ तथा ॥
गत्वा च दत्तावर्णान्ता विप्र कृत्वा पृथक् पृथक् ।
सहस्रं च सहस्रं च सवत्सानां सुवर्णिनाम् ॥
बद्ध्वा कम्बलमाक्रम्य पलान्येकादशैव तु ।
एकैकस्य पृथक्त्वेन दत्तं हेम तु तेन वै ॥
कारयित्वा सपद्मानि आत्मरूपमयानि च ।
समता तीर्थलिङ्गानां मूर्ध्नि दत्तानि तेन वै ॥
तन्मयाभरणैः पूज्य दानघोऽथ सहस्रशः ।
सम्पूज्य तर्पिता विप्रा भूयस्तेनैव मानद ॥
पताकाश्चैव पताकाश्च मालाश्चैव द्विजातय ।
छत्राद्येना मिथुकाश्च कारयित्वा गृहे गृहे ॥
उपवीतं च यष्टिश्च मेखलापादुके तथा ।

लेखनीं च मषीपात्रं दत्त्वा विप्रेषु तेन वै ॥
भाजनोपस्करं कृत्स्नमासनं यानतन्मयम् ।
द्विजेभ्यश्चैव दत्तानि कारयित्वा सहस्रशः ॥
ब्रह्मादीनां देवतानां च कृत्वा रूपाणि भूरिशः ।
न्यस्तानि विधिवत् पूज्य द्विजानां चैव मन्दिरे ॥
काञ्चनीं रौप्यमयीं स्पृष्ट्वा नगौषधिसमन्विताम् ।
पुण्यैर्विचित्रैर्युक्ता दत्ता विप्रेभ्य एव स ॥
एवमाद्यैरनेकैश्च प्रकारैः कनकं पुरा ।
पापापनुत्तये दत्तं पात्रमानाय भूपतः ॥

श्रीमहाभारते ।

पितामहमर्पितुमम्बुप्रवृत्तमहर्षिप्रत्यक्षदर्शनं युधिष्ठिरं प्रति भीष्मवाक्यानि

वेदोपनिषदे चैव सर्वकर्मसु दक्षिणा ।
सर्वक्रतुषु चादिष्टा भूमिर्गावोऽथ काञ्चनम् ॥
ततः श्रुतिस्तु परमा सुवर्णं दक्षिणेति वै ।
तदिदं सम्यगारब्धं त्वयाऽद्य भरतर्षभ ॥
किन्तु भूमिं गवां चार्थे सुवर्णं दीयतामिति ।
एवं वयं च धर्मज्ञ सर्वे चास्मत्पितामहाः ॥
तारिता वै भविष्यन्ति पावनं परमं हि तत् ।
दश पूर्वान् दश चान्यांस्तथा तान् तारयन्ति ते ॥
सुवर्णं ये प्रयच्छन्तीत्येवं मा पितरोऽब्रुवन् ।

राम प्रति वसिष्ठवाक्यानि ।

सर्वरत्नानि निर्मथ्य तेजोराशिसमन्वितम् ।
सुवर्णमेभ्यो विप्रेन्द्र रत्नं परममुत्तमम् ॥
एतस्मात् कारणाद् देवा गन्धर्वोरगराक्षसाः ।

मनुष्याश्च पिशाचाश्च प्रयता धारयन्ति तत् ॥
मुकुटैरङ्गदयुतैरलङ्कारैः पृथग्विधैः ।
सुवर्णविधृतैरत्र विराजन्ते भृगूत्तम ॥
तस्मात् सर्वपवित्रेभ्य पवित्रं परमं स्मृतम् ।
पृथिवीं गां च दत्त्वाऽह तथाऽन्यदपि किञ्चन ॥
विशिष्यते सुवर्णस्य दानं परमकं विभो ।
अक्षयं पावनं चैव सुवर्णमनुराजते ॥
प्रयच्छ द्विजमुख्येभ्यः पावनं ह्येतदुत्तमम् ।
सुवर्णमेव सर्वत्र दक्षिणासु विधीयते ॥
सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति सर्वदास्ते भवन्त्युत ।

नन्दिपुराणं ।

कृष्णला पञ्च माषास्तु माषैः षोडशभिः स्मृतम् ।
सुवर्णमेकं तद्दानाद्दाता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥

तथा ।

तस्मात् स सर्वथा पात्रे दद्यात् कनकदक्षिणाम् ।
अपात्रे पातयेद्दत्तं सुवर्णं नरकार्णवे ॥
प्रमादतस्तु तद्दत्वा तावन्मात्रं निवेशयेत् ।
अन्यथा स्तेययुक्तः स्यात्तेभ्यस्ते विनाशिनि ॥
दानार्थमेव तत् सृष्टं यज्ञियं स्वर्गसाधनम् ।
दानात् परं सुवर्णस्य त्रिदिवेऽपि न विद्यते ॥
सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ।
एतत् पवित्रं परममेतत् स्वस्त्ययनं महत् ॥
दत्वा पृथ्वीं परां दत्वा गास्तास्तास्तु च विप्राः पत्नि ।
अपि पापशतं कृत्वा दत्त्वा विप्रेषु तारयेत् ॥

सौवर्णीं च मणीपात्रं कृत्वा विप्रेषु तेन वै ॥
भानुसोपस्करं कुम्भमासनं भाजनम्मयम् ।
द्विजेभ्यश्चैव दत्तानि कारयित्वा सहस्रशः ॥
ग्रहाणां देवतानां च कृत्वा रूपाणि भूमिप ।
न्यस्तानि विधिवत् पूज्य द्विजानां चैव मन्दिरे ॥
काञ्चनीं रोचनीं स्पृष्ट्वा नगोदधिसमन्विताम् ।
पुण्यतीर्थजलैर्युक्ता दत्ता विप्रेभ्य एव च ॥
पञ्चमाषैरनेकैश्च प्रकारैः कनकं पुरा ।
पापापनुत्तये दत्तं पात्रमासाद्य भूपते ॥

श्रीमहाभारते ।

पितामहमपरिमृष्टस्य प्रहृष्टस्य पितृलोकादेत्य वचनं युधिष्ठिरं प्रति भीष्मवाक्यानि

वेदोपनिषदे चैव सर्वकर्मसु दक्षिणा ।
सर्वक्रतुषु चोद्दिष्टं भूमिर्गावोऽथ काञ्चनम् ॥
तत्र श्रुतिस्तु परमा सुवर्णं दक्षिणेति वै ।
तदिदं सम्यगारब्धं त्वयाऽद्य भरतर्षभ ॥
किन्तु भूमेर्गवां चार्थे सुवर्णं दीयतामिति ।
एवं वयं च धर्मज्ञ सर्वे चास्मत्पितामहाः ॥
तारिता वै तरिष्यन्ति पावनं परमं हि तत् ।
दश पूर्वान् दश चान्यांस्तथा तान् तारयन्ति ते ॥
सुवर्णं ये प्रयच्छन्तीत्येवं मा पितरोऽब्रुवन् ।

रामं प्रति वसिष्ठवाक्यानि ।

सर्वरत्नानि निर्मथ्य तेजोराशिसमन्वितम् ।
सुवर्णमेभ्यो विप्रेन्द्र रत्नं परममुत्तमम् ॥
एतस्मात् कारणाद्देवा गन्धर्वोरगराक्षसाः ।

मनुष्याश्च पिशाचाश्च प्रयता धारयन्ति तत् ॥
मुकुटैरङ्गदयुतैरलङ्कारैः पृथग्विधैः ।
सुवर्णविधृतैरत्र विराजन्ते भृगूत्तम ॥
तस्मात् सर्वपवित्रेभ्यः पवित्रं परमं स्मृतम् ।
पृथिवीं गाश्च दत्त्वाऽह तथाऽन्यदपि किञ्चन ॥
विशिष्यते सुवर्णस्य दानं परमकं विभो ।
अक्षयं पावनं चैव सुवर्णमनुगाजते ॥
प्रयच्छ द्विजमुख्येभ्यः पावनं ह्येतदुत्तमम् ।
सुवर्णमेव सर्वत्र दक्षिणासु विधीयते ॥
सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति सर्वदास्ते भवन्त्युत ।

नन्दिपुराणे ।

कृष्णलाः पञ्च माषास्तु माषैः षोडशभिः स्मृतम् ।
सुवर्णमेकं तद्दानाद्दाता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥

तथा ।

तस्मात् न सर्वथा पात्रे दद्यात् कनकदक्षिणाम् ।
अपात्रे पातयेद्दत्तं सुवर्णं नरकार्णवे ॥
प्रमाददत्तन्तु तदह नावन्मात्रं नियोजयेत् ।
अन्यथा स्तेययुक्तः स्याद्धेम्न्यदत्ते विमार्गिणि ॥
दानार्थमेव तत् सृष्टं ब्रह्मिष्टं स्वर्गसाधनम् ।
दानात् परं सुवर्णस्य विच्छित्तिरेव न विद्यते ॥
सुवर्णं परञ्च दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ।
एतत् पवित्रं परममेतत् स्वस्त्ययनं महत् ॥
दश पूर्वान् परान् वंशानात्मानं च विशाम्पते ।
अपि पापशतं कृत्वा दत्त्वा विप्रेषु तारयेत् ॥

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति नराः शुद्धेन चेतसा ।
देवतास्ते न सन्देहः समस्ता इति नः श्रुतम् ॥

अग्निर्हि देवताः सर्वाः सुवर्णं च हुताशनम् ।
तस्मात् सुवर्णं ददता दत्ताः स्युः सर्वदेवताः ॥

अग्न्यभावे च कुर्वन्ति वह्निस्थानेषु काञ्चनम् ।
सर्वेव प्रमाणज्ञा श्रुतिशास्त्रनिदर्शनात् ॥

यं येन ज्वालयित्वाऽग्निमादित्यायतनं प्रति ।
दद्याद्यै व्रतमुद्दिश्य सर्वकामानवाप्नुयुः ॥

ब्रह्मपुराणे ब्रह्मसमस्याध्याये ।

सुवर्णदः स्वर्गलोके कामानिष्टान् समश्नुते ।
विराजते यमस्योत परियाति यमक्षयम् ॥
विमानेनार्कवर्णेन भास्वरेण विराजितः ।
अप्सरोगणकीर्णेन भासयन् स्वेन तेजसा ॥
हंसबर्हिणयुक्तेन विमानेन नरोत्तम ।
दिव्यगन्धवहः स्वर्गं परिगच्छत्यसंशयम् ॥
तस्मात् स्वशक्त्या दातव्यं काञ्चनं मानवैर्भुवि ।
दानं परमं लोके सर्वपापविमोचनम् ॥
सुवर्णस्य तु शुद्धस्य स्वर्णं यस्तु प्रयच्छति ।
बहुवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥

स्कन्दपुराणे ।

सुवर्णस्य सुवर्णं यः सवत्सं च प्रयच्छति ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते ॥

सुवर्णत्रितयं दत्त्वा अक्षयां गतिमाप्नुयात् ।
दत्त्वा सुवर्णस्य शतं द्विजेभ्यः श्रद्धयाऽन्वितः ॥

ब्रह्मलोकमनुप्राप्य ब्रह्मणा सह मोदते ।

एवम् सुवर्णदानेन हिरण्यगर्भविधानम् अथवा तु तस्य तु गुरुदक्षिणा पलमा-
त्र पारमार्थिकविशेषस्तुतायमिति ।

अत्र चायं दानवाक्यप्रयोगः ।

ॐ अद्यामुकस्मिन् देशेऽमुकस्मिन् कालेऽमुकस्य गोत्रायामुकशर्मणे
ब्राह्मणायामुकसगोत्रोऽमुकशर्मा इदं सुवर्णमग्निदैवत्यममुकसम्प्रदानाय तुभ्यमहं सम्प्र-
ददे न मम ।

ॐ अमुकसगोत्रायेत्यादि एतत् सुवर्णदानप्रतिष्ठार्थं मया सुवर्ण द-
क्षिणा तुभ्यमहं सम्प्रददे न मम दान ।

[illegible]

अथ च दानमन्त्रः ।

हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेम बीजं विभावसोः ।
अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

कूर्मपुराणे ।

पलैकं द्विगुणं वार्द्धं त्रिगुणं शक्त्यनुक्रमात् ।
कनकं स्यात् सुवर्णानां ग्राह्यं त्रिभिः सदक्षिणम् ॥
पलार्द्धं वा ततः कुर्याद्दक्षिणा स्याद्यथार्हतः ।
वित्ताधिक्यात् फलाधिक्यमिति न्यायनिदर्शनात् ॥

इति सुवर्णदानविधिः ।

आदित्यपुराणे ।

आदित्योदयसन्ध्यायां विधिमन्त्रपुरस्कृतम् ।
ददाति काञ्चनं यो वै दुःस्वप्नं प्रतिहन्ति सः ॥
मध्याह्नदिनमात्रे यस्तस्य पाप्मा विनश्यति ।
मध्याह्ने ददते रुक्मं हन्ति पापमनागतम् ॥

...कोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
अनेकयानसंख्यानैरसुरासुरपूजितैः ॥
शतकल्पसहस्राणि वीरभद्र इवापरः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यमक्षयाधिपतिर्भवेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

सवृषं गोशतं दत्त्वा भास्करायं नराधिप ।
त्रिसप्तकुलजैः सार्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात्
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्दिवाकर इवापरः ।
गत्वादित्यपुरं रम्यं क्रीडते सूर्यवन्नृप ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्वदेहि
मोक्षकञ्चुकमुत्सृज्य विशत्यादित्यमण्डलम्
सर्वेशः सूर्यपरमः शुद्धस्त्वात्मनि संस्थितः
सर्वगः परिपूर्णत्वात् सूर्यवद्दीप्तिमान् भवे

इति [illegible]

अथ त्रिरात्रगोदानविधिः । विष्णुधर्मोक्ते

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
प्राणायामशतं कृत्वा शिवलोके महीयते
[illegible]

दत्त्वैवं कपिलां विप्राः प्राप्नोत्यभ्यधिकं फ

महाभारते ।

तिस्रो गावीस्त्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पिते

वत्सैः पीताः सुप्रजाः सोपचारास्त्र्यहं दत्त्वा गोर

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्वःकल्यमुपवेद्य च

प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रतः ॥

'श्वःकल्यमुपवेद्य' प्रातःकाल उपस्थानं कर्त्तव्यमिति ज्ञाप

आह्वानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।

प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत्

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रति

प्रपद्यैकां सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गा

समतामेति वै गोभिः समसस्थ्यः समव्रत

एकाल्पगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते

उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सर्ग्यः त्यक्ता वृषवत्सा यथा सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञा गर्भो अमृतस्य ...

क्क संप्रवाहाः पुण्यभावाः प्राजापत्याः सर्वमि

गावो ममैनः प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्याः स्वर्गाय

आहूता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्व

शांतस्सर्गं कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि संप्र

यूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवल्यः दिशध्वं मे गतिमिष्टां

या वै यूयं सोऽहमद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा ...

...कृता ... ... संरक्षध्वं सौम्यरूपा ...

[illegible]कालप्रकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः*।
अनेकपानसंख्यानैरसुरासुरपूजितैः ॥
तास्तदृश्य[illegible] वीरभद्र इवापरः ।
[illegible]त्वा शिवपुरं दिव्यमक्षय[illegible]निर्वसेत् ॥

भविष्यत्पुराणे ।

[illegible] कृत्वा भास्कराय [illegible] ।
शिवभक्त[illegible] सार्धं शृणु यत्फलमाप्नुयात्
सूर्य[illegible] इवापरः ।
[illegible] सूर्यवत् ॥†
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] । विष्णुधर्मोत्तरे

हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालाङ्गूलभूषणाम् ।
अहताम्बरसंवीतां तथा कांस्योपदोहनाम् ॥
त्रिरात्रं स्थण्डिले सुप्त्वा त्रिरात्रं गोरसाशनः
तृप्तां तु तर्पितां दत्त्वा वाससा संवृतां द्विजे ॥
सर्व[illegible] महाभाग त्रिरात्रं गोरसैस्ततः ।
प्राणसन्धारणं कृत्वा शिवलोके महीयते ॥
यावन्ति धेनो रोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

* सार्वभौमिकैरिति क्वचित् पाठः ।
† सूर्य[illegible]माप्नुयादिति क्वचित् पाठः ।

दत्त्वैवं कपिलां विप्राः प्राप्नोत्यभ्यधिकं फल

महाभारते ।

निम्ना गावीरत्वद्भिरुपोष्य भूमौ तृप्ता गावस्तर्पितेभ्

वत्सैः पीताः सुप्रजाः सोपचारा गास्त्र्यहं दत्त्वा गोरस

तथा ।

द्विजातिमभिसत्कृत्य श्वःकल्यमुपवेद्य च ।

प्रदानार्थे नियुञ्जीत रोहिणीं नियतव्रतः ॥

श्वःकल्यमुपवेद्य प्रातःकाल उपस्थानं कर्तव्यमिति ज्ञापयि

आह्वानं च प्रयुञ्जीत समङ्गे बहुले इति ।

प्रविश्य च गवां मध्यमिमां श्रुतिमुदाहरेत् ।

गौर्मे माता वृषभश्च पिता मे दिवं शर्म मे प्रतिष्ठ

प्रपद्येकां सर्वरीं मुख्यगोषु मुनिर्वाणीमुत्सृजे गोप्रद

समतामेति वै गोभिः समसख्यः समव्रतः ।

एकालपगमनात् सद्यः कल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥

उत्सृष्टवृषवत्सा हि प्रदेया सूर्यदर्शने ।

उत्सृष्टो त्यक्तो वृषवत्सो यया सा तथा ।

ऊर्जस्विन्य ऊर्जमेधाश्च यज्ञो गर्भो अमृतस्य प्रतिष्ठा

ऋक् संप्रवाहाः पुण्यभावाः प्राजापत्याः सर्वमित्यर्थेव

गावो ममैनः प्रणुदन्तु सौर्यस्तथा सौम्याः स्वर्गयानाः

आहूता मे ददतश्चाश्रयन्तु तथा मुक्ताः सन्तु सर्वाशि

शेषोत्सर्गे कर्मभिर्देहमोक्षे सरस्वत्यः श्रेयसि संप्रवृत्त

यूयं नित्यं पुण्यकर्मोपवत्यः दिशध्वं मे गतिमिष्टां प्रप

या वै यूयं सोऽहमाद्यैकभावो युष्मान् दत्त्वा चाहमात

नमस्कृता मन एवोपपन्नाः संरक्षध्वं सौम्यरूपा उग्ररूपाः

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत ।
राजत मण्डल शुद्ध विश्वगणाङ्गुलायतम ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद् पापात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्या मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिमत्व ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधिः ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चिं लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ।
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणाभिमन्त्राज्ज्ञातव्याः ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ।
राजतं मण्डलं शुद्धं विंशत्यङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पवि' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषाकृतिर्द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दं पापं सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्त्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिमन्मनैः ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधिः

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्त्वा पुरुषः स्त्री वा शैवं लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणेनाभिनमाऽन्तेन्ज्ञातव्याः ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥

तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।

इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥

पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।

अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥

विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।

परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥

शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।

य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥

शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।

पूर्ववत् कल्पित पीठे तिलानामुपरि न्यसेत ॥

राजत मण्डल शुद्ध विंशत्यङ्गुलायतम ।

तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥

विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत ।

नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति-

द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।

नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥

कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताहं पापात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्या मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिमन्दिरे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधिः

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चिं लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यदं पुण्यं महापापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्राः । वह्न्यमग्निमभिनमाम्नातथा ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत ।
राजन मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृ-द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गृहरूप दुरन्तक।
अभिमानकृताहं पापात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसम्भवैः ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा।

इत्यहङ्कारदानविधिः।

ब्रह्माण्डपुराणे।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम्।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चिं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम्।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम्।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणनामभिनमोऽन्तैर्ज्ञातव्याः।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विश्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराक्रान्तम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृ द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा छिवाहवस्तथा—इति ॥
नैसुम्भ चामरौ दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत्

कुङ्कुमं गन्धकार्यं स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद् पापात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्या मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिमन् ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ।
आयुरारोग्यदं पुण्यं महापापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा महत्यमार्गेनाभिनमाऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पवि' वज्रम् । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विश्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्यं स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुष द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्कै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग‍े ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्करे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधिः ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेव्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥

तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।

इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥

पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।

अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥

विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।

परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥

शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।

य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥

शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।

पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥

राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।

तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥

विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।

नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पविः' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषो द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।

नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥

कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषा द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति या यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लाकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्यक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणानामभिनमाऽन्तज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवल के वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेव्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गतैः ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधिः ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चिं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणनामभिनमोऽन्तज्ञातव्याः ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यथ । पवि वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति या यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चिं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणानामभिनमोऽन्तज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्यै स्यात् पुष्प च करवीरजम ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लाकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्यक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणनामभिनमोऽन्तज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवल के वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

पूर्ववदिति तिलपीठदानवदित्यर्थ । पवि वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्त विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति या यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्यक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

रुद्रैकादशमन्त्रा वक्ष्यमाणानामभिनमोऽन्तज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधिः ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चिं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्याः ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृतिर्द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥

अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
फलपाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपतिः शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रयः ॥
तेजोरूपकृतं पापं चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एवं कुरुते दानं शिवभक्त्या यतव्रतः ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कितः ।

इति तिलकरकदानविधिः ।

वायुपुराणे ।

अतः परमहङ्कारं नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजतं मण्डलं शुद्धं विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेशं विशाखं च कुमारं गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थः । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृतिर्द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेयः ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

ततः स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृताननाः ।
नैगमेशमुखाः शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टां च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्यं स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्पं च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मां प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनैः ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वतः ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नरः ॥
कल्पानां शतमेकं च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधिः ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुषः स्त्री वा वैरिञ्चं लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकरं नृणां पुत्रवृद्धिकरं शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधीः ।
प्राङ्मुखः प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वयं पात्रे प्रत्येकं निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येकं मण्डलं हैमं पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्याः ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशाः ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा–इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्धया तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्धया तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्धया यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दान वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गजै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कारं पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्यं स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुष च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुमं गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गै ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम । अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा—इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्गे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।

वह्निरूपपति शम्भुर्वह्निरूपी तिलाश्रय ॥
तेजोरूपकृत पाप चाक्षुषं च व्यपोहतु ।
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति पापान्यग्निकृतानि च ॥
पाकहोमेषु काष्ठेषु हिंस्यन्ते यानि वह्निना ।
अङ्गारवनदाहादिसम्भवानि च यानि वै ॥
विरुद्धकरणोत्थानि रूपयोगोद्भवानि च ।
परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानि च ॥
शवादिदर्शनोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च ।
य एव कुरुते दान शिवभक्त्या यतव्रत ॥
शिवलोके वसेद्भूप कल्पत्रयमशङ्कित ।

इति तिलकरकदानविधि ।

वायुपुराणे ।

अत परमहङ्कार नाम दानं वदामि ते ।
पूर्ववत् कल्पिते पीठे तिलानामुपरि न्यसेत् ॥
राजत मण्डल शुद्ध विष्वगष्टाङ्गुलायतम् ।
तत्र देवमहङ्कार पविशक्तिधराकृतिम् ॥
विन्यस्य राजतानन्यान् कुमारान् परितो न्यसेत् ।
नैगमेश विशाख च कुमार गुहमेव च ॥

'पूर्ववदिति' तिलपीठदानवदित्यर्थ । 'पवि ' वज्रम। अहङ्कारश्च पुरुषाकृति द्विभुजो वज्रशक्तिधरो विधेय ।

नैगमेशादिलक्षणमुक्तं विश्वकर्मणा ।

तत स्कन्दग्रहा जाता दारुणा विकृतानना ।
नैगमेशमुखा शक्तिधरा द्विबाहवस्तथा-इति ॥
कौसुम्भे वाससी दद्याद्घण्टा च परितो न्यसेत् ।

कुङ्कुम गन्धकार्ये स्यात् पुष्प च करवीरजम् ॥
अहङ्कारपते देव गुहरूप दुरन्तक ।
अभिमानकृताद्दोषात् सर्वस्मात् पाहि मा प्रभो ॥
इति दत्तेऽस्य नश्यन्ति यान्यहङ्कारजानि तु ।
पारुष्यस्त्रीनिषेध्यादिविप्रक्षत्रियजानि च ॥
तानि सर्वाणि नश्यन्ति यानि कृत्यविलङ्घनै ।
अनात्मन्यात्मबुद्ध्या तु गृहक्षेत्रादिसङ्ग्रहे ॥
अन्यानि यानि पापानि तानि नश्यन्ति सर्वत ।
पापानि तानि नश्यन्ति शिवलोके वसेन्नर ॥
कल्पाना शतमेक च नात्र कार्या विचारणा ।

इत्यहङ्कारदानविधि ।

ब्रह्माण्डपुराणे ।

अत पर प्रवक्ष्यामि तिलदानमनुत्तमम् ।
यद्दत्वा पुरुष स्त्री वा वैरिञ्चि लोकमाप्नुयात् ॥
आयुरारोग्यद पुण्य सर्वपापप्रणाशनम् ।
शिवप्रीतिकर नृणा पुत्रवृद्धिकर शुभम् ॥
रुद्रैकादशबुद्ध्या तु विप्रानेकादशान् सुधी ।
प्राङ्मुख प्रत्यगासीनान् गन्धादिभिरथार्चयेत् ॥
तिलप्रस्थद्वय पात्रे प्रत्येक निक्षिपेत् तथा ।
प्रत्येक मण्डल हैम पात्रेषु विनिवेदयेत् ॥
पात्राणि चैवमाराध्य शिवबुद्ध्या यथाक्रमम् ।
रुद्रैकादशमन्त्रैश्च दद्यादुदकपूर्वकम् ॥

'रुद्रैकादशमन्त्रा' वक्ष्यमाणैर्नामभिर्नमोऽन्तैर्ज्ञातव्या ।

मृगव्याधश्च सर्वश्च नैर्ऋतिश्च महायशा ।